

ROMIN HEM GAGAUZ DİLLERİNİN PARALEL ÜRENİLMESİ

METODOLOGİYA GİDİ

OSCE
HCNM

**ROMIN HEM GAGAUZ
DİLLERİNİN PARALEL ÜÜRENİLMESİ**

METODOLOGİYA GİDİ

Kişinêu, 2015

Moldovadan Evropa Pedagogların Millet Birlii (ANTEM), diil pravitelstvo, diil politika, gelir getirmeyän organizaŋiyasıdır.

Vatandaşlık integraŋiyasını kolaylaştıran, kulturalı, halklı hem profesional, halklararasındaki saburluuna yardım edän, bir uygun lingvistika ortalı üüredän hem yaradan, bunnar **ANTEM**'in görevidir.

Koordonator: Lucia Cucu , ANTEMin müdürü

Avtorlar: Alexandra Barbăneagră pedagogika bilimnerindä doktor, konferenŋiar universitar, **Sabina Corniciuc**, filologiya bilimnerindä doktor, konferenŋiar universitar, **Liuba Mocanu**, pedagogika bilimnerindä doktor, konferenŋiar universitar, **Liuba Petrenco**, pedagogika bilimnerindä doktor, konferenŋiar universitar, **Ala Zavadschi**, filologiya bilimnerindä doktor, konferenŋiar universitar, **Lilia Pavlioglo**, gagauz dilindä filolog, **Maria Mavrodi**, Gagauziyanın *M. V. Maruneviç* Bilim-araştırma Merkezi, bilim araştırmacı.

Reŋzentlär: Angela Popovici, pedagogika bilimnerindä doktor, Üüretim Bakanını, **Piotr Paşalı**, istoriyada doktor, Gagauziyanın "M. V. Maruneviç" Bilim-araştırma Merkezin müdürü.

Korektor: Aliona Zgardan, filologiya bilimnerindä doktor, konferenŋiar universitar.

ANTEM Gagauziya Bilim-araştırma Merkezinä şükür eder, ki kendi tekliflerinnän hem gagauz dilindä verili materialların işlendirilmesinnän yardımcı oldu iileştirmää romın hem gagauz dillerin paralel üürenilmesi için verili GİDİ.

Bu gid *Moldovanın Millet Azannıkları için Dil Üüretmesi* Programasının içindä basıldı, ANTEM'in tarafından uygulandı.

Bu basıma Olanda Pravitelstvosunun hem Millet Azannıkların Üüsek Komisarı OSCE tarafından finans yardımı verildi.

ANTEM avtorluk hakını rezervalêêr, eer didaktika materialın basılması komertşyalık neetinnän yapılsaydı.

İÇİNDEKİLİK

Önsöz.....	4
I. Barabar öğrenmek projesinin konseptiye nişannarı.....	5
1.1. Önemli urgular.....	5
1.2. Plurilingva terbedilmesi için.....	6
1.3. Bilingvizma hem plurilingvizma için.....	7
II. Dillerin barabar öğrenilmesi: istoriya hem özellikler.....	10
2.1. Başlayıcılara deyni dilin paralel öğrenilmesi.....	10
2.2. İki dil bilmesi çadaş araştırmacıların bakışına göre.....	10
2.3. Millet azannıklar dillerinin öğrenilmesinde traditiyalar, çalışmaklar.....	11
2.4. Millet azannıkların ana dili öğrenmesine giriş.....	12
2.5. Okulöncesi uşakların gelişmesine deyni bilingvizma etkili.....	13
III. Psihopedagogika karakteristikası hem okulöncesi uşakların lingvistikası.....	14
IV. Birlikte öğreneniz: ana-boba – uşak ortaklı.....	20
V. Romın hem gagauz dillerinin paralel öğrenmek projesinde sözleşmek kompetenşiyasının oluşturmaları.....	22
5.1. İşitmä kompetenşiyasının oluşturmaları.....	22
5.2. Aazdan annatmak kompetenşiyasının oluşturmaları.....	27
VI. Paralel öğrenmek projesinde lingvistika kompetenşiyasının oluşturmaları.....	30
6.1. Fonetika kompetenşiyasının oluşturmaları.....	30
6.2. Leksika kompetenşiyasının oluşturmaları.....	32
6.3. Gramatika kompetenşiyasının oluşturmaları.....	40
VII. Paralel öğrenmek projesinin metodologiya aspektleri.....	47
7.1. Konseptiye nişannarı.....	47
7.2. Öğrenmek printipleri.....	52
7.3. Paralel öğrenmek çalışmaklarının proektlemesi.....	55
7.4. Paralel dil öğrenmesinde gelişim strategiyaları.....	62
VIII. Paralel/eşzamanni öğrenmek projesinde Becermeklerin kantarlaması.....	68
Teklifler.....	73
Bibliografiya.....	74
Sözlük.....	76

ÖNSÖZ

Bu metodologiya teklifi taa bir kerä gösterer, ani Moldovadan Evropa Pedagogların Millet Birlii devamnı araştırmaları yapêr, ki uşakları bilingvizma tarafından terbiyetmäâ.

Butakım, işin enilii kolaylıkıan belliediler kâr basımın titlusundan – *Dillerin paralel üürenilmesi* – konkret *romın hem gagauz*.

ANTEM'ä deyni, angısı iki dildä paralel büklerin üüretmesinnän “zanaatlanêr”, bu proektä eni bir element taa kalêr. Laf gidecek okulöncesi uşaklar için, 5-7 yaşta, ana-bobaylan barabar dillerin paralel üürenilmesi programasının pay alannarı olaceklar.

Kim bu teklifleri kullanacak, ilk bölümdä kimi metodologiya konçeptiyalarınan tanışacak, angılarında teoriya tarafı urgulanêr, ideyalar nişannanêr, da multilingvizma üreklendirer. Bu yaratmada açıklanmış metodologiya Evropanın son dokumentlerinnän, lingvistika politikasının uygunnukta bulunêr.

Uşaan speşifikası okulöncesi periodunda, onun psihopedagogika hem lingvistika profili bizim bakışımızı bütünneştirer da konçentre eder te onnara, kim ana-bobasının birliktä üürener.

Komunikativ kompetençiyası çok tip kompetençiya gelişmesinin yardımınan oluşêr. Avtorlar işitmä kompetençiyaların sayımınına, sözlü açıklamaya hem lingvistika kompetençiyalarına kuvetlerini önettilär.

Paralel-eşzamannı, barabar üürenmäk proçesinin metodologiyası, teklif edili çeşitli strategiyalar yaratıcılı üreklendirmäâ deyni, fantaziya, aktörların üürenmesindä spontannık - bu tekliflerä läözımnık hem sayımınık verer. Yada, nicä ii biliner, uşaklar, sesleyeräk, imitaçiya hem praktika yaparak, üürenerlär. Oyunnar uşakların işlerindä mutlak läözım olunnar.

Komunikativ becermeklerin proektlemesi hem kantarlaması paralel üürenmäk proçesindä önemli bölümüydür, aşaadaki soruşlara baalı: *ne yapacam?*, *neylän yapacam?*, *nasıl yapacam?*, *nasıl annayacam?*, *ne teklif edildi yapmam için?*

Bu basım soruşların cuvaplarına yol verer onnara, kimin eni provokaçiyalarlan karşı karşıya gelmäâ girginnii var. Yolun başında, Sizlerä ii şanslar!

Avtorlar

I. PARALEL/EŞZAMANNI ÜÜRENMÄK PROJESİNİN KONTEPTİYA NIŞANNARI

Anatar annamaklar: çiftli üüretmök, plurilingvizma terbiyetmök, erkenni bilingvizma

1.1. Önemli urgular

Sayfaların açılmasında, umut ederiz, ki dillerin üürenilmesindä kimi açıklamaklar, “istoriyaya” kısa gezilär faydalı olur annamaa metodologiya platformasını, ideyaları, angıları Moldovadan Evropa Pedagogların Millet Birlii (ANTEM) tarafından ilerlendirili hem romın dilindä lingvistika üüretmök proektlerindä Moldovada başka dillerdä lafedän büüklärlän saygılaştırılı. Aklınıza getirelim, ki ANTEM'in aktual formulası PNUD Moldova proektindän *Dil – soşial bütünneşmök kolaylı gibi gelişer*, çıktı 2001 yılda. Bunu Evropa Birlii hem Evropa Konsiliumu *Dillerin Evropa Yılı* gibi nişannadı, angısının *Evropa lingvistika farklarını kutlamaa hem dillerin üürenilmesinä yardım etmää* neetiştir.

Üç en önemli neet veriler:

- ✓ Evropa halkların varlıklarını korumaa – ana dili, diri dili (*langues vivantes*);
- ✓ Evropa dillerini taa derindän, taa aktiv üürenmää (geniş yada taa az kullanılan);
- ✓ Bölgä dillerini yada Evropadan istoriya azannıklarını (kaybelmök durumunda bulunan) enidän kurmaa hem korumaa.

Bu neetlär temelli işlärän yardımnanêrlar, angıları Strasburg lingvistika politikası Bölümü içindä geliştirildi: *Yabancı Dillerin Bilmesi için Evropa Programası* (CECRL), *Evropa Dillerinin Portofolio'su* (PEL), *Başlankı Uur* (*The Threshold* için romınca variantı), *Plurilingvizma* (*çok dillilik*) *Evropa Hartiyası*, *Plurilingvizma için Evropa Toplantısı*. Hepsi bu programalar dillerin, geneldän, hem romın dilinin dä, özelliklä, üürenilmesindä uygun hem faydalı çözmelerini bulmaa yardım ederlär.

Bu önemli işlerä, dokumentlerä, angıları kaavi testlärän hem praktikaylan doldurulu, läüzüm yardım edelim.

Proektlerin örnekli argumentleri bunnar olur:

- ✓ Dili annaşılı üürenärseydin, hoşuna, esabına gelir. Tä ne için, ANTEM'in dil üürenmesi çalışmalarına katlannara deyni önemliştir, diil *ne yapêrsın, ama nicä yapêrsın*.
- ✓ Yabancı dilin üürenilmesi sözleşmedä gerçekleener, başka bir ii yol yok. Bu üzerä, komunikativ hem işlemeli (funktional) tarafı ANTEM'in hepsi didaktika materiallarında önemliştir.
- ✓ Bir dil üürenmää deyni, yaş sınırları yok. Hepsi var nasıl üürensın bir yabancı dildä lafetmää hem annamaa. Hiç bir zaman diil erken yada geç. Nekadar taa erken, okadar taa iidir. Tä ne için, barabar büüklärlän (anaylan hem bobaylan), umut ederiz, ki 5-6 yaşında uşakları da üüredecez. *Küçüktän üüren, büüdükçä kolay olur* koyulu neetlerimizä uygundur.
- ✓ Şindiki zamanda, açan dillär karışêrlar hem kulturalar karşı gelerlär, sade bir dil biläsin, monolingv olası ii diildir, ayıptır. İki taraflı (çiftli) üürenmök girgin bir proektir. Fikir, ki dilleri paralel üürenelim (deyecez, romın hem gagauz) çok iidir.
- ✓ Bilingvalı yada monolingvalı hiç bir zaman olamazsın, çünkü dillär, nicä dä insannar, biri-birinä etki ederlär, onnar “bir kapak altında gelişämeerlär”. (A.Martinet)
- ✓ İki yada taa çok dil bilmää hem lafetmää - bu bir avantajdır, çünkü türlü kulturadan hem erlerdän insanarın kontaklarını kolaylaştırêr.

- ✓ İki yada taa çok dillerdä lafetmäâ, kär pek üüsek uurda da olmazsa, kişilik gelişmesindä, karyerada, terbiyetmäâ, informaçiya kabul etmesindä eni gorizontlar açêr (bir şakadan fikir: *taa ii yannişliklan lafet, nekadar dooru susacan* üürencilerä engelleri lafetmäâ korkusuz, zorluksuz geçsinnär yardım eder).
- ✓ Multilingvizma - Evropa proektinin baş elementiydir. Saburluk insan arasında annaşmayı kaaviletmäâ yardım eder da duşmannaa, başkasını gücendirmeyä izin vermeer.
- ✓ Başka bir dil üürenmäâ, başka bir kulturaya karşı örümäâ sayılêr (franțuzlar sayêrlar, ki bir bilingv - o diil iki monolingv, ama iki kulturayı bir araya getirän, birleştirän).
- ✓ Sonuçlara gelip, söyleyebiliriz, ki dilleri üürenmäâ lââzımnıydr hem faydalıdır.

Bu basım temel konçeptiyaları, hergünkü sözümdä kullanılan termineri açıklêr, soruşları cannandırıp.

Alıştırmaklar lââzımnıydr, ki Evropa topluluun farkında lââzım olalım, neredä lingvistika (dil) hem kultura çeşitlii kendi evindädir, gerçek hem erleşmiş yaşamayı gösterip. *Çeşitlilikte birlik* printipi - Evropa vatandaşların baalayıcısıdır.

1.2. Plurilingva terbiyetilmesi için

Bizi spekulaçiyalardan uzaklaşırmaa (gid, aşırı teoriya yapılması için, uygun bir ortalık diildir) hem annamayı uygunlaşırmaa deyni, bir giriş erinä aşaadaki annatmaya danışêrız.

Bir kedi sıçan tutmuş. Kedinin tırnaklarından becerikli kurtarılêr da bir deliin içinä saklanêr, korkudan ses çıkarmêr.

Kedi sıçanın yaptıklarına üfkeliydi. Da düşüner, ne yapsın, ki sıçannan ödeşsin... Karar alêr, köpek gibi salsın... Bunu işidip, sıçan uslanêr da kafasını delik içindän çıkarêr, kedi ama onu enidän yakalêr...

Yaalanıp hem bıyıklarını kıvrıştırıp, tantanalı deer (başkası da işitsin, olmalı): „Görersin mi, hiç prost diil, makar bir yabancı dil biläsin“.

Başka bir stilistika annatmasına geçip, nişannêrız, ki şindiki zamanda insan topluluunda bilingvalı lââzım olasin. Bu diil Evropanın istedikleri, ama şindiki yaşamının istedikleri, ki insannarı terbiyetmäâ iki yabancı dildä sözleşsinnär.

Annayalım lââzım, ani *multilingvalı (çok dillilik) terbiyetilmesinin* kanunnu bir eri var da gelişimnärän uygunnukta bulunêr, angıları yabancı dillär için Evropa Birliindä hem Evropa Konsiliumunda üzä çıkarılêrlar.

Monolingvizmanın „trondan indirilmesi“ Evropa Konsiliumu Raportunda lingvistika çeşitliliini kutlamak yılında karar alındı: „evropanın çok yaygın bakışına karşı, angısına görä unilingvalı olmaa normadır, 1/2 hem 2/3 er üzündä insanarası belli bir dereceyâ kadar bilingvalıdır, ama taa çoyu insannar plurilingvalıdır. Plurilingvizma normal insan durumuydur, nekadar monolingvizma“.

Halkların hem kulturaların genişlenmesi statistikayı düzelder da çok dilliliinä yardım eder..

Taa argulayabiliriz: makar ki CECRL *multilingvizmanın hem plurilingvizmanın* arasında farkları açıklêr, bu kiyada deyni ilgisizdir. Avtorlar fenomen olaylarını geniş maanasında nişannêrlar (*lato sensu, diil stricto sensu*), da bu bizä kolaylık verer onnarı sinonim olarak gibi açıklayalım.

Derindän diişilmeklär oldular, açan dillerin üürenilmesindä triada *monolingvizma – bilingvizma - plurilingvizma* argulandı.

Enidän CECRL'ya danışêrız sade ondan, ki terbiyetmâk etkililiklerini sorumnamak, ani lingvistika üüretmesindä diişilmeklerini açıklêêr: „Şindiki zamanda soruş başka kaldırılmêêr, ki bir, iki yada üç dil perfekt biläsin, ama ilktän ana dilini üüsek uurda läüzim biläsin, „ideal ana dili” sayılasın. Neet buydur: komunikativ repertuarını gerçekteşirmää, angısında hepsi lingvistika (dil) becermekleri kullanıldı. Dooru olarak, dilleri, angılarını üüretmâk kurumnarı üürenmâk için teklif eder, çeşitlendirilmiş olsunnar läüzim. Bundan kaarä, dilin üürenilmesi yaşamanın işiydir, motivaşyanın, becermeklerin geliştirilmesi hem inan eni komunikativ praktikasını kazanmaa, angıları okullardan çıkêr da birinci er kaplêêr, önemli olêr” [4, s.12].

Evropa lingvistika politikasında urgulanêr, ani „bir insanın lingvistika çalışması, kultura kontekstindä, aylä içindä lafedilän dildän bir soşial grupasının komunikativ dilinä, sora da başka soşial grupalarına (bakmayarak ona, ani bu yaygınlaşma okul üürenmâk sistemasının içindä olêr yada doorudan çalışmakların içindä) genişlener. İnsan dilleri hem kulturaları ayırı bölümlerä pay edilmeer, ama komunikativ kompetenşiyayı geliştirir, angısının strukturalanmasına bütün bilgilerä hem herbir lingvistika çalışmasına yardım eder. Butürlü komunikativ kompetenşiyalarında dillär ilişkiliktä hem işbirliktä bulunêrlar” [4, s.11].

Kim çok dil biler (ii bilmesi önemli diil), türlü situaşiyalarda bilgilerini kolay kullanacak, sözleşmesi engelsiz olacak hem dilin kullanılmasını kolaylaştracak.

Plurilingvizma için Evropa Toplantısının Başkanı dilin kullanılmasını soşial tarafından üç uura pay eder:

- ✓ ana dili (*la langue maternelle*) – evdä, ayledä kullanılan dil;
- ✓ üüretmâk dili (*la langue de scolarisation*), angısı ana dilindän farklı olabilir;
- ✓ soşial dili (dilleri) (*la langue ou les langues de socialisation*).

Triada *ana dili – üüretmâk dili – soşial dili* Moldova Respublikasının Gagauz Avtonomiyasının kontekstindä speşifikalıydır, neredä ana dili, gagauz dili, sade ayledä kullanılêr yada hiç kullanılmêêr. Genç ana-bobaların, angıları gagauz sayılêrlar, uşakları ana dilini bilmeerlär. Okullarda sa gagauz dili sade bir distiplina gibi üüreniler. Gagauz dilindä okullar yoktur.

Bu boşluu yoketmää deyni hem plurilingva tarafından terbedilmesini taa küçüktän “beslemää” deyni, bir uygun dolayı yaradıp, kimniini koruyup, bölä bir proekt *dillerin paralel üürenilmesini* teklif ediler.

Bölä, yaşamak boyunca yabancı dilleri läüzim üürenelim, ki modern (çaadaş) läüzimnıklara cuvap verelim. İ biliner, ki ikinci dilin üürenilmesi zeedä diil, onun sade büyük bir faydası var, ikinci dil üürenilmesi zarar vermöz.

Metodologiya çerçevesini urguladık da buna görä proektlerimizi düzecek. Evropa Birliin (UE) plurilingvizma proşesinin götürülmesindä teklifleri izleyecek, ki Evropa standardların normativ aktlarına (dokumentlerinä) uygun olsun.

1.3. Bilingvizma hem plurilingvizma için

Önemli annamakları açıklayacak diil sade bilim hem lingvistika tarafından, ama didaktika tarafından da.

Bizim dikatımıza görä, ilk, *bilingvizma* olarak, onun işletmä mehanizmaları hem tipologiyaları *multilingvizma/plurilingvizma* mehanizmalarınnan hem tipologiyalarınnan birtürlüydürlär.

Farklılık sade türlü komunikativ situaşiyalarında alternatif kullanılan dillerin sayısındadır,

katlama elementi *bi-*, angısının maanası „iki kerä”, ama prefixoid *pluri* – eklenän laflara „taa çok”, „çokluk” maanasını verer.

Önemlidir, ki başka da fenomenlerin maanasını aydınadalım, nicä *lingvistika kontaktı* hem *lingvistika karışımı*.

Bilingvizma için lafederäk, läüzim esaba alalım, ki birkatlı fenomen önündä bulunêrız. Lingvistika disiplinaraadaki, psiholingvistika, soçiokultural fenomenleri, angılarında iki dildä lafetmäk becermekleri yazdırılacaklar.

Bu nişannama pek dikatlı läüzim esaba alınsın. Bu kerä, üürenennär kalitesindä uşak başçasına gidän uşaklar olacek, angıları üüretmäk dilinnän (rus) paralel taa iki dil (romın hem gagauz) dillerini kabul edeceklär.

Yaş faktoru önemlidir hem dä läüzimniydir.

İlktän nişannayalım, ki hergünkü dildä, dilin en geniş maanasında *bilingvalı* kişi sayılêr o, kim iki dildä lafeder.

Dil bilimindä uzmanların çoyu *bilingvizma* annamasında dar maanada kabul ederlär, nicä iki dilin alternativa kullanılmasını.

Aaraştırıcılara yamanêrız, angıları butürlü ideyanın tarafını tutêrlar: nekadar taa tez ikinci dili üürenecek, okadar üürenmäk taa kolay olacek, sonuçlar da taa ii olaceklar.

Başka laflarlan, *erkenni bilingvizmaya* läüzim yardım edelim. Özel literaturada uşak, angısı ana dilinnän barabar ikinci dili yakın 10 yaşına kadar üürener, *erkenni bilingvalı* sayılêr, ama ne uşak sora üürener (dilä baalı) *geç bilingvizma* sayılêr (bu situaşiyada kimi ana-bobalar da bulunêrlar).

Teklif edili eniliklär burada, ki bilingvizmanın bu iki annaması birliktä bulunêrlar. Uşaklar hem büüklär läüzim birerdä üürensinnär, dostluk atmosferasında, biri-birini saygılamakta, neredä ana-bobalar diil hiç daavacı, hiç kontrolcu, ama üürenmäk proşesinin ortaa.

Büüklärä deyni sürpriz olur, açan annayacaklar, ki kuvedin verilmesi iki dilin üürenilmesindä onnara deyni farklıdır, ana-bobalara hem uşaklarına. Bu maanada, ana-bobalar „terbiedili” olaceklar, ki uşak bir, iki, üç tä dil taa tez, taa kolay hem „natural” üürenecek, nekadar büüklär, çünkü büüdükçä, bir eni dilin kabul edilmäk proşesi taa çok fikir kuvdini isteer. Büüklär läüzim annasınar, nicä dil işleer, onnar läüzim kuralları bilsinnär.

Erginniktän sora bilingvalı olmaa taa zordur.

Akılımıza taa getirelim, ani uşak uygun bir situaşiyada bulunêr, o yanşlık yapmaa korkmêêr hem kendi gibilerinnän lafetmektä sıkılmêêr, eer ustaca da doorudulduysa, gücendirili diildir. Büüklärlän situaşiya başkadır.

Diskusiyaya koyulan problema *erkenni bilingvizma* situaşiyasında, angı yaşta, nezaman taa ii uşak ikinci dili üürenmää başlasın: açan ilk dil ana dili (*sıravardılık bilingvizma*) belliedildi yada iki dilin paralel üürenilmesi (*paralel bilingvizma*) uygundur.

Cuvarlar ayırılêrlar hem son diildirlär, kär eterli argument varsa da.

Läüzim söyleyim, ani *bir ana (bir boba) - bir dil* printipi paralel bilingvizma için olumnu hem stimullu.

Bilingvizmanın başka tipologiyalarından ayırılacak (*denkli, katlı, koordinat, reduktiv, semilingvizma* h.b.), diil onnarın sayımını aaşaltmaa deyni, ama ani bölä açıklamak yaratmanın

sınırlarını aşırê, angısı bizä teklif edildi. Ekleyecez, kim bu fenomen aaraştırmaklarınan meraklanacek, taa geniş bibliografıyayı kullanabilecek.

Sayêrız, ani önemlidir kimi ana-bobaların korkularını öngörelim, angıları uşakların intelektual aşırı üklemesinnän zanaatlıdır.

Son çalışmaklar göstererlär, ani iki dili paralel üürenmää faydalıdır, çünkü imii pozitif havezlendirir, kognitivlii geliştirir.

Uzmannar tanıyêrlar, annaşıpta, ki iki lingvistika annamaklarınan oynamaa kolay diildir, ama zararlı da diil. Tersinä, bu bir ii çalışmadır, uşaklar da, örnek olarak, komponentlerin ikisini dä deneerlär.

Kararlıdır artık, ki bilingvalı insannar taa tez ilerlenerlär, nekadar monolingvalı insannar erkenni kognitiv geliřmesindä hem lingvistika becermeklerindä taa kreativdirler.

Ekspertlär bir nişan brakêrlar, angısının yardımınan dikatlanêr, ki okul bilingva terbiyetmäk sistemasi elitarlı diil läüzim olsun, ama stimullu.

Bu proekt hepsinä isteyennerä birtürlü řans teklif eder, angıları bu çalışmalara katılmaa isteerlär.

Bu bölümün sonunda ekleyecez, ki bilingvizmanın kaynaa *lingvistika kontaktıdır*. Lingvistika kontaktın sayımnı hem bellietmäk çalışımı, derecesi, angısında kontakta bulunan dillär biri-birinä etki ederler, ekstralingvistika naturalı faktorlarla sıkı baalantıda bulunêrlar.

Birkaçını niřannêêrız: geografiya bölümü, insannın naturası (erli yada göçücü, küülü yada kasabalı), etnika hem kultura speşifikası, yaş, seks (erkeklik yada dişilik), soşial durumu, lafedennerin zanaatları h.b.

Geneldän, lingvistika kontaktın *karışması* fenomenlerin peydalanmasını bellieder.

Lingvistika karışması läüzim annaşılsın, nicä bir dilin normalarından sapmaa da başka dilin özelliklerini girdirtmää.

Ozaman, açan yabancı dil üüreniler (okulda yada kendibaşına), ana dilindän üürenilecek dilä karışmak olêr. Yada biliner, ani individ dili, angısını üürener, ana dilinin formalarına görä diiştirir, „düzensizdirer“.

İki dilin alternativa kullanılmasında bir bilingva komunikativ dolayında, etkilär biri-biri üstünä var nicä olsunnar.

Tä ne için kimi yannişlıklar belirli etapta gerçektirlär, ama üürenmenin başka fazasında kolay yokedilerlär (soruş *Ne sän yapêrsın?* başlankı etapta kolay geçer *Ne yapêrsın sän?* yada *Ne yapêrsın?*).

Karışmak koņteptiřyası *negativ transferlän* üst üstä geler, çünkü kim üürener yanniş yazmaları, strukturaların hem bölümnerin arasında kontakta bulunarkan, dillerdä belliedilerlär (deyelim, istenmeyän, läüzimsiz benzeřmeklär, kalkalar, sözlär *yalan (fals) arkadaşlar* h.b.)

Ozaman, açan struktura birtürlülükleri ana dili hem üürenilecek dilin arasında dooru belirliydür, transferin *pozitiv – transpozitişiya* önündä bulunêrız, angısı bir eni dilin kabul edilmesini uygunnařtırêr.

II. DİLLERİN PARALEL/EŞZAMANNI ÜÜRENİLMESİ: İSTORİYA HEM ÖZELLİKLÄR

Anatar annamaklar: *erkenni bilingva terbedilmesi, ana dili, ikinci dil, kognitiv becermeklär*

2.1. Başlayıcılara deyni dilin paralel üürenilmesi

Uşakları küçüktän bilingva tarafından (ikidilli) terbiemää şindiki zamannarda çok aktualdır. Dünnedä kultura hem lingvistika çeşitliliin hızlı gelişmesi belirdiler. Bu üzerä, problema açıklanêr, ki azannık halklarının kulturaşını hem dil zenginliklerini lâazım korumaa hem sayınamaa.

Biliner, ki Moldovada yaşayan gagauzların çoyu lafetmektä hem üürenmäk proşesindä rus dilini kullanêrlar, nicä bir ana dilini, da küçüktän ana dilini kaybederlär, unudêrlar, çünkü ana dilindä, gagauz dilindä, lafetmeerlär, bu önemli bir problemadır. Gagauz dili proglamaların yardımınan, uşak başçasından başlayıp, gagauz dilinin yardımınan cannandırılısın lâazım.

Zaman uzunnuunda türlü fikirlär açıklandı, nasıl bir kısa zaman içindä yabancı dil üürenilsin. Dartışmaktardan sora bir karar alındı, ki iki dilin paralel üürenilmesi „uşaan gelişmesinä ük diildir, eer bir normal ritm alınarsaydı, gerçek halda geliştirilêrseydi. Bir normal situaşiyada, *eklenti bilingvizması* için söyleyebiliriz. İnsan bilingvalı olêr diil sade lingvistika tarafından, ama düşünmäk, fikir tarafından da. Dilin üürenilmesi lingvistika hem metalingvistika bilgilerini geliştirir, ne ani kognitiv avantajı bellieder sade iki yada taa çok dillerin kontakt olduuna görä.”

İlk bilgilär iki dilin erkenni üürenilmesini 1913 yılda Ronjat nışannadı, angısı kendi çocuun, Louisin, terbedilmesi çalışmalarını yazdırêr. Uşak franşuz dilindä bobasınan lafedärdi, mamusunnan – nemşä dilindä. Bir zamandan sora iki dili akıntılı lafetmää başladı. Ronjat çıkış yapêr, ki iki dil bir zamanda üürenmää uşaa fikir tarafından bozmadı, ama tersinä, onu bilingva tarafından terbietti. Ronjat ilkti, angısı „bir ana (boba) – bir dil” printipini bellietti.

Başka bilgi erkenni bilingva terbedilmesi için Werner Leopold bellietti. Germaniyada duudu, 1925 Amerikaya göçtü. Marquette universitesindä profesör olêr. Evlener ispanyalı bir kariya da onnarın ilk uşaa 1930 yılda duuêr. Hildegard, onnarın çocu, iki dildä lafeder, bilingvalı olêr. Hildegardın iki dilcilii üürenmäk subyekti olêr, nasıl küçüktän bilingvizma gelişer.

Werner Leopold çocuun iki dil üürenmäk çalışmalarını sintetize etti da 4 bölüm tiparladı, 859 sayfalı, 1939-1949 yıllarda, *Speech Development of Bilingual Child* adladı.

2.2. İki dil bilmesi çaadaş araştırmacıların bakışına görä

Kapsamı bir üürenmäk ana dilinin korunması hem ikinci dilin küçüktän üürenilmesi için şveşyalı Siren bilimcisinin tarafından realize edildi (1991). Onun araştırmalarına Stocholm'dan 600 aylä katıldı, angılarında şved dilindän kaarä başka da dildä lafedilêrdi. Üürenmäk metodunu - „intervyu” - kullandı. Fikirä geldi, eer ayledä lafetmektä azannık dili kullanılırsaydı, uşaklar bölä aylelerdän sade ana dilindä lafedärdilêr, angısı insan topluluuna katılmasını zorladardı. Başka 16% uşakların arasından şved dilini akıntılı lafedärdilêr, 25% zeedä şved dilini ek dili olarak kullanardılar. Çalışmada taa nışannanêr:

„Aşan büyüklerdän birisi şved dilini uşaklarla sözleşmäk için baş dili olarak kullanardı, azannık dilinin kullanılması taa yufka oldu; 77% deyni şved dili taa akıntılı olardı, aşan bobasınan lafedärdilêr hem 89% - anasınan. Hep okadar, kâr situaşiyalarda, neredä şved dili taa akıntılı dili oldu, azannık

dilinin kullanılması güçlüdür (80% zeedä) ozaman, açan anası yada bobası, angısı azannık dilindä sözleşärdi, sade bu dili dä uşaklan lafetmektä kullandı.

Situatıyalarda, açan ana yada boba, angısı azannık dilindä lafedärdi, hem şved dilini, hem dä azannık dilini kullandı, dillerin üürenilmesi çok taa yufka oldu, düşüp 26% ozaman, açan boba iki dili dä kullandı hem 41%, açan ana iki dili kullandı”.

Sirenin bakışına görä, uşaklar ana dilinin akıntılını koruyêlar 86% propoortıyasında olarak, eer okulöncesi periodunda lafedärseydilär. Eer okulöncesi programası şved dilindäseydi, ozaman sade 25% uşakların arasından azannık dilini bilerlär, 12% hep o uurda lafederlär, 63% sade şved dilindä sözleşerlär.

Başka iki yaratma Kanada'da Bild hem Swain tarafından yapılmış 1989 yılda, hem Swain, Lipkin, Rowen hem Hart, 1991-dä. Çıkışlar yapıldı: ana dilinin ii bilmesi için başka dilleri dä üürenmää pozitiv sayılêr. İlk yaratmada gösterildi, ani „sekizinci klasın üürencileri, angıları ingliz-franțuz programasına yazıldılar, leksika bagajı üzerinä taa ii rezultatları vardı, nekadar ingliz programasını izleyennerdä.

İkinci yaratma, angısı sekizinci klastan 300 üürencinin kantarlanmasında temellener, gösterdi, angıların yazma/okuma becermekleri azannık dildä vardı, ama sade pasiv uurunda, franțuz dilindä taa büyük başarıları vardı.

Nışannandı, ki üürencilär, angıların ilk dili romın dillerindän birisiydir, franțuz dilinin sözlü aspektlerindä taa ii rezultatları vardı.

Bir meraklı yaratma avstraliyalı Ricciardelli (1989) bilimcisi tarafından gerçeklendi, angısı iki dilin avantajlarını aaraştırdı da çetin bir çıkışa geldi, ani iki dilä saabi olmaa uşaa taa intensiv geliştiret. Ricciardelli aaraştırdı bilingvizma etkiliini kognitiv becermeklerin üzerinä bir yaraştırma çalışmanın temelindä: 57 bilingvalı uşak test edilmiş (italyan - ingliz) hem 55 monolingvalı uşak (ingliz) 5 hem 6 yaşta.

Yaratma gösterer, ani uşak grupaları hem ingliz, hem italyan dillerini bilerlär, hem italyan dilinin taa ii rezultatları vardı: 1) uşaklar sade inglizçedä başarılı hem 2) bilingvalı uşaklar, angıları inglizçedä başarılı hem dä biraz italyancada, taa çok yaratıcı düşünmeyi göstererlär (fantaziya ölçüleri hem Torrance akıntılı), metalingvistika annaması (topıkayı düzeltmäk) hem sözlü hem sözsüz becermekleri dä”. Ricciardelli çıkış yapêr, ki akıntılı bilingva becermekleri uşakları lingvistika hem kognitiv tarafından geliştiret.

Benzeyän rezultatlar Voevodina'dan, öncedän Yugoslaviya, Göncz hem Kodzopelic (1991) bilimcisi tarafından kazanıldı. Onnarın yaraştırma çalışmasına 5-6 yaşında uşaklar katıldı. Urgulandı: „uşaklar, angıların erkenni bilingvalı çalışmakları vardı, türlü metalingvistika testlerindä taa ii rezultatlar kazanıldılar. Avtorlar fikirleerlär, ki uşak başçasında ikinci dilin üürenilmesi uşaklara lingvistika fenomenlerinin üzerinä dikatını koņentre etsinnär yardımneêr”.

2.3. Millet azannıklar dillerinin üürenilmesindä tradițiyalar, çalışmaklar

Rumınyada okulöncesi yaştan millet azannık dillär üürenilmesinä önemli dikatlıca veriler. Diřtipleinin *Madyar ana dilindä lafetmäk* programasına görä okullara yada madyar üürencilärlän klaslara deyni, angıları rumın dilindä üürenelär, madyar dili herafıta üçär saat hazırlık klaslarında üüreniler, hem dördär saat I hem II klaslarında. Programa 2015-dä kuruldu kurikulumun proektlemä modelinin temelindä, kompetențiyaları esaba alarak, da kaplêr:

1. çeşitli komunikativ kontekstlerindä sözlü kolay mesajlar kabul etmää;

2. çeşitli komunikativ kontekstlerindä sözlü kolay mesajlar açıklamaa;
3. çeşitli komunikativ kontekstlerindä yazılı kolay mesajlar kabul etmää;
4. çeşitli komunikativ situatıyalarında kolay mesajlar kurmaa.

Madyar halkları, en çok olannar, bir kompakt teritoriyada yaşayan, aylä sınırlarında ana dilinä sınaşêrlar, onnarın alfabetizaıyısı okullarda olêr. Madyarcayı gazetaların, dergilerin, kıyatların basımınarında kullanmaa teklif ediler, kultura yaratmalarını çıkarmaa, millet spetifikasını korumaa deyni. Madyarların çoyu bilingvalı olêrlar, onnar hergünkü lafetmesindä ana dilini kullanêrlar, rumın dilinin sä soıial faydası var.

Rusiyada situatıya ana dilinin hem rus dilinin paralel üürenilmesindä heptän başkadır. Millet okullar var, angılarında hepsi distıplınalar ana dilindä üürediler, rus dili mutlak distıplınasıdır. Orta okullar hem universitetlär rus dilindä üürenmeyi teklif ederlär. Millet azannıklar için raportta (2010), Rus Pravitelstvosu nııannêêr, ki başka dildä, rus dilindän kaarä, terbietmää „birtürlülük prinıtipini bozêr, çünkü uşaklar, angıları bölä terbidildilär, başkalarlan uygunsuzluk bir situatıyasında bulunaceklar, taa doorusu, açan iş erini aarayaceklar”.

Statistikaya görä 2011 yıldan 44335 uşak başçasından 40779-da terbietmäk rus dilindädir, 1180-dä rus hem başka dillerdä, 2336-dä başka dillerdä.

Rus Federatıyasının ofiıial dili rus diliydir, mutlak olêr hepsi onun vatandaşılarına hem dä respublikada yaşayannarına, neredä bilingvizma kabul edildi. 25 ana dili 19 respublikadan tanındı, bu dillerä deyni kıyatlar kuruldu, kultura hem komunikativ becermeklerindä temelli. Terbietmäk funkııyası, ki Rusiya vatandaşılarını birliktä yaşasınnar üüretmää. „Üüretmää birliktä yaşayalım, diil sade başkalarına karşı saburluluk, başka dil hem kultura taşıyannar, ama havez başkasını annamaa, saygılamaa sayılır”.

2.4. Millet azannıkların ana dili üürenmesinä giriş

Moldova Respublikasında millet azannıkların uşaklarına deyni ana dilindä üürenmesi limitliydir. Sade rus halk uşakların rus dilindä üürenmää kolaylıkları var. Sade 374 uşak etnika ukrainalı ana dilindä üürenerlär, ne ani sade 0,06 hepsi ukraina uşaklarından. Bu İnsan Hakları Resurs Merkezi çalışmasına görä realize ediler.

Bulgar üüretmäk dili 171 uşaklar için saalandı, hepsi uşaklardan 0,02.

Gagauz uşakların çoyu ana dilini ayledän bilerlär da rus dilini uşak başçasında üürenerlär. 2009-da uşak başçasında denemä grupaları açıldı, neredä terbietmäk gagauz dilindädir. Avtonomiyanın administratıyası bu proekti başarılı, saydı da genişletti.

Genelliklän, uşaklar aftada birkaç saat gagauz dilini üürenerlär, başka çalışmalar rus dilindä geçerlär. Problema, angısınnan uşak başçasında karşı gelerlär, okullarda da, gagauz dilindä kıyatlar hem didaktika materiallar läüzım kurikulumun isteyişlerinä görä kurulu olsunnar.

Educatorea arată unei fetițe cum să țină corect în mână creionul. Până acum câteva luni, această fetiță nu a scris și nu a desenat niciodată. Grădinița «Romanița», recent deschisă, este singura instituție preșcolară din R. Moldova destinată copiilor de etnie romă. s. Vulcănești, r. Nisporeni. Iulie 2010.

Hep bölä situatıya rom (çingenä) halkında da var, angıların ana dilindä okulları hem uşak başçaları yok. Çingenä uşakları ana dilini sade ayledä üürenerlär. Geçennerdä çingenä dilini üürenmää iki eksperimental klas açıldı, Drokiyada hem Hinçeştä. “Çingenä dili kayıp olmak yolunda olacak okadar zaman, nekadar devlet uurunda esaba alınmayacak”, söledi Nikolae Radița, Millet Rom Merkezi başkanı.

İntervyuda Ziarul de Gardă için, Alexandra Yuster, Moldova UNICEF temsilcisi, kararlêêr, ki uşak okulu ana dilindä läüzüm başlasın, devlet dili dä ama üürenilsin, ani sora devlet programalarına katlabilsin. „Uşaklar dilleri pek kolay üürenerlär, ama birinci klaslarda, ana dilindän millet dilinä geçärkän, yardım etmesini isteerlär. Ana dilindä terbiyetmek birinci klaslarda hepsi etnika halklarına çok önemlidir, sora, läüzümü hazırlıkları peydalandıktan sora, romın dilini üürensinnär”, A.Yuster söledi.

2.5. Okulöncesi uşakların gelişmesinä deyni bilingvizma etkilii

İki yada taa çok dilin erkenni üürenilmesindä yapılı aaraştırmaklar gösterdilär, ani üç yaşına kadar uşaklar dilleri spontan, üürenerlär, haliz nicä ana dilini üürenmiş olsaydılar. Üç yaşından sora proşes başka bir sayımlık kazanêr. Okulöncesi uşakların bilingvizmasını taa zor testlemää, çünkü stabil diildir hem dinamiktir. İnsan, ikinci dili üürenärkän, iki davaylan karşı karşıya gelir: güvenni diildir, eer iki ayırı lingvistika sistemasını oluşturarsaydı, lingvistika/fonematika özellikleri sä ek fikir kuvedini isteerlär. „Bilingvalı uşakların kognitiv hem soşial gelişmesi monolingvalı uşakların gelişmesindän farkanêr. Bilingvalı uşakların abstrakt, teoriyaya görä düşünmekleri taa erken, taa tez gelişerlär”, A.A.Loseva aaraştırmacısı bellieder.

Okulöncesi uşaklar tarafından iki dilin paralel üürenilmesi dilin semantika funktıya gelişmesinä etkilämeer, ama onun kimi özellikleri var. Annamak proşesi, dillerin farklı kullanılması uşaklarda düşünmeyi geliştirir. Lafedenin (informatıyayı gönderän) hem sesleyicinin (informatıyayı kabledän) arasında komunikativ modeli oluşturulêr. Okulöncesi periodunda uşaan lingvistika zenginii, lafların sayısı ilerlener, komunikativ uuru taa diri, taa kaavi olêr, dili taa ii duyêr.

Tekliflär:

- ana dilini ii bilmää önemlidir, çünkü başka dillerin üürenilmesindä pozitif etkisi var;
- iki dil bilmesinä saabi olsun, bu uşaa taa kaavi, çetin olmasını geliştirir;
- kurikulumun proektlemesi läüzüm becermeklerin gelişmesindä temellensin.

III. OKULÖNCESİ UŞAKLARIN PSİHOPEDAGOGİKA HEM LİNGVİSTİKA HARAKTERİSTİKASI

Anatar annamalar: *düşünmök, aklında tutmak, dikat, motivaşıya*

Okulöncesi yaşın psihologika profili

Psihologika profili terbiyetmektä hem başlankı noktasını, hem terbiyetmä rezultatını belirder. Psihologiya aaraştırıcıları kararlêêr, ki erkenni uşaklık döneminde gelişmök *aşaa dan yukarı* olêr, karışık psihika proşesleri elementar psihika proşeslerin temelinde oluşturulêrlar, çünkü gelişmiş periodlarında ilerlenmök *yukarıdan aşaa* olêr, karışık psihika proşesleri elementar psihika proşeslerinä etkileyerek. Okulöncesi yaş subyektiv konkret intereslerin 3-6/7 yaş arasında etapını açıklêêr, angısı uşak başçasının öncä fazasından sensomotor intereslerin küçük okullaşmaya geçiş yapêr.

Uşaan kişilik oluşmasında okulöncesi psihika duymasının, gezekliinin hem annayışlıının, progreslerin periodunu gösterer. Hepsi temel adaptiv davranışlar, en önemli energika yapılar (intelektual, kreatif), soşiallık ta esaba alınêr, becermök dizisi hem temel davranışların özellikleri h.b. oluşturulêr.

Bu etap uzunnuunda:

- oluşturulêr hem gelişer intelektual, emoşıya, isteyän güçlü olmak proşesleri hem uşaan başka kişilik özellikleri dä;
- meraktan hepsini bilmää üürener;
- sözlü zenginnener, lafların dooru söylemesi ilerleer h.b.

Düşünmök

Üşek kognitiv psihika proşeslerin genel çalışmalarından birisi *düşünmektir*, angısı insannık psihika sistemasında baş rolünü kaplêêr hem hepsi başka proşeslerini hem psihika fonkşiyalarını (dil, ezberlemä, dikatlık, yaratıcılık) sayımnêêr. O insana, logika hem raşional bilgilerin subyektiv olarak, deyni belirleyicidir.

Düşünmeyä havezlendirmök, onun plastiklii kolaylaştırılı taa çok problemaların çeşitliliinnän, nekadar temaların sayınnän, çünkü onların çeşitlili çalımnarın transferini (geçişini) uygunlaştırêr hem yaratıcılık kaynaklarını kimi soruşların çözdürülmesinde lüzümünü arttırêr. Araştırıcıların çoyu düşünmeyi hem dili, nicä insan özel inteligentşya kalitelerini açıklamaa deyni, denkleştirer. Bu maanada, okulöncesi gelişmök düşünmeyi hazırlayan hem organize edän, perioduydur.

Sölenir, ki 5-6 yaşına kadar yakın 50% individin intelektual potensialından oluşturulêr.

Piajetian (Jean William Fritz Piaget, şveyşariyalı psikolog hem filosof) okulun bakışına görä okulöncesi yaşta uşaan düşünmesi başlankı etapta bulunêr. 4-7 yaş arasında düşünmök intuitivdir:

- oluşturulêr uşaan praktika aaraştırmak etkisi altında;
- diil okadar dooruluun bilmesinä sınırlanmıştır, ama kimi problemaların hemen çözdürülmesinä hem dä elementar yaşamak bilgilerin kabul edilmesinä;
- 5 yaştan sora intuitiv düşünmesi gelişer, angısı gösterimä danışêr.

Düşünmenin gelişimi intuitiv–davranışlı durumundan intuitiv–logika durumuna gelir.

Bu dilin organize edilmesi hem intensiv sözleşmesi perioduydur. Laf hem cümlä obyektlerin shematika olduunun, klasifikaçıyanın hem bütünneştirmesinin çalımnarını gösterer, onnarın elementlerini türlü kriteriyalardan sora.

Annamak aspektinä görä önemli kazanmaklar dizisi peyda olêr, geçiş annamak temel formalarından üüsek formalarına, nicä denemä, açıklama.

Gösterimnerdä dişikliklär meydana çıkarılêr, ani taa çok doluluk hem akıntılık uşaan iç dünnesinä verer, düşünmeyi geliştirip.

Ezberlik

Bu psikologika proçesi dünnä aynalanmasını hem insan ilişkiliini dünnäylän ortaya çıkarêr. Ezberlik - insana deyni läüzimni psikika becermesiydir, yaşamanın temel komponentlerinä, insanın oluşmasına, nicä soşial kişilii, katlêr: üürenmäk, bilmäk, düşünmäk, dil, yaratıcılık, fantaziya.

Bu etapta ezberliin dominant formaları mehaniktir hem istemsizdir (açan ezberleeriz sıkı kuvetlän, vakıdında bu işi teklif etmeyeräk). Aktiv, seçimni proçes gibi olarak, ezberlik haberleri alêr hem fiksatiyalêr, insan isteklerinä uygun olarak. İlerlemelär hızlı hem belirliydür, 4-5 yaştan sora istemni ezberlik tä üzä çıkêr (açan neetli isteyerek ezberleeriz, çok yada sıkı kuvetlän gerçekleştirip).

Eer uşak başçasının öncä periodunda baş proçesi annaşılısaydı, okulöncesindä bütün psikika çalışmaları ezberliktä koñtentre olêrlar, neredän uşaan reproduktiv çalışmak karakteri oluşturulêr.

Çalışmaların çeşitlii alayında, angıları uşaklara teklif edilerlär, uşak başçası genel becermeklerä üürenmää deyni temel koyêr. Üürenmäk, aklında tutmak, haberleri ezberlemäk becermesi uşaan fikir gelişmesinin baş parametralarıdır. Uşak dünnesinnän ilişkidä, etkilemäk, korumak, işidilmişleri, görmüşleri enidän aktualize etmäk becermeklerini oluşturêr.

Ezberliin kaavi afektiv izi vardır (aklında tutêr intensiv, pozitif yada negatif emoşiyalı), ama konkret intuitiv dä (ezberlener taa kolay o informaşıya, angısı görüntülerdä yada konkret obyektlerdä kullanıldı). İstemni ezberliin dä gösterilmesi peyda olêr: tekstlerin, görüntülerin içidekilii etkilener, laflar, ideyalar h.b. Uşak taa uzun tekstlär annadêr, olayları yada işleri hatırlêr, iki obyekt ezber yaratırêr h.b.

Fantaziya

Başka bir kognitiv proçesi - fantaziya'dır, insan becermesi eni gösterimnär yada ideyalar, yaratmalar, annamakların, gösterimnerin, kabul edilmiş ideyaların temelindä oluşturulêr. Fantaziya ezberliklän, düşünmälän, dillän birliktä işleer.

Ne bu yaşta etkilener? Uşaan fantaziyalı yaşamasının genişlii, kolaylı, angısınan herbir momenttä real işlerdän fiktiv, yalan işlerä geçer. Nişannanêr sıkı baalantı afektivlik hem fantaziya arasında. Afektiv durumnar (emoşiyalar, duygular) fantaziya'yı yollandırêrlar, kolaylaştırêrlar yada köstekleerlär. Okulöncesi yaşta fantaziya eni gelişim fazasına girer, eni aspektlär alêr, çeşitli faktorlarlan şartlı. Oyun etkisi altında hem başka da läüzimni çalışmaklar (annatmalar, resim, model yapmak h.b.) ana-boba hem terbiyecilerin gözetlemesindä uşakların denemekleri zenginener, gösterimnär dolayı genişlener, düşünmäk gelişer, eni intereslär hem istemeklär peydaolanêr, söz sistemasinin düzenneyici fonkşiyası taa çok sıklaşêr. Hepsi bunnarın pozitif efekti var fantaziya fonkşiyası üzerinä. Fantaziya kazanêr, uşak başçası öncä periodunna yaratırıp, eni kaliteli özelliklär taa da istemni olêr.

6 yaşa yakın gösterimlerin kombinasyonlamak projesi iç planında intensiv olêr, bu maanada taa çok dış durumlarından çıkarılêr, praktika işlemeklerdân. Kaaviletmäk projesi fantazyalı funktya gelişimin üüsek fazalarında açıklanêr nicä fikir işlemi. Bölä, taa oynamaa başlamadaan, düzüler, resim yapılêr, lafediler, uşak temayı aynalêr, açıklêr, fikirindä oyunun, resimin, mesajın gelişmesini kurêr.

Bölecä, fantazyanın gelişimindä urgu adım-adım dışyanından içyanına geçer.

Okulöncesi uşaan yaratıcılıu psihika gelişmesinnän ilerlener. Okulöncesi periodunda ilk kerä artistik yaratıcılık becermeleri gösteriler. Yaratıcı fantazyaya kenarsız gelişimi tanıyêr taa bir geniş baalantısında, logika çalışmalarında. M. Debesse bellieder, ki fantazyaya uşaan ruh denkliini saalêr, isteklerin hem yapabildiklerin arasında uymamazlıkları çözdürer.

Okulöncesi uşaklarda fantazyaya patlaması var. Uşak çok işlär fantazyalêr hem yaradêr: masalları, fıkraları, annatmaları, annatmadan momentleri sesleyip, aklında enidän kurêr, ilk cümleleri genişleder yada küçülder, struktura elementlerin sayısını büülder yada kaçırêr, bir elementin strukturasını diıştırir, başka eni çıkardêr. Bu yaşta uşakta psihikayı reallaa integre etmäk, doldurmak funktyaları, proektlemäk hem fantazyayı öncelemäk becermesi gelişer.

Dillerin paralel üürenilmesi projesindä dooru açıklama becermesi var nicä ilerlesin. Annatmalar, sözleşmelär, ezberlemä h.b. ideyaların hem görüntülerin uydurmasını, bilgi uurunun genişlenmesini, hepsi bulunannarın lafetmä becermelerini gelişirmää deyni kararlı kantarlamasını saalêr. Fantazyaya yaratıcılık ruhunu havezlendirir, ezberlik gelişmesini, demekli lafetmesini, yazdırmakları, görüntülerin, litertura tekstlerin içindekiliini interpretaşyalamak, verili örnää görä masal yaratmak h.b. becermesini oluşturêr.

Dikatlık

Dikatlık - çevredän gelän bilgilerin seçimni işlenmesi. Uşakların koñtente olması periodu yaş özelliinä sıkı baalı. Küçük uşakta (3-4 yaşta) 5-7 minut tutêr, orta yaşta uşakta (4-5 yaşta) 20-25 minuda kadar, büük uşakta (5-7 yaşta) 45-50 minut alêr.

Dikatlık fizika yada psihika obyektin meraklandırılmasında, angısına o doorudulu, lafedilmiş eniliklerindä temellener. İnsanın hepsi çalışmalarında dikatlık türlü-türlü gösteriler. Okulöncesi uşaklarda dikatlıın terbiyesi konkret spontan hem istemsiz dikat istemesini hem abstrakt dikatlıına döndürmesini izleer.

Dikatlıın önemli rolü var: dooru açıklamak alışkannıını fonetika, leksika, gramatika aspektindä oluşturêr, akıntılı sözleşmeyi havezlendirir, defektli lafetmeyi, seslerin söylemesini h.b. doorudêr, düşünmeyi havezlendirmää deyni zenginnetmäk temelindä hem dilin işlenmesini, gramatika strukturalarını sırayca üürenmää deyni önemli olêr.

Dilin paralel üürenilmesi projesindä üüredici hem ana-boba uşaan lingvistika hem psihopedagogika profilini esaba alacaklar:

- Konkret-intuitiv düşünmäk görüntüyä, obyektä hem individual adamnara, gösterimnerä hem dilä baalı. Lafın yardımınnan uşak gerçeklii göstermää üürener.
- *İşitmä ezberlik* (bir zamandan sora uşaklar aklına getiräbilerlär bir laf dizisi, küçük şiir herbir dildä işidilmiş, lafedilän dili belirtmäk); *görmä ezberlik* doorudan denemelerin sonularından oluşur) *sözlü ezberlik* uşak yaptıklarını hem gördüklerini sözleştirer; konkret ezberlemä abstrakt içindekilikleri, logika ilişkileri ezberleyämz. İstemsiz ezberlemä çok taa geniştir.

- Aktiv hem neetli yaratıcılık gösterimnerin analitika-sintetika işlemelerini ilerleder, angıları pek çeşitli hem zengindir.
- İstemni dikatlı lăăzımnêêr, ki çalıřmaların gelişmesinâ taa çok vakit seçilsin. Konęentre olması periodu 5-7 yaşında uřaklarda 45-50 minut alêr.

Ana dili, dillerin paralel üürenilmesinin temeliydir

Dilin gelişmesi düşünmenin gelişmesine sıkı baalı. Dil - en önemli becermeklerindän birisiydir, angısını uřak kullanêr, ii terbiyetmâk okulöncesi kurumunda baş elementi sayılıp. Dil üürenmesi bir proğestir, çalışmaktır, angısı kiři tarafından büyük kuvet isteer. Onun için sözleşmenin kabul etmâk tehnikası hem açıklaması en zor insan becermeklerindän birisiydir, angısının üürenmesi için çok yıl lăăzım. Bu etapta dil uşaan kişilik gelişmesinin çalıımıydir, motivleri, interesleri hem becermekleri esaba alıp.

Psiholog N.Jinkin belirder, ani lafetmâk - intelektual gelişimin kanalıydir. Nekadar taa erken bir dil üüreniler, okadar taa kolay hem doludan bilgilär asimile olaceklar [28].

Bilgilär, yaptıklar, fenomennär, informațiya - düşünmenin materialıydir. Fikir çalışması insanın başka çalışmalarınnan yardımnanêr, açıklamanın zenginnenmesini hem üüselmesini lăăzımnêêr, angısı düşünmenin pozitif gelişmesine etkilener. Önemliydir, ki asimilâțiya edilmiş dil lăăzım bircikleri real sayımnıktan dolu olsun. Doorusu, bu element düşünmâk hem lafetmâk arasında karşılıklı ilişkiyi saalêêr.

Dil gelişimi butürlü aspektleri kaplêêr: fonetika, leksika, gramatika hem semantika ilerlemesi. Biliner, ani okulöncesi uşaklar lafetmektâ ii ortaktırlar, diil ani çok soruş koyêrlar, ama ani onnar annatmaa pek severlär. Bu iş ana-bobaya hem üüredicilerâ uşaklarda komunikativ kompetençiyalarını geliřtirmää pek yardımêêr.

Eer üç yaşta uřakların aktif sözlüü 800-1000 laf kaplarsaydı (ana dilindä), altı yaşta, belliki, kontekstli dil zorlanêr, 3500-4000 laf kaplêêr. Bu işi lăăzım bilelim ozaman, açan uřaa başka bir dildä üüretmää isteeriz.

Yabancı dillerin üürenilmesi için uzmanнар belliederlär, ani bir konkret laf sayısı bilärsän, sayılmêêr ki dili bilersin. Önemliydir, o leksika birciklerini lafbirleşmelerindä, cümlelerdä nekadar taa sık kullanasın, çünkü lafların 70 % cümlelerdä taa çok maanası var. Urgulandı, ani temel uurda aktif sözlüü yabancı dili üürenmää deyni 400-500 laftır.

Lafların ayırı bilmesi dillerin üürenilmesindä bir önemli obyektiv yok nicä olsun, çünkü bu geniş bir problema. Taa aktiv zorladılêr ideya komunikativ çalışmalarını yazıda hem sözdä kullanmaa. Aslıdan, dillerin üürenilmesindä bu benzeşmâk en produktiv sayılêr.

İnsan lafetmesi individualdır leksika sayısı hem kullanılması uuruна görä, gramatika strukturalarına görä, nicä seslär çıkarılêr, lingvistika kolaylıkların hem baalantların kullanılmasına görä, işitmä kolaylıına görä h.b. Bu individual insan karakteristikaları diil sade ana dilinâ, ama başka dilä dâ baalı.

Uşaan sözleşmesi dilin hepsi aspektlerinâ görä individualdır

Biliner, ani başka bir dil üürenilmesindä uşak büklerin sistemasından farklı bir sistema kullanêr, da dilin asimile edilmesi taa kolay geçer.

Tä neçin belirli momentlerdä uygunsuzluk duygusu peyda olêr, ana-bobadan uşaa geçer. Bölä durumnarda uşaklara annatmaa önemliydir, ani herbir başka dili küçüktän läözüm üürenmää da ozaman bölä situaşiyalarda, nicä anası hem bobası, bulunmayacaklar. Hep okadar, araştırcılar söleerlär, ani bükler diil läözüm ellerini kolversinnär, kuvetsizlensinnär, yabancı dilini üürenmää deyni [28].

İnsanda iki ezberlemäk mehanizması var, angıları üürenmeyi etkileer: birlerindä bildirmäk (haberlemäk) ezberlii var, angısı temel annamaklar bilmesinä baalı, hem olaylar yada başka dilin sözlüündän laflar, lafedän dildän kaarä, öbürlerindä proşeduralı ezberlii var, becermeklerin hem alışkannıkların oluşması için kullanılan, deyelim, nicä bisikletada gezi. Butürlü üürenmäk bilinçsizlii gerçekeşer. Başka dilin gramatika kurallarını üürenmää deyni, insan proşeduralı ezberlemesinä danışêr, angısı erken gelişer. Bildirmäk sistemasına, angısı sözlüün üürenilmesinä karışêr, gelişmeyä deyni taa çok zaman läözüm. Bölä, uşaklarda proşeduralı sisteması taa ii gelişimni, nekadar bildirmäk; bu üzerä uşaklar proşeduralı ezberlii kullanabilirlär, bildirmäk ezberliini inkär etmeyeräk, hem taa kolay yabancı dillerin gramatikasını üürenerlär.

Motivaşiya, dillerin paralel üürenilmesindä başarı için ön koşul

Motivaşiya - inasanın bütün çalışmakların kuvedi, angısı hızlilik verer hem üürenmäk proşesini kolaylaştırmaa, uşak kuvedini intensifikaşiyalarak, hem dikatını koşentre ederäk, üürenmeyä durumunu hazırlayarak. Üürenmäk için motivaşiya ilktän aylä kurumunda peydalanêr, uşaklar ana-bobaların, kardaşların sora terbedicinin tutumnarını kavrayıp, savaşmak hem mobilizaşiya modellerini düzüp, kendi koyulu neetlerinä vermää deyni.

Üürenmäk için motivaşiya ilktän aylä kurumunda peydalanêr.

Kimi araştırcılar lafında durêrlar, ki uşaan lafetmesi kendi fikirlerini açıklayabilsin deyni peyda olêr, açıklamak formalarını sa belirli impuls oluşturêr. Bu lafetmäk aspektini psikologlar lafetmenin *motivaşiyası gibi* adladılar. Motivaşiya diil sade düşünmäk hem afektivlik sayılêr, angılarını uşak açıklayabilir, ama onnarlan paylaşmak istemesi; burada laf gider *iç impuls* için düşünmeklerin hem duyguların açıklamasında. Uşaklarda sözleşmäk motivi peyda olêr ozaman, açan emoşiyalara, güçlü impresiyalara, terbedici, üüredici tarafından teklif edilän subyektä interesi var. Aslı, ki söz motivi gerçek komunikativ situaşiyalarından başka uşakların tarafından oluşturulêr.

Araştırcıların bakışına görä, lafetmäk istemektän peyda olêr, hem hepsi söz gelişimin etapları bu läözümikte temellener. Bükler uşaa devamını komunikativ proşesinä katêrlar. Dil lafederäk üüreniler, çünkü sistematika söz etkileri yolunnan imik içinä girer.

Okulöncesi yaştan uşaklarda türlü çalışmalara farklı intereslär peyda olêr: modellemäk, resimnemäk, yapı düzmäk. Psikologika bakışına görä, bölä iş çeşitlili uşaklarda söz çalışmakların etaplarına görä söz becermeklerin ierarhizaşiyalamasını läözüm oluşturulsun.

Bölä, pedagog motivaşiya oluşturmasını saalêr. Motivaşiyalı çalışmayı önderip, bükler beklenän başarılarına varmasını saalêr. Üürenmäk için çalışmaklar sözün yardımınan geğeriler. Hepsi bu tekliflär akumulaşiya proşesindä herbir uşaa ayırı läözüm sayımını olsunnar, kâr etersiz hazırlık ta olsa sistematika üürenmesi için. Bu koşullar bilinçli üürenmesinin aspektinä baalı, ama diil komunikativ aspektinä.

Paralel üürenmök proşesindä dil etkileşmesi

Uşaan lafetmesi, kendi fikirlerini açıklayabilsin deyni, peyda olêr, açıklama formalarını sa belirli impuls oluştürêr.

Buradan soruş çıkêr: ikinci dil ayledä lafedilän modelinä görä läüzüm üürenilsin. Nişannêêrız: eer uşak ana dilini ilktän “lingvistika vakuum” içindä üürenärseydi, sora ikinci dil öncedän olmuşlara görä etkilenecek.

Uşak ikinci dili taa kolay üürener, nekadar büüklär. Psikologikada hem pedagogikada ön koşullar var, ki bir başka dilin erkenni üürenilmesindä olumnu başarıları kazanmaa deyni hem küçük uşaklarda bilingvizmayı/monolingvizmayı uygunnaştırmaa deyni, onnar da läüzüm işlesinnär, normal çalıımı esaba alarak, angısında uşak ilk dili üürener, bu bölümdä speşialistlär urgulêêr.

İkinci dildä erkenni sözleşmök bir bölük baalantı yaradêr, angıları iki yada taa çok dillerin paralel üürenilmesini kolaylaştürêr, olay aslında çocukların tarafından urgulandı, bilingvalı aylelerdän olarak, angıları yaşamanın ilk beş yıl, iki heptän farklı struktura tarafından dili stressiz hem karışıklıksız, zorluksuz üürenerlär. Bu yaşa kadar görüner, ani, dillerin üürenilmesinä, durumnarına, statuslarına bakmayarak, programa ölä, nicä üüretmök proşesin sıralıı, gidimi.

Problemanın özü onda, ani ilk dildä lafedenin söz becermelerini oluştürêr hem ikinci dilin üürenilmesinä etkileer, kendi özelliklerini “yollayıp”. İlk dil etkisi annamak proşesini gösterer, hem dil üüretimesinä lingvistika uurunda, kulturada yolu açêr.

Format, angısı dillerin paralel üürenilmesini okulöncesi uurunda teklif eder, ilk, reşeptiv tiyidir. Baştan uşaklar işlemök hem aklında tutmak sadä cümlelär uurunda üürenerlär, özelliklän izinneri, açan laflar, sadä strukturalar içleştüriler hem asimile ediler, kendi cümlelerini kurmak becermeleri oluştürêr.

Büüklerdä dillär üürenmesinin belirli kaliteleri var. Psikologika özelliklerine görä büüklär pay olêrlar: *intuitiv/sensorlu tipi* (bilgi intuişiyaya temellener, büüklär kuralları kendileri açabilerlär dilleri üürenmää deyni) hem *logika-raşional tipi* (logika bilgiyâ yardımêêr, onnar, kim üürener gramatika kuralların öncä gösterilmesini).

Büüklerin hem uşakların arasında dillär üürenilmesindä farklılık:

- Kendi-kendini özelleştürmää. Büüklär üürenmök proşesinin başarıları için cuvapçıdır.
- Üürenmök için konkret motivleri var.
- Öz çalışması. Bilgileri doldurmak, çalışmayı diiştürmök.
- Üürenmenin kullanılabilmesi farklıdır. Büüklär taa belirli interes dillär üürenilmesinä göstererlär.
- Üürenmök perspektivasi hem periodu farklıdır. Büüklär şindilik için üürenerlär, ki bu moment läüzüm, uşaklar gelecää deyni üürenerlär.
- Büüklerdä kritika düşünmesi oluştürulu, uşaklarda sa gelişim proşesindä bulunêr.

IV. BİRLİKTÄ ÜÜRENERİZ: ANA-BOBA-UŞAK ORTAKLI

Anatar annamaklar: *soşial terbiyetmäk instanşiyası, terbiyetmäk programası, terbiyetmäk etkilikleri, bilingva (ikidilli) dili*

Aylä – uşak başçası ortaklı

Aylä en eski soşial kurumuydur, angısı yaşamanın ilerlemesini hem gelişmesini saalêêr, individual intereslerä hem soşial neetlerinä ilgi kurup; aynenin gelişim istoriyası - o ilerlemenin hem diişilmeklerin istoriyası. Aylä bir uygun ortalık, neredä uşak ilerleer, er, neredä soşial gelişmesinä temel koyulêr, çerçevä, neredä annaşılêr, ki seviler hem sevmäâ üüreniler.

Aylä - ilk soşial terbiyetmäk instanşiyası, neredä uşak terbiyediler hem becerilär, bilgiler oluşturulêrlar, yaşamakta erini bulmaa deyni.

Uygun ortaklıın önderilmesi bu iki terbiyetmäk özün arasında – okulöncesi/okul kurumu hem aylä – ii olur, ki ana-boba terbiyetmäk soruşlarından uzak olmasınar, çünkü ana-boba "ustalı" çok işlerä üüreder. Bir ii ana-boba olmaa deyni hiç kolay diildir, hererdä zorluklar.

Ana-boba uşakların tarafından saygılsınar, becermeklerinä inansınar deyni, ii bir başlantı olabilir çalışmalarda ortak olsunar, da uşak başçası terbiyetmäk programasına görä uşaan gelişmesini saalasın.

Uşak başçası üüretmäk sistemasında ilk basamaktır, bunun için ana-bobalar terbiyetmäk programasına läözüm baştan katılsınar, çünkü sade butakım ortaklık alışkannıını uşak başçasınan oluşturaceklar hem, özelliklän, üürediciylän/terbiyediciylän (gagauz yada romın dilindä).

Uşak başçası – aylä ortaklı uşak başçası hem aylä arasında olumnu baalantıların kurulmasını saalêêr, sistemanın birleşmesinä yardım eder, angıların uşaklar üzerinä faydalı etkisi olabilir ozaman, açan terbiyediciyi ana-bobaya bir nasaat için danıştını görerlär.

Hepsi ana-bobalar uşak başçasından uşakları için haberlär bekleerlär. Onnar terbiyetmäk programasının neetleri için läözüm bilsinnär hem karar almasında pay alsınar. Ana-bobalar uşakların başarıları için läözüm üürenmiş olsunar, hem dâ ne uşak başçası uşaan problemları hem kaliteleri için annêêr, biler.

Terbiyedici ana-bobaya fikir verecek nicä uşaklara evdä yardım etsinnär, çünkü ana-boba üürenmektä ek yardımını läözüm teklif etsin. Ortaklık, uygun terbiyetmäk etkilerini hem hepsi faktörleri saalamak, angıları uşaklar üzerinä etkileerlär, en büyük istemäktir hem läözüm realize edilsin. Bu bölümün problemları çoktipliydir.

Uşak başçası – aylä ortaklı çok forma tanıyêr, angıları uşaan terbiyedilmesinä hem büümesinä, iki terbiyetmäk faktorunu uyumnayarak, getirer: ana-bobaylan toplantılar, angılarında uşak başçasının en önemli çalışmak aspektleri açıklanêrlar; tombarlak masa toplantıları; görüm propagandası – terbiyetmäk temalarına görä çeşitli materialları haberlemäk, uşak başçasına vizit yapmak; derslerdä, gezilerdä, ekskursiyalarda, yortularda uşaklarlan birliktä pay almak.

Ana-bobaların paralel terbiyetmäk proşesinä katılması

Uşaklar küçüktän iki (üç tä) dil kolaylıklan üürenebilirler ozaman, açan onnara terbiyediciler hem

ana-boba yardım ederlär. Önemliyi, ki uşaa lääzim üreklendirelim başka bir dil üürensini, hem, belli olarak, başka bir kultura üürensini. Uşaa deyni önemliyi büüklär ona yardım etsinnär hem kantarlamak yapsinnar.

Üüretmäk uzmanları teklif ederlär, ki ana-boba türlü çalışmalara, kultura olaylarına, çeşitli oyunnara katılsın. Kiyatlar, CD-lär, video kasetalar dillerin üüretmäk projesi çalışmalarda bir önemli yardımdır. Eer ana-boba dili biläseydi, angısını onun uşaa aslında üürener, onunnan konuşarsaydı, lafları, eni lafbirleşmelerini üüredäbilir, uşaa zorlatmadaan. Ana-bobalar kendi bilingva olduunu ilerledäbilerlär, uşaan lingvistika becermelerini geliştirekän. Biliner, ki, bilingvizma uşakları negatif tarafından gücendirmeer. Tersinä, uşakların gelişmesi üzerinä olumnu bir etkisi var.

Uşaklar en ii üürenerlär ozaman, açan güvneniydirlär da yannışlık yapmaa korkmêêlar. Kimär kerä türlü laflar çıkardêlar, çünkü yaratıcıydırlar. Bu işi onnar severlär hem, taa sık, dillerin üürenilmesinde çıkartmaların pozitif efekti var. Uşak bişey yannış sölediseydi, hemen doorutmaa diil lääzim, çünkü uşaan gelişmesine pek ii diildir. Uşaklar, angılarını sık doorudêlar, lafetmäê hem annatmaa havezini kaybederlär.

İi biliner, ani üürenmäk hızlılı taa faydalıdır, açan ana-bobalar evde türlü çalışmalardan üürenmäk projesine yardım ederlär. Ana-bobaların ortak olmak uşak başçası terbiyetmäk programasında uşaan gelişmesini saalêê. Ana-bobalar uşakların başarılarının meraklanêlar, da onnar terbiyetmäk programasının neetlerini lääzim bilsinnär, angı beklenen neetlerdir. Ana-bobaların türlü çalışmalarda pay alması öncüllär yaradêr uşaan potensiyalını taa ii üürenmäê deyni, intereslär dolayı, terbiyetmäk projesinde karşıgelän problemlerinin.

Uşaklara örnek lääzim verilsin. Ana-bobalar uşaklara deyni önemli örnektir. Kimi uşaklar ana-bobanın havezini yabancı dilini dooru üürenmäê görerlär da bunu örnek olarak kullanêlar. Eer uşak başçasında benzeyän çalışmalara katılsa, ozaman taa havezliyidirlär dilin üürenilmesinde başarılı olsunar.

Bu sırada uşaklar da nişannêêlar, eer ana-bobalar ana dilini sayımnarsaydırlar hem ilerledäseydiler, ozaman onnar bilingvizmayı da üüselderlär. Uşak, iki dilde sözleşip, angılarında taa sora lafedäbilir, büük bir zenginnäê saabi olêr, onun personal hem profesional yaşamında fayda olêr. Bu saabilii ondan kimsey alamaz, çalamaz.

Faydalı nasaatlar:

- Uşaa üreklendirin hem baaşlayın başka bir dil üürenmäê istedi için.
- Ana-boba pozitif örneeni geliştirin, angısı uşakları birliktä üürener.
- Hertürlü erkenni bilingvizmaya yardım edin.

V. ROMIN HEM GAGAUZ DİLLERİN PARALEL/EŞZAMANNI ÜÜRENMÄK PROİESİNDÄ LAFETMÄK KOMPETENİİYASININ OLUŞTURMASI

5.1. İşıtmä annamak kompetenİiyasının oluşıturması

Anatar annamalar: fonetika sisteması, fonematika işİtmesi, işİtmä annaması, sölemäk, vokal, konson, sesbirleşmeleri

Sözleşmenin hem dilin gelişmäk alışıtırmakların içİndä hem ana dilinin, hem dä ikinci dilin okulöncesi etapında sözleşmenin temel elementlerini tanımak, paalılıkların belliedilmesi hem konktret konteksttä, real yada yaradılı sözleşmä situaİiyalarında praktika yapması çok önemliydir.

Dillerin ses (sonor) kolaylıkları belirli birim sistemasıdır. Onnar sonor kolaylıklarına grupa olêrlar (ses, kısım, fonetika lafı h.b.) hem diil sonor ses kolaylıklarına (urgu hem intonaİiya).

Dilin fonetika aspekti gelişmesİndä, uşakların lafetmesİndä iki uygunluk esaba alınêr: fonematika işİtmesinin gelişmesi hem sölemenin oluşıturması.

Okulöncesi yaşta fonetika sisteması oluşımak durumundadır, bu üzerä, dilin sonor aspekti bütün oluşımak durumuna hem işİtmä annaması kompetenİiyalarına baalı.

Fonematika işİtmesi söz dikatında temellener da lafetmäk ses elementlerini başkalaşıtırêr.

Fonematika işİtmesi seslerin ayırmasına yardımcı olêr, kâr taa nicä sölemesini üürenmedään.

Başka taraftan, ölä uşaklar var, angıları sesleri dooru çıkarêrlar, ama etersiz dooru annamak becerikliinin üzerinä, kimi sesleri ana dilindän başka seslärlän karışırêrlar (ters kullanêrlar *l, l* erinä *r, z - j, j - z, s - ş, ş - s* h.b.). Bu olêr ozaman, açan bir üürenilecek dil üüreniler hem ozaman, açan yabancı dildä farklı seslärlar var, ana dilindä seslerinä karakteristikalı olmayan, benzämeyän.

Bu neetlän fonematika işİtmesinin praktika işlenmesi seslemektä kabul edilmesini üüseltmäk hem sesleri tanımak için, herbir sesi hem lafı dooru sölemäk için er alêr, dilin fonetika tarafını iileştirmäk, sesleri hem ses grupalarını açık, tamannı hem güvenni sölemesi neetindä.

Romın dilinin fonematika sistemasında büyük zorluklar yoktur, çünkü herbir bukva nasıl yazılêr, ölä dä okunêr. Ama var kimi karakteristikalar, angıları işİtmä annaması hem romın, hem gagauz dilindä sölemäk kompetenİiyasının gelişmesİndä dikatlı olmamızı isteer. Üürenilecek dillär için bunnarı lafedecez:

Romın dili	Gagauz dili
<ul style="list-style-type: none"> urgu; konsonnarın taa çetin söylenmesi (<i>d,t,n</i>); speİifika vokallar hem konsonnar: <i>ă, î, ț, ș</i> ; romın dilinä karakteristikalı ses grupaları: <i>ce, ci, ge, gi, che, chi, ghe, ghi</i> ;	<ul style="list-style-type: none"> urgu; speİifika vokallar hem konsonnar; gagauz dilinä karakteristikalı uzun vokallar: <i>aa, ää, oo, öö, uu, üü, ee, ii, ll</i> konson dönmleri: b-p, d-t, g-k, c-ç;

vokal grupaları (diftong, triftong);
ilk konson grupaları: *sc-,şc-, st-, pt-* h.b.

- vokal dönmeleri: ä-e, a-ê.

İşitmä - katlı bir proğestir. Seslärkän, sözlü mesajları kabul ederiz, lafedenin neetlerini yaraştırêrız, kär sözlü hem dä sözsüz mesajlara reaksiyayı da.

İşitmäk - seslemäk proğesinin bir payıdır da üç etapa görä gelişer:

- Sonor (ses) dalgalarının kabul edilmesi
- İmiin kabul etmesi uurunda sesleri annamak
- Seslemäk asoñiañiyaları

Uşaklarda lafetmektä annamak kompetenñiyalarını oluşturmak hem işidilmişä adekvat davranmak - buydur *seslemenin neeti*.

Üürenilecek dildä lafetmäk becermeklerinin oluşturması okulöncesi uurunda sayılêr *işitmäk annamasının* hem *lafetmesinin* becermeklerini geliştirmäk.

İşitmäk annaması - ilk becermäk, angısını uşaklar taa anaokulunda üürenerlä. İşidip, uşaklar hem ana dilini (gagauz) hem millet dilini (romın) üürenerlä.

İşitmäk – sesleyicinin tarafından sözleşmeyi kabul etmäk hem çözdürmök işlemdir.

İşitmäk - kompleksli bir proğestir, angısı sözlü mesajların, lafedenin neetlä yaraştırmasını hem sözlü yada sözsüz mesajlar üzerinä reaksiyasını açıklêr.

İşitmäk seslemeyä ilgili, ama seslemenin sade bir payını gösterer da üç etapa görä gelişer:

- **sonor dalgalarını kabul etmök**
  - **imiin kabul etmesi uurunda sesleri annamak**
  - **seslemäk asoñiañiyaları**

Sölemäk

İşitmäk annamasının geliştirmesi hem sölemenin oluşturması bir araya gelirler. Bir dildä lafedennär başka dildä lafedennerindän farklanêrlar, sesleri özel söyleyip.

Sölemäk – o bir dildä seslerin speñifikalı artikuläñiya çalıdır.

Sesleri dooru çıkarmaa deyni, sölemäk organnarı kaavi, eterli lastikli läözüm olsunnar, angıları çabuk düzenni hem çeşitli kıpırdamaların yapılmasına izin verir. Sölemäk organnarını kaaviletmää deyni, butürlü sınışları yapabiliriz: aazını açmak hem kapamak, yanaklarını şişirmäk hem bir zamanda emmök, mimika, grimasa yapmak, aazın dışında dilin ritmika oynatması, gülümsemäk h.b.

Sözlü artikuläñiya kıpırdamalarını üürendiktän sora, kimi sesleri sınırlamak sınışlarına geçäbiliriz, örnek:

Kim nesoy ses çıkarêr?

		
J-J-J-J-J-J	Z-Z-Z-Z-Z-Z	Ş-Ş-Ş-Ş-Ş-Ş

İşitmäk annaması kompetençiyalarını geliştirmää deyni, üüredici butürlü *kolaylıklar* kullanabilir:

- uşak yada ana-boba tarafından yanniş sölenän lafları tekrarlamak, bu işä dikatını çekmeyeräk, ama seslerin dooru sölemesinin formasını hem diişilmiş sesleri üzä çıkarmak;
- uşak yada ana-boba tarafından yanniş sölenän lafları dooru tekrarlamak, dooru sölemesinä dikatını çekeräk;
- eer uşak yada ana-bobası lafları dooru sölämediseydilär, nekadar taa çok tekrarlamak läüzüm. Bu kolaylık kullanilêr, açan uşak yada ana-boba lafların sonor strukturasını ii aklında tuttular da onnarı dooru sölemää kolaylıkları var.

İşitmäk annaması kompetençiyaların oluşturmalarına hem dooru sölenmesinä deyni, üüredicinin önemli rolü var. Üüredici hergünkü işindä bunnara läüzüm temellensin:

- romın dilindä sesleri, onnarın artikulaçiya çalınmalarını esaba alarak, dooru sölemäk;
- original verili seslerdän lafların oluşmasında alışkannık geliştirmäk;
- iileştirmäk hem yoketmäk kimi ses sölemesi etişmemezliini (kaçırılmışları, inversiyaları, uzaltmaları).

Sölemenin üürenilmesi sözlü etapında butürlü *metodika prinçiplerini* läüzüm izlesin:

- sölemäk sınışlarında kullanılan material zorluuna görä läüzüm seçilsin;
- sonor modelleri dooru, natural düzülyüdü, zorluk elementlerini bellietmeyeräk;
- seslär ayırı üürenilmeerlär, onnar laflarlan birliktä üüreniler hem dä laflar kısa cümlelerdä kullanilêr;
- sözlü periodunda seslerin grafika gösterilmesi läüzüm diil, çünkü olur karıştırsınar;
- bu period uzunnuunda lafetmenin normal ritması diişilmeer.

Lafta hem cümledä seslerin baalılı *ritmaya hem intonaçiyaya* saalanêr. İlk alıştırmaklarından bir sölemeyi kullanmak için, ritma hem akçent ii olur, çünkü ikinci, yabancı dilin sölemäk sistemasına läüzüm uydurmaa. Teklif ediler birär problema üürenilsin, bir tema içindä olarak (örnek: *Benim evim*)

Urgu probleması üzerinä, nişannêêrız, ki uşaklar hem dä kimi büüklär romın dilinin fonema sistemasını kullanmaa savaşêrlar, urguları nicä ana dilindä kullanıp. Urgunun dooru kullanılmasını üürenärkän, üüredici türküleri, kısa şiirleri kullanabilir, angılarında urgu nişannanacak (ve-e-eselä - vese-e-elä; a-a-avşam – avşa-a-a-m).

Romın dilindä dooru sölemeyi geliştirmää deyni, üüredici bu elementleri läüzüm urgulasın:

Romın dili	Gagauz dili
<ul style="list-style-type: none"> romın dilindä speţifikalı vokallar: <i>ă, î, e</i>; sesli-sessiz konson karşılılı <i>p-b, t-d, c-g, s-z, ş-j</i>; benzeyän grafiklän seslär: <i>a-ă-â, i-î, s-ş, t-ţ</i>; <i>i</i> sesin sölenmesi lafların sonunda, nicä: <i>levi, şcoli</i> h.b. romın dilindä speţifikalı ses grupaları: <i>ce, ci, che, chi, ge, gi, ghe, ghi</i>; ilk konson grupaları: <i>sc-, şc-, st-, -pt, pr-, scr-, str-</i> etc. 	<ul style="list-style-type: none"> urgu son kısımdadır; speţifikalı vokallar hem konsonnar <i>ă, ö, ü, ê, c (dj)</i>; gagauz dilinä karakteristikalı vokal grupaları (uzun vokallar) <i>aa, ää, oo, öö, uu, üü, ee, ii, ıı</i> konson dönmeleri: <i>p-b (dip-dibi), t-d (but-budu), k-g (renk-rengi), ç-c (uç-ucu)</i>; vokal dönmeleri: <i>ă-e (gecă-gecelär), a-ê (topla-toplêêr)</i>.

Romın hem gagauz dillerin vokal hem konson sistemasına giriş

Bir dildä problemalı vokalları hem konsonnarı üüretmää deyni, dört etaplı modeli kullanabiliriz: *kabletmäk, tekrarlamaq, kontekst türlülüü hem seçimi*.

1. Kabletmäk sayılêr:

- vokalın/konsonun ayırı sölenmesi;
- bir lafın içindä sesin çıkarılması;
- uşakların dikatını çekmäk, ki konkret sesi lafta tanısın;
- başka laflarda hep o sesi bulsun, tanısın.

Açan uşaklar sesleri kullanmaa becerdilär, kaaviletmäk sınışlarına geçeriz.

• Sesleri barabar söleeriz:

t-ţ, t-ţ, t-ţ, t-ţ, t-ţ, t-ţ, t-ţ,

a-ă-â, a-ă-â, a-ă-â

Uşaklara çiftli laflar veriler, angılarında problemalı vokallar hem konsonnar var, örnek: *tată-ţară, cat-cât, par-păr*.

Kimär kerä olur, ki hep o ses iki lafta da kullanıldı, kimär kerä dä diil. Uşaklar bu iki sesin birtürlülüünü yada farklılını läüzim açıklasınar.

• Kabletmenin başka bir kaaviletmäk sınışını vereriz: *sesleri sayıya görä birtakımnaştırmaa*. İlk ses 1 nomerdä olur, ikinci – 2 nomeri kabul edir. Üüredici laf örneklerini verer, angılarında sıravardır bu iki ses var, uşaklar sa onnarı läüzim identifikaşiyalasınar.

2. Eer uşaklar problemalı sesleri artık dooru söläreydilär, ozaman onnarı **tekrarlasınnar.** Üürenilmiş lafların sölenmesinä tekrarlamaq, angılarında isteyän ses var, lafları resinmärlän uydurmaya yada kolay bir sözleşmeyä, temellener.

3. Kontekstlerin türlülüü seslerin başka da laflarında kullanılmasını, üürenilmiş, bilinir laflardan kaarä, açıklêêr.

4. **Seçim**, adekvat lafetmāk situatıyasında lafların seçilmesine danışêr. Situatıyayı taa kolay kontrol etmää hem uşaa üüretmää problemalı sesleri kullanabilsin deyni, resimni kartoçklar verilecek.

İşitmenin gelişmesi hem lafetmāk seslerin annaması için alıştırmaklar

Sesleri dooru söylemāk için türlü kontekstleri kullanmamız lâüzim, seslerin mehanika söylenmesini oluşturmaa deyni. Teklif ediler:

1. imitacıya sınışları, angılarında seslär, ses grupaları, laflar sade tekrarlanaceklar;
2. karşılık ses çiftleri yada sonorca (*pat-bat, şoc-joc, pană-pînă, tip-țip*, h.b.);
3. kısa cümleleri aklında tutmak sınışları, soruş-cuwap modelinä görä kurulmuş (çok faydalı olur bir resimä görä annatmak);
4. diişilmeli, enidän düzülmeli, doldurmalı strukturalı sınışlar;
5. söylenmiş sesleri, grupa seslerini, lafları türlü lafedennerinnän işitmāk;
6. seslerin hem ses grupaların geliştirmesi resimnerä görä. Üüredici resimni kartoçkalrı hazırlêr, problemalı lafları esaba alıp, angılarında zor söylenän seslär hem ses grupaları var.

Butürlü sınışlar da kullanılabilir:

- *dolay seslerin tanınması* (deyelim: anatar sesi, çan sesi, maşınaların gürültüsü, biri-birinin seslerini tanımak h.b.).
- *sesleri ayırtmak, tanımak - seslerin özelliklerini ayırtmak: kısa-uzun seslerin tanınması, sesli yada sessiz* (örnek: **k** sesini sölärkän, uşaklar urêlar, sesä **ss** sı-sı-sı yapêlar, eer *lafta sesi uzun işidärsän*, benim ardıma tekrarla, eer diil sä, sus!), *avaz oyunu* (deyelim: "O sesi annat, angısını lafta uzun işidersin!");
- *İki sesi ayırtmak* (örnek: trenin hem yılanın resimnerini göstereriz. „Kimin sesini işidersin: **s- sz?**“ Hep ölä işlär olêlar **c-cs, z-zs, d-t, k-g, k-t, m-n, b-g** seslerin ayırmasında);
- *Seslerin analizi* (örnek: " .... sesini başta mı, ortada mı, sonunda mı işidersin?", *lafların kurulması* (sesin başta, ortada, sonunda bulunması));
- *İşitmāk ritmi geliştiren oyun sınışları – ritmi, muzıkayı, kıpırdanmayı bir araya getirmāk: uşak hem kıpırdanêr, hem dä lafeder;*
- *İşitmāk ezberlemeyi geliştiren oyun sınışları – ritmika sınışları oluşturulu hronolojiya sıra üzerinä gösterimneri kaavileder, kısa seslemāk ezberlemeyi geliştiren* (örnek: Uşaklar çevrä düzerlär, herbiri hayvan adını söyleer, ama oyuna katılêr ozaman, eer ondan öncä söylenmiş hayvan adını kullanarsaydı).
- *Cümledä topikayı tanımak için yardımcı alıştırmaklar – lafların topikası hem sözleşmāk özetinin arasında baalantıyı belirtmāk* (örnek: annamak beceriklii, cümlelerdä lafların topikasını doorutmak);
- *Temel lafları kurulu laflardan ayırtmak için yardımcı alıştırmaklar* - (örnek: kıpırdanma oyunların yardımınan lafların peydalanmasını annamak: izinnerin yapılması: *Yazalı kalem korobkasına koy, kalem korobkasının üstünä h.b.*)
- *Sözleşmāk hem solumak seslerin imitacıyasınan birleştirili – sınışları masal çerçevesinä birleştirmāk* (deyelim: „Maşınaya oturunuz, motoru yollandırınız!“ – Derin solumak - „**brrrrrr**“ – soluun verilmesi dudakların oyukluunnan);

- *Dudakların hem dilin uygun pozitifiyası – dudakların kolay kıpırdaması* (örnek: „o”- dudakların tombarlak forması, „e” dudakların daralması), *dudakların birleşik oynaması* (örnek: dudakların uzaklaşması, tombarlak olması: „u-i-u-i”, dudakları kapamak, tombarlak formasına getirmek: „m-u-m-u”).
- **Cümlä ritminin annamak becermeklerini, ritmi hem lafi, lafurgusunu geliştirmek için oyun sınışları** – artikulaşya organnarını hızlı çalıştırmak üüreneriz, söyleyişleri, uşaklara deyni kaavi ritimli şiirleri söyleyerek, yada maanasız kısımların söylenmesinnän alıştırmalar yapabiliriz (örnek: „ga-gä-ge-gé-gu-gi-go” h.b.).
- **Lafın sonunda seslerin dooru söylenmesi hem sesin maanasını annamak için sınışlar:**

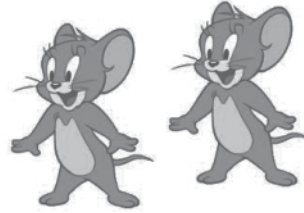
un iepure (bir tavşam)

doi iepuri (iki tavşam, tavşamnar)

un şoarece (bir sıçan)

doi şoareci (iki sıçan, sıçannar)

Seslerin dooru söylenmesi praktika alıştırmaklarından sora oluşêr hem söylenmêk üzerinä güvensizlik üzerinä, hem dâ dolayımızın etkili üzerinä.

5.2. Sözlü becermek kompetenşiyaların oluşturması. Lafetmêk

Anatar annamaklar: lafetmêk, sözlü haberleşmêk, sözlü haberleşmêk kompetenşiyası

Dillerin paralel üürenilmesi proşesindä, haberleşêrêk, uşaklarda sözlü mesajı annamak becermekleri hem fikirlerini sözlü açıklamak kompetenşiyasının oluşturması hem gelişmesi izlener. Romın hem gagauz dillerin bir zamanda üürenmêk kurrikulum'unda okulöncesi terbiyilmesi iki etaplıdır: işitmêk/annamak hem sözlü mesajları cannandırmak.

Sözlü haberleşmêk sözlü becermekleri gelişmesinä hem komunikativ davranışların oluşturmasına yardımcı olêr, aktif seslemeyi, işbirliini geliştiret.

Sözlü haberleşmêk fikirin serbest, spontan açıklanmasinnan karakterize olêr.

Dillerin eşzamannı üürenilmesinin ilk etapında sözleşmenin özetleri kullanılan sözlü mesajın açıklanmasını (laf, cümlä, dialog), konkret, aktual sözleşmäk situaşiyalarını ayırıp, görmäk tedarıkların yardımınnan, bilinir situaşiyalarda kolay dialogların kurulmasını („Ayledä”, „Uşak başçasında”, „Magazindä” h.b.), annatma, soruş, şaşma cümlelerin, kolay soruşların hem cuvapların kurulmasını h.b. saalêêr. Okulöncesi periodunda butürlü diişilmekleri (lafetmäk aktları) teklif ediler: başlatma, koruma yada söz diişilmesinin sonucu; bir kişinin yada obyektin identifişiyalanması; geniş soruşların hem cuvapların kurulması; kim olduunu yada aylä kişileri/tanıdıkları için informaşiyasının teklif edilmesi; kimi obyektlerin forma hem kullanılması için informaşiyasının verilmesi; bir resimni olay yada yaptıklar için annatmak; kendi fikirlerini açıklamak h.b. Sesleyip, lafedip (okulöncesi uşakların uurunda), okuyup hem yazıp (başka uurda), sözleşmäk terminini cannandırêrız, angısı dilin belli olmasını gösterer, onun yardımınnan sözleşmäk proşesi olêr.

Komunikativ aktı sözleşmäk situaşiyasının çerçevesindä realize olêr. Informaşiyayı vermäk hem kabul etmäk, bir nasaat, izin, uyandırma, bir istedi açıklamak, kişiarası, moral, emoşional ilişkilere annatmak sözleşmäk kompetenşiyalarını geliştiret.

Terbietmäk-lafetmäk için onnarda komunikativ kompetenşiyalarını oluştürêr, kim üürener, angıları görölür davranışlarda meydana çıkarılêrlar, nicä:

- dooru hem annayışlı cümlelerdä, sözleşmäk annatmalarında fikirini açıklamak;
- verilän kolay mesajların maanasını zorluksuz çözdürmäk;
- bir mesajı dikatlı seslemäk da onu uygun kabul etmäk;
- başka uşaklarlan hem büüklärlän baalantı kurmak;
- arkadaşlarınnan haberleşmäk;
- sözlü zenginnetmäk, aktiv yapmak;
- mesajın açıklamasında demekli intonaşiyayı hem dooru söylemeyi kullanmak;
- çeşitli oyunlarda, lafetmeklerdä pay almak;
- soruşlar kurmak hem cuvaplamak;
- resimlerin temelindä yaratma realize etmäk;
- dialoglara katılmak, replikalar kurmak;
- annatma tekstelerini yaratmak, real yada fiktiv olaylara temellenip;
- resimnerä görä annatmalar gerçekleştirimäk;
- lafların, cümlelerin maanasını annamak. h.b.

Durgunarsaydik uşakların sözlü haberleşmesindä, her zaman onların iki dildä üürenilmesi lâüzim esaba alınsın: bir taraftan, sözlü mesajı kabul etmäk becerikliini neetleyelim, başka taraftan, sözlü mesajların açıklamasına danışalım.

Geniştän açıklarkan, açan lafederiz, işidilmiş, annaşılan, kabul edilmiş olmamızı isteriz, hem, bitki-bitkiyä, bir reaksiya debreştirelim (davranışın, gütmenin diişilmesi).

Sözlü haberleşmäk kompetenşiyası bir komunikativ konteksttä önemli neetleri geliştirmäk hem sesleyiciyä annaşılan olmak sayılêr.

Pay alannarın sayısına görä, dialoglu yada monologlu söz olur. Herbir söz tipindä haberleşmesinin psikologika hem lingvistika özellikleri var.

Dialog – o bir en kullanılan sözlü forması dilin realize edilmesindä, sözleşmäk strukturalarını cannandırmak çalımınarıdır, angıları sözleşmeyi kolaylaştürêr.

Dialog strukturalı yada serbest olabilir. Dialogu hertürlü situaşiyalarda genişletmäâ var nasıl okadar, nekadar minimum bir dialog ortaa var. Serbest dialog spontan birleşer hem genişlener. Geneldän, dialog forması dillerin üürenilmesindä en uygundur.

Monolog – o bir lafetmäk forması, angısında lafedän sesleyiciyi katmêêr. 5-6 yaşında uşak monologlu dili intensiv kullanmaa başlêêr. Bu yaşta uşakların fonematika proşesinin gelişmesi sona geler da uşaklar sözleşmenin morfologika, gramatika hem sintaksis aspektlerini üürenelär. Monologlu sözleşmäk logika düşünmeyä zorladêr, da bir intelektual kuvet koyulmasını lââzımnêêr. L.Şçerba pay tutêr, ki herbir monolog, nekadar da küçük olmasa, özel sözleşmäk terbedilmesini isteêr, buna okul öncesindän temel koyulêr.

Monologlu lafetmesinin gelişim çalımnarı taa çok sözü enidän cannandırmak karakterindä olur. Doaloglu lafetmäk sä sözün aktiv yapılmasının hem cannandırılmasının çalımnarında temellener.

Hem dialoglu, hem monologlu lafetmäk sözlü dilin üürenmäk çalımnarıdır, angısının neeti lafetmäk becermeklerinin oluşturması.

Dialoglu lafetmeyi üürenmäk için teklif ediler:

- bir model dialog kurulması için sınışlar;
- soruşlar hem cevaplar;
- dialogu cannandırmak;
- dialogu başarmak;
- replikaların diişilmesi yada kullanılması;
- rollü oyun;
- görmäk;
- lafetmäk.

Reproduktiv uurunda lafetmäk becermeklerinin gelişmesindä logika monologlu lafetmesinin en başarılı çalımnarı buydurlar: *annatmak (bir teksti, bir olayı); enidän annatmak; resimä görä okumak; ezberlemäk, bir obyektin, koleganın yada personajın yazdırılması; komentariyalı resim yapması h.b.*

VI. DİLLERİN PARALEL/EŞZAMANNI ÜÜRENMÄK PROJESİNDÄ LİNGVİSTİKA KOMPETENŒİYASININ OLUŞTURMASI

Anatar annamaklar: *lingvistika lafetmök kompetenŒiyası, sözleşmök kompetenŒiyası, leksika kompetenŒiyası, gramatika kompetenŒiyası.*

Biliner, ki bir yabancı dilin üürenmök projesinin önemli neeti: lingvistika lafetmök kompetenŒiyasının *Evropa Dilleri Ortak Çerçevä Programasına* görä oluşmasıdır: *üüretmök, üürenmök, kantarlamak* (CECRL), birkaç parçadandır: **lingvistika payı**, **soŒiolingvistika payı** hem **pragmatika payı**, herbir pay bilgilerdän, becermeklerdän, alışmaklardan kuruluydur [4, s.18].

Hep o Evropa lingvistika politika dokumentindä *lingvistika kompetenŒiyası* ölä kimpetenŒiya, angısı bir kişiyä, lingvistika kolaylıklarını kullanıp, çalışsın izin verer. Bu leksika, fonetika, morfologika, sintaksis alışmaklarını hem bilgilerini, hem başka da dil sistemasının ölçülerini, kaplêêr. Lingvistika kompetenŒiyasının oluşması hem gerçekleşmesi uygun komunikativ kompetenŒiyasını oluşturêr. Lingvistika kompetenŒiyası kendibaşına olarak bakılamaz, ama onun oluşması hem gerçekleşmesi lâüzımnı lafetmeyä bütün kompetenŒiyalarla sıkı olarak realize ediler.

6.1. Fonetika kompetenŒiyasının oluşturması

Anatar annamaklar: *fonetika kompetenŒiyası, fonema, fonematika işitmesi, sonor (ses) bircii, sölemök.*

Fonetika kompetenŒiyası, lingvistika kompetenŒiyasının önemli segmentiyidir, onun ilk damarıdır. O üürenilän dilin sonor birciklerini annamaa hem sölemää neetleer, fonetika özelliklerini bilmää, angıları fonemalarını, lafların fonetika kompozitiyasını hem frazanın fonetikasını ayırdêr.

Herbir dil fonetika hem fonologika sistemasına görä karakterize ediler, buna görä o kişiyä, angısı ikinci dili üürenecek, fonologika sistemasının tekrarlamak hem kaaviletmök sınışları lâüzımdır, bukvaları hem sesleri, urguyu hem intonaŒiyayı.

İlk adım fonetika kompetenŒiyasının kazanılmasında: lafların kısımına bölünmesi, afikslerin kullanılması, küçüldek formasının kurulması, şiiirlerin ezberlenmesi, angıları ritmä hem rifmaya temellener h.b.

Fonemanın dooru söylenmesi bir sıra denemeklerdän, yanlışlıklardan hem doorusuzluklardan realize olêr, öncä subyektin söylemök modeli akıl olarak modelinnän identifikaŒiyalêêr (lafetmök dolayından alınmış) da ses büyüklerin yardımınan kaavilener. Fonema lafetmesindä kaavileneräk, söylemök becermekleri dä mahanikçä olêr, türlü artikuläŒiya pozitiyalarında hem dä fonetika hem fonologika kombinaŒiyalarında öz düzennemeyi kurup: motorik-kinestezik hem işitmök.

Uşaklarla dilin fonetika sistemasının üürenmesi bir sıravardı sistemasına görä vokalların hem konsonnarın alıştırmasında, akustika hem artikuläŒiya harkteristikalarına görä ses becermeklerin geliştirmesindä temellener.

Çalışmakların çalınlarına baalı olmayan, kimi fonetika/fonologika aspektlerinnän uşakların hep o bilgi sırasına danışêr:

- sesin/ses gruplarının imitasyonu (yada tekrarlanması);
- seslemek hem anlamak;
- bir uşak tarafından imitasyonu;
- horlu tekrarlamak.

Fonetika elementlerinin öğrenme stratejileri

Bir dilin fonetika sistemasını öğrenirken, çok zaman lazım, özellikle, ne kadar kurrikulum'da veriler, taa çok o uşaklara deyni, angıları romın dilini yada bir başka dil, yabancı dili olarak, öğreniler. Nekadar taa çok çalışmaklar lazımdır, ki koyulu neetleri kazanmaa. Zeedä hem çeşitli oyunlar, herbir fonetika problemasına adanmış sınıflar kullanılacak, taa uşaklar isteyen uura etişmedän, ki dilin fonologika sistemasını kavrasınlar. Butürlü çalınlar olur: *üredicinin örneği; horlu yada individual tekrarlanması; açıklamak; sesin kıynaş adı (şşş - yılan sesi); doorutmak; göstermek (resim, dooru söylemek, artikülasyonu h.b.).* Örnek:

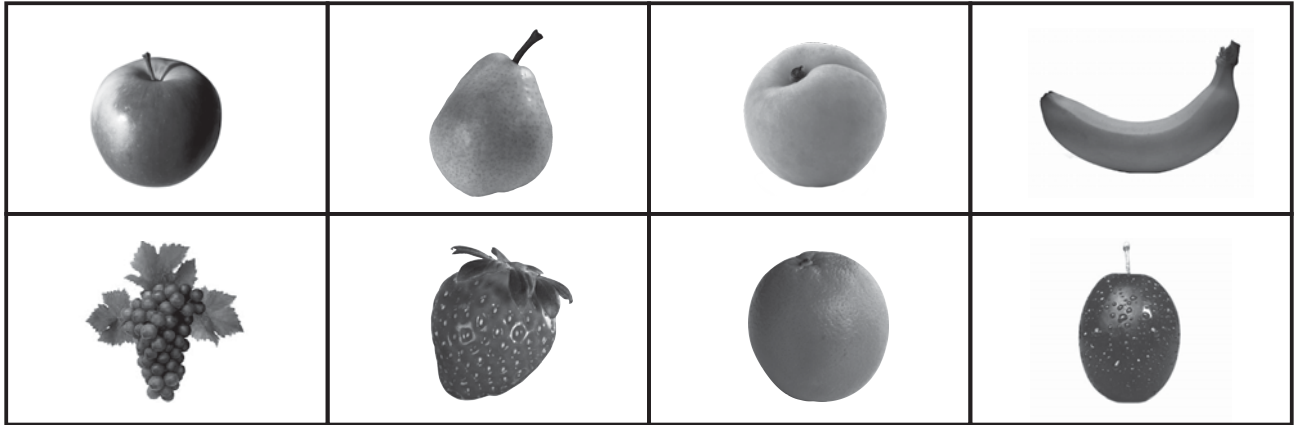
1 çalışma. Birliktä söyleeriz:

b-p, b-p, b-p, b-p, b-p,
ba-pa, ba-pa, ba-pa, ba-pa,
bo-po, bo-po, bo-po, bo-po, h.b.

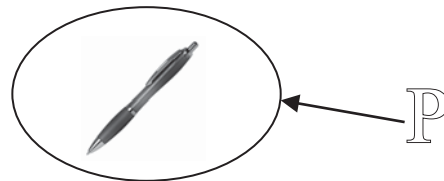
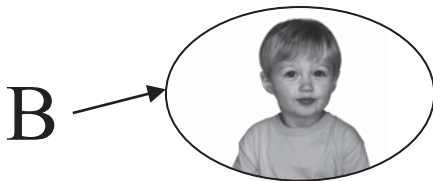
2 çalışma. Tekrarlêeriz:

r-rrrrrrr; s-ssssss, j-jjjjjjjjjjjj,
a-aaaaa; e-eeeeee, o-ooooooooo, h.b.

3 çalışma. Seslâyin hem tekrarlayın.

4 çalışma. Seslâyin hem nişannayın maavi kalemnän lafları, angıları Ç bukvasının başlêerlar, hem dâ eşillän, K bukvasının başlayan.

5 çalışma. Ne görürsün?

			
tuz	güneş	masă	ev

6.2. Leksika kompetenşiyasını oluşturmak

Anatar annamaklar: *leksika kompetenşiyası, aktiv hem pasiv sözlüü, leksika birciklerin seçmä kriteriyaları, sözlüü üürenmäk prinşipleri, sözlüü eni birciklerinin üürenilmesinin didaktika proşesi.*

Leksika kompetenşiyasının oluşturması/gelişmesi uşaan paralel üürenilmesindä dilin terbedilmesinä anatar olêr. O yok nasıl realize olsun başka becermeklerin (kompetenşiyaların) oluşmasından ayırı, ama sözlük lâüzim üürenilsin, uşaan yaş özelliini hem dâ öz grupasının komunikativ istediklerini esaba alarak.

Leksika kompetenşiyası - kişinin becermekleri türlü sözleşmäk situaşiyalarında lafetmää deyni eterli, bir dilin sözlüünü kullanmak, annanılêr.

Dilin aktiv hem pasiv sözlüü

Herbir dilin leksika fondu var, ama da diil hepsi lafların lafetmäk proşesindä aarlı var. Kimi lafların büyük komunikativ önemlili var, başkaların taa az. Kimi laflar taa sık kullanılêrlar, kimileri ama taa siirek.

Lingvistika çalışmaklarında laflar kullanılêrlar *aktiv hem pasiv* sözlüündä.

Aktiv sözlüü hepsi produktiv urunda kullanılan lafları bir dildä komunikativ neetlerini açıklamaa deyni kaplêêr. Laflar, angıları aktiv leksikaya girerlär, öz laflarıdır, onnarsız lafetmeyi annamaa yok nicä.

Pasiv sözlüü uşaklarla hepsi bilinir lafları, sade o ölçüdä, angısında yabancı dildä tekstlerdä annayabilir, kaplêêr. Bu lafların maanasını uşak geneldän bilir, ama cannandırılêr, sade açan onnarı işider.

Leksika seçimi

Ki okulöncesi uşaklar üürenilän dili verimni kullansınar, leksika bagajının minimumunu kavrasınar lâüzım. Bu üzerä hergünlük situaşiyalarda kullanılan *fundamental leksikasının* lafları lâüzım üzä çıkarılsın. Leksika kompetenşiyasının oluşması için üüredici türlü didaktika strategiyalarını lâüzım kullansın hem dâ uşakları türlü üürenmäk situaşiyalarında lafların maanasını identifikaşiyalasınar üüretsin.

Leksika birciklerin seçim kriteriyaları

Sözlüü geliştirmek çalışmalarında üredici lafların nasıl seçim yapılması kriteriyalarını lâazım açıklasın:

- *Sık kullanılan kriteriyası* (yada statistika kriteriyası)

İlk er veriler o laflara, angıları lafetmektä en sık kullanılêrlar. Lafın sık kullanılması hergünkü yaşamak situatıyalarında hem herbir üüretmek etapında temanın sınırlarında belirdiler.

- *Tematika kriteriyası*

Laflar seçilmiş olur, üüretmek neetlerini esaba alıp. Uşakların leksika gelişmesi için önemli laflar kurrikulum temalarına görä seçilecek (*Uşak başçası, Oyunnar hem oyuncaklar, Hayvannar hem kuşlar, Transport kolaylıkları h.b.*), bu minimal leksikayı uşak lâazım bilsin, ki aktif pay alsın komunikativ situatıyalarında, hem dâ çalışmak istediklerinä yada üüretmek proşesinä girän lafları bilsin.

- *Başkalaştırmak sayımnıı*

Başkalaştırmak sayımnıı annêêrız lafın becermesi başka lafın kurulmasına deyni (aylä lafların) temel olması. Terbiedici ölä laflar seçer, angılarından nekadar taa çok eni laf kurabiliriz (deyelim, romincada: *florare, florıcică, a înflori, florăreasă, florar, Florin, Florica*; gagauzçada: *çiçek, çiçecik, çiçekçi, çiçeklik, çiçekli*).

- *Kombinatorika becermesi*

Üürenärkän bir yabancı dil, üüretmek proşesindä ölä laflar lâazım seçilsin, angıları başka laflarlan kolay birleşêrlär. Butürlü, uşaklar onnarı çeşitli birleşmelerdä, cümlelerdä kurmaa hem kullanmaa becerecekler, az laf kullanıp (deyelim, romincada: *zi – frumoasă, lungă, scurtă, de naștere, de iarnă* h.b.; gagauzçada: *ilin gün, gözäl gün, gün duuması*).

- *Polisemantika karakteri*

Leksika birciklerinin seçilmesindä polisemantika laflarına, angıları sözleşmektä sık kullanılêrlar hem komunikativ bakışından önemlilii var, ilk er verilecek (örnek, romincada: *proaspăt - pâine, pește, produse lactate, fructe* h.b.; *față - parte a capului, față de pernă, față casei* h.b.; gagauzçada: *ilin yol!, ilin gün!, ilin gecä!, ilin torba*).

Lafların gösterim dizisi

Laf semantika interpretaıyalarına hem terbietmek yaklaşımına açıktır. Bu üzerä, ii olur, uşaklara lafları sıravardı vermää, da bunnar esaba alınacak:

- *lafın sözleşmek karakteri* (kolay/zor laf); örnek, romincada: Lafın **aviator** taa kolay söylenmesi, nekadar lafın **ploaie**, ikisindä dâ ama hep o vokal sayısıdır, çünkü lafta **ploaie** diftong var; gagauzçada zor söylenen o laflar, angıların sonuna birkaç afiks eklener: *karımca – karımcalanmaa, karımcalanmış; takış - takıştırtmaa, takıştırdıyan, sarmısak – sarmısaklasaydık*;

- *lafın büyüklüü* (seslerin/bukvaların sayısı); örnek, laf **copac** lafın **copilărie** öncesindän veriler, angısında üç bukva taa zeedä, da bu kolay aklında tutmaa yardım edecek; gagauz dilindä laf **uşak** lafın **oyuncak** (*uşaan oyuncaa*) öncesindän verilecek;

- *fonologika asoıatıyaları* (lafta hep o fonetizma var rus/gagauz yada başka dildän leksemasınan); örnek, romincada *temăși suc*; gagauzçada: *dolap, limon*;

- *lafın semantikası (maanası)* (lafın konkret yada abstrakt annaması var); örnek: romın dilindä: *scaun* (konkret) hem *idee* (abstrakt); gagauz dilindä: *skemnă* (konkret) hem *fikir* (abstrakt);

Terbiedici läüzım esaba alsın, ki okulöncesi uşaklarında leksika kompetenşiyalarını (becermeklerini) oluşturmak için, kalan becermeklerdän, *işitmä annaması* hem *sözleşmäk*, läüzım ayırı olsun.

Sözlük ürenilmesinin temelinä koyulu printiplär

- *Sözlüün ürenilmesi - o bir yabancı dilin ürenilmesi paralel ürenmäk proşesindä öz etapıdır.*
  - *Lafların ürenilmesi konteksttä gerçektiriler.*

Laflar ayırı ürenilmeerlä, çünkü bir lafın sayımını yok. Laflar konteksttä baalıdır. Bunu esaba alıp, lafların maanası bir lingvistika yada situaşiyalı konteksttä açıklanêr. Polisemantika lafların maanası koneksttä sınırlandırılêr; gramatika instrumentli laflar (statyalar, yardımcı işliklä; gagauz dilindä: ardlaflar, yardımcı işliklä h.b.), angıların maanası konteksttä belli olêr; laf maanasına, formasına hem erinä görä bütün cümlelerin oluşturulmasına katılêr.

Butürlü, laf dildän ayırı bir bircik sayılmaz, ama nicä bir konkret strukturasının bütünneştirici elementiydir.

- *Lafın ürenilmesi, kompleks bircii olarak*

Sayılêr, ki bir lafın ürenilmesindä *formasını*, *maanasını* hem *konteksti* läüzım biläsin. Okulöncesi etapında, özel olarak, lafın *sonor forması* açıklanêr, sora da *leksika maanası*, ki taa sora gramatika maanasınan hem gramatika maanasının açıklamak çalımnarınan alışkannaa zaman kullanılsın.

Lafın forması hem maanası didaktika çalımasının yardımınan gerçektiriler. Bu baalantıda, läüzım esaba alalım, ki taa çok momentlerdä iki lafın yazılı maanaları: biri ana dilindän, öbürü ürenilecek dildän, onların birtürlü kullanılması sayılmaz.

- *Lafların seslemäk sözlü ürenilmesinin zaman özellikleri.*

Bu printipä görä, ki taa çetin hem uzun zamana aklında kalsın, herbir lafı läüzım işitmää, sölemää hem annamaa.

- *Konteksttä maananın identifikaşiyalama becermeklerin oluturması.*

Konteksttä laf maanasının identifikaşiyalanması bir kompleks proşesiydir, angısı geniş bilgileri cümlelerin kurulmasına görä hem laflararası semantika-sintaksis ilişkilerine görä empirika uurunda neetleer.

- *Bir çalımanın geçirilmesindä 3-5 leksika bircii ürenilsin teklif ediler.*
- *Eni laflarlan praktika sınışların geçirilmesi çalısmak sırasında gerçektiriler.*
- *6-8 çalısmak sırasında leksika bircikleri tekrarlanêrlar hem kaavilenerlä.*

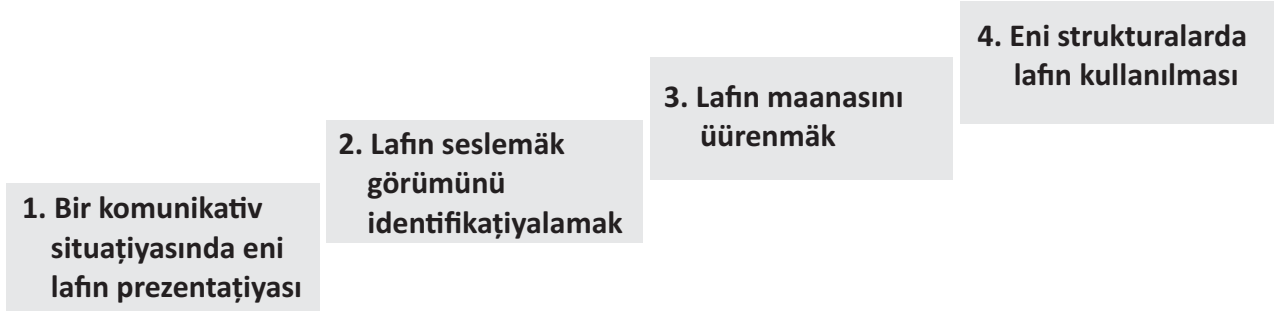
Sözlük bircikleri her zaman läüzım tekrarlansınar, ki eni leksikayı uşakların aktif sözlüünä güvenni girdirelim. Bunun için, faydalı olur türlü sınış tiplerini kullanalım, angıların neeti lafların mehanika hem bilinçli kullanılması.

Herbir unutulmuş laf eni olêr, angısını enidän läüzım ürenelim.

• Sözlüktä eni lafların ürenilmesindä didaktika proşesi

Sözlüün eni lafların ürenilmesindä didaktika proşesi birkaç etapa bölüner, angıları aşaadaki tablişada gösterili.

1 tablița. Sözlüün eni lafların üürenilmesindä didaktika yolu

1. Bir komunikativ situațiyasında eni lafın prezentațiyası

Bu etapın neeti: okulöncesi uşakları lafın dooru urgu koyulmasına hem sölenmesinä alıştırmama, orfoepika özelliklerine alıştırmama da sora uşakları türlü çalışmalarda lafları üürenmää kabul etsinnär, cannadırsinnar hem kullanabilsinnär.

2. Lafın seslemäk görümünü identifikațiyalamak – lafın sölenmesi

Lafın seslemäk görümünü identifikațiyalamak seslemäk üürenilmesinin temelini saalêêr hem terbedici/üüredici tarafından laflı işitmesindä kabul ederäk gerçekleştiriler hem uşaan tarafından sölemesinnän (tekrarlamasinnan) butürlü sıraya görä:

- a. laf ilkin konteksttä (lafbirleşmelerindä, cümlelerdä) sölenir, intonațiyayı, urguyu esaba alıp;
- b. laf ayırı sölenir.
Zor sölenän laflar kısımnara bölüner;
- c. laf horda tekrarlanêr üüredicidän sora.

Lafların tekrarlanması formal imitațiyalı diil läüzim olsun, ama laflardakı seslerin dooru, açık sölenmesi läüzim olsun.

3. Lafın maanasını üürenmäk

Semantizațya, lafın semantika içindekilii için informațiyayı haberlemäk çalıımıdır, onun lafetmektä dooru kullanması görümündä.

Okulöncesi yaşında uşaklara lafın semantizațiyası için iki tip kolaylı kullanılêr:

- a. Lafın maanasının açıklanması görümnüü, intuitiv kolaylıkların yardımınnan (örneklär veriler).
- b. Lafın maanasının açıklanması lingvistika kolaylıkların yardımınnan (laf açıklamaları).

a. Lafın maana açıklanması görümünü intuitiv kolaylıkların yardımınnan

Obyektlerin, resimnerin, çalışmalrın gösterilmesinä *intuitiv semantizațiyası* da deniler, lafın içindekilinin açıklaması intuitiv kolaylıkların yardımınnan: *obyektin gösterilmesi; figuracıkların kullanılması; resimin, görüntünün, fotonun gösterilmesi; mimikanın hem jestlerin yardımınnan çalışmalrın uygulanması; görüntülerin kıpırdamalı gösterilmesi; gerçekliin dooru izlenmesi h.b.*

Görüntü, obyektleri adlayan hem duygulu gösterilän lafların maanasının “vizualizațiyasını” saalêêr.

Obyektlerin hem resimnerin gösterilmesi açıklamasında kullanılêrlar:

- konkret adlıkları, familiar lafları h.b.
- renkleri hem onun tonlarını, formasını, büyüklüğünü h.b. belliedän nişannıkları.
- kimi işhallıkların, baalayıcıların, afikslerin: *sola, saaya, önündä, üstündä, altında, yanında* h.b.

Bunnarın maanası çevirilmeer, uşaklara obyekt, resim gösteriler; örnek, romıncada: *acesta este un creion, creionul este roşu; aceasta este o floare, floarea este galbenă* h.b.; gagauzçada: *bu bir kalem, bu kalem kırmızı (kırmızı kalem); bu bir çiçek, bu çiçek sarı (bu sarı çiçek)*.

Jestlär hem mimika işliklerin maana açıklamasında kullanılêrlar, angıları bir kıpırdama yada obyektlerin durumunu göstererlär; deyelim, romıncada: *a deschide uşa, a stinge lumina, a sări, a plânge, a dormi* h.b.; gagauzçada: *kapuyu kapamaa, atlamaa, aalamaa, uyumaa* h.b.

b. Lingvistika kolaylıkların yardımınan lafın maana açıklanması

Sinonimnerin kullanılması

Sinonimnerin kullanılması lafların semantizasyonu için uygun bir kolaylıktır. İlkin artk bilinän laflar kullanılacak. Okulöncesi etapında sinonimika çiftlerin kullanılması teklif edilir. Örnek, romın dilindä: *a fugi – a alerga; zăpadă – nea – omăt; a alege – a selecta* h.b.; gagauz dilindä: *ayırmaq – seçmək, boyar – zengin – çorbacı – saabi, devirmäk – aktarmak* h.b.

Antonimnerin kullanılması

Antonimiya nicä bir semantizasyon kolaylığı kullanılabilir. Örnek, romıncada: *bun – rău, frumos – urât, greu – uşor, a se ridica – a se aşeza* h.b.; gagauzçada: *kaavi – yufka, çetin – yımışak, kalkmak – oturmak* h.b.

Lafların açıklanması perifraza yardımınan

Perifraza - lafın maana açıklanmasında bir yoldur enidän açıklamasının yardımınan; örnek, romıncada: *floare mică – florică; copil mic – copilaş; fără încălțăminte – desculț* h.b.; gagauzçada: *küçük çiçek – çiçecik; küçük uşak – uşacık; ayakkabsız – yalınayak* h.b.

Başkalaştırmak analizi

Lafın semantizasyonu hısım laflara görä yapıêr, başka laflarla, formal başkalaştırmak hem hısım lafların ilişkilik temelindä.

Başkalaştırmak ilişkilerin kullanılması (kurmak) lafın maanasını çözdürmek için çalım olarak kabul edilir, açan uşaklar afikslerin hem prefikslerin (romın dilindä) sayımlıklarını annayacaklar. Lafın maanasını annamaa deyni, läzım temel lafını bilmää.

Örnek: *afikslerin yardımınan butürlü laflar kurabiliriz:*

- küçüldek formasında: *çiçecik, kızcaaz, tavşamcık, kuşcaaz* h.b.
- soy: *moldovan, romın, gagauz, rus, franțuz* h.b.

Genel terminin belirtmesi yada lafın bir semantika grupasına katılması görüner semantika ilişkilerin temelindä.

Örnek: *mebel – skemnă, dolap, masa, koltuk, divan ...;*

meyvalar – alma, erik, şefteli, armut, kirez...;

ruba - fistan, gölmek, aba, pantolon ...

Konteksttä lafın maanasını tanımak

Bir lafın maanasını çözdürmök kontekst çevresindä annaşılêr, sintagmatika ilişkilerini bellietmök hem kontekstin içindekilinä analiz yapmak. Lingvistika konteksti polisemantika birciklerin semantizatiyasında çok önemliydir, lafların açıklanması, deyelim, slav fondundan (*avtobus – автобус; çaynik – чайник; şarka – шапка*).

Lafların açıklanması üürenilecek dil kaynakların yardımınnan

Lafların maana açıklanması üürenilecek dilin yardımınnan uygun olacek ozaman, açan lafın maanasını resimnerin kullanılmasınnan, situaşıya örneklerinnän açıklayamayacez, yada, açan başka kolaylıklar eterli diil.

Bölä çalım teklif ediler ozaman, açan iki dilin annamakları uymêêrlar. (Deyelim: toamna – осень, осенью h.b.) yada, açan annamak bir dildä bir laflan açıklanêr, başka dildä laf grupalarinnän. Örnek, romincada: *a lua masa – обедать; faceți cunoștință – знакомьтесь* h.b.; gagauzçada: *imäk - a lua masa; kabul etmök – a accepta* h.b.

Talmaçlık

Lafın doorudan çevirilmesi yapılêr, açan abstrakt annamakların semantizatiyasının, lafbirleşmelerinin h.b. eri var, açan başka *çalımnar yoktur, bitti*.

Lafların taa uygun semantizatiyası için lingvistika hem görüm kolaylıkların birleşmesi önemliydir, bütün analiz yapan kolaylıkların katılması *görmök, işitmök, motorlu* h.b.

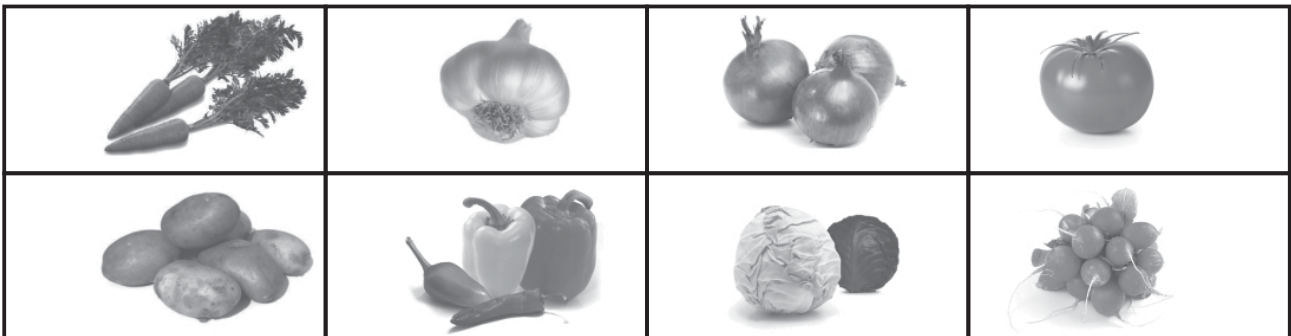
4. Eni strukturalarda lafın kullanılması (lafın belirtmesi)

Lafı çalıştırmak/fiksatiyalamak butürlü uurlara görä gerçekleştiriler: *laf, lafbirleşmesi, cümlä, kontekst* türlü çalımınların hem teknikaların yardımınnan.

Annamak hem imitatiyalı sınışlar çalıştırılêr, ki ayırı kullanılan lafın dooru söylenmesi becermeklerini hem annamaklarını oluşturalım, sora da lafbirleşmelerindä, cümlelerdä, frazalarda. Dooru söylenmesinin kontrol edilmesi için horda hem individual tekrarlamalarda çalıştırılêr.

Kaaviletmök sınışları öncedän üürenilmiş leksikasının tekrarlanmasını hem eni laflarda kullanılmasını uygunnaştırêr. Alıştırmaklar, angıları bir konkret leksikayı kullanêrlar, onun belirtmesinä yardım ederlär. Minimal bircii, leksikanın kaaviletmök sınışların çerçevesindä, cümlä sayılêr, çünkü leksikanın üürenilmesi gramatika mehanizmaların üürenilmesindän ayırı bakılmaz.

Leksika kompetenşiyalarını oluşturmök/geliştirmök için birkaç çalışma örnekleri teklif ederiz:

1 çalışma. Zarzavatlari adlayın:

2 Çalışma. Zeedä obyektı bulunuz:

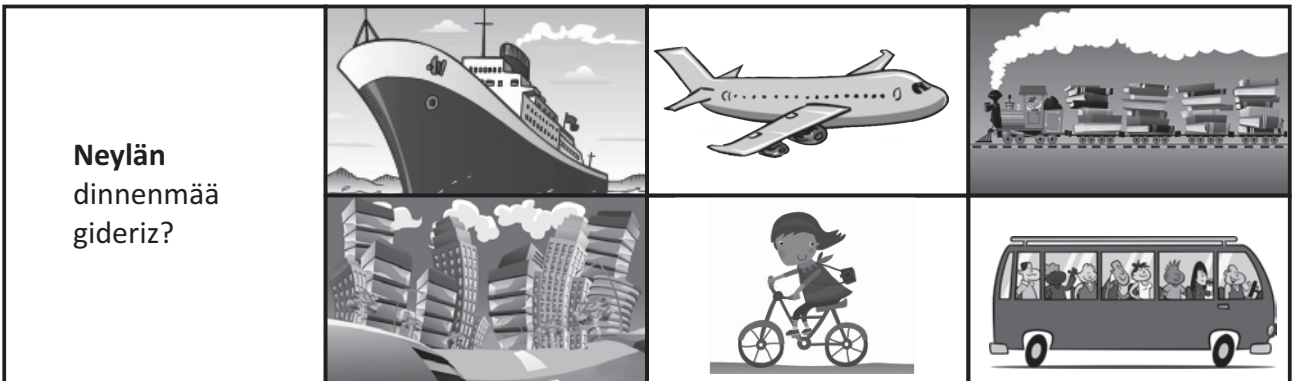
3 alışma. Ü obyekt resimnäyin, angılarında gösterili renklär var:

Kırmızı	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Eşil	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Maavi	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>
Turuncu (Oranj)	<input type="text"/>	<input type="text"/>	<input type="text"/>

4 alışma. Söläyin, kim ne yapêr:

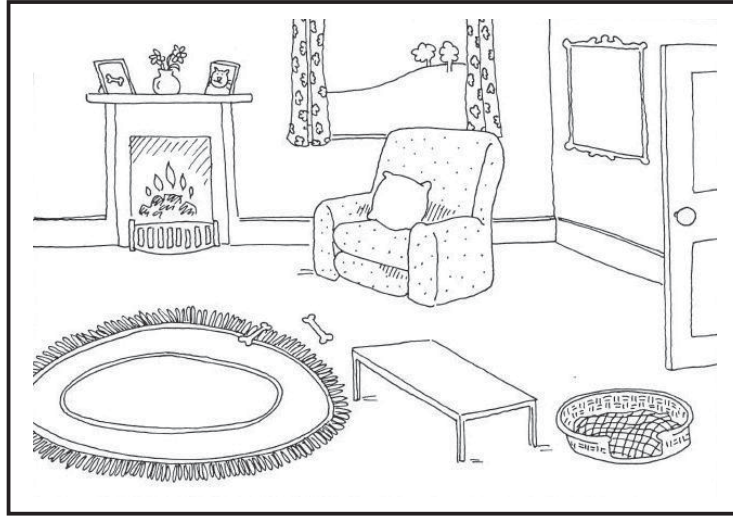
5 alışma. Soruşları cuvaplayın:

Nereyi dinnenmää gideriz?			
Kiminnän dinnenmää gideriz?			

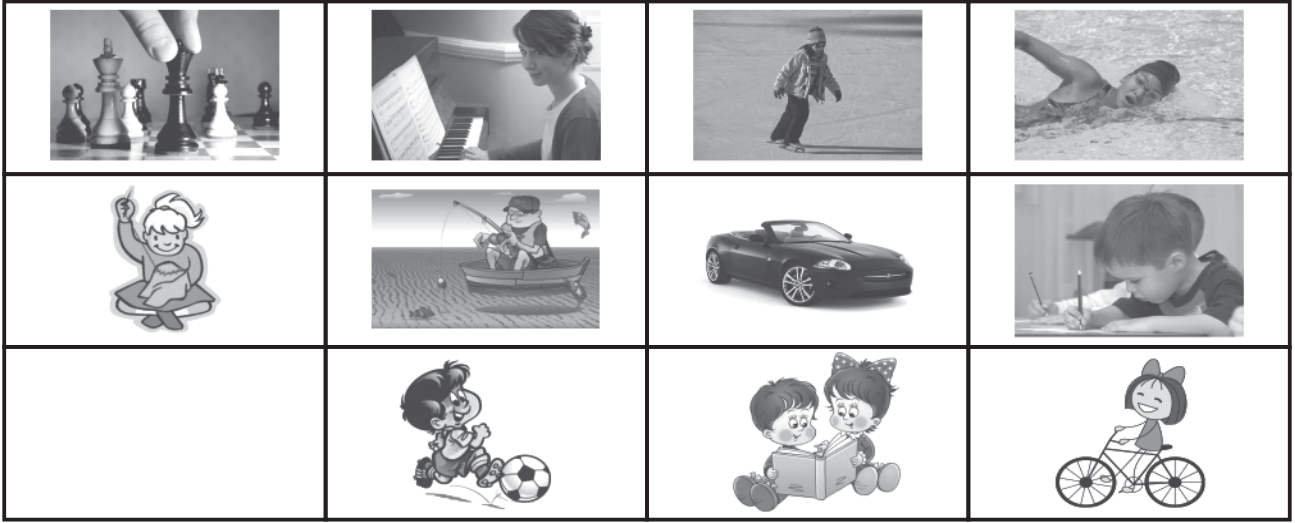
6 çalışma. Barabar oynayalım. "Ne görerim?"

7 çalışma. Dolap içinä rubaları erleştrin. Söläyin, nereyi ne koyêrsınız:

Sandinin dolabı 				Maşinin dolabı
				
				
				

8 çalışma. Resimneri izläyin. Söläyin, ne yapabilersiniz hem ne dä yapabilämeersiniz:

9 çalışma. Bir aylä fotosuna görä aylenez için annadin.

Model:

- Bu benim ayläm.
- Bu benim anam.
- Bu benim bobam. Bobam poliştistir.
- Bu Viktoriya, benim büyük kızkardeşim. O okulda ürener. O okulcu.
- Bu benim manim. O hastahanedä (hasta evindä) işleer. O doktorun yardımcısıdır.

10 çalışma. Resimneri sıra-sıra erleştirin. Angı rubaları hem ayakkaplarını herbir yıl zamanında kullanêrsınız?

Model: Kışın suuk hem kaar yaayêr. Kışın aba, şapka, uzun pantolon giyerim. Ayaklarıma çizmä giyerim.

6.3. Gramatika kompetenşiyasını oluşturmak

Anatar annamaklar: gramatika, gramatika kategoriyaları, gramatika kompetenşiyası

Herbir komunikativ aktı bütün dil birimnerinin, gramatikal olarak, dooru kullanılmasını lääzımnêr.

CECRL'ya görä, gramatika kompetenşiyası maana açıklamasının hem annamasının becermeklerini gösterer, ii düzülü frazaları kurup hem tanıyıp, bu printiplerä görä, ama diil onnarın ezberlämemesini hem açıklamasını, nicä çetin formulaları.

Sade lafları hem lafların maanasını annamak sayılmêêr, ki sözleşmâk annayışlı olacek. Lafların arasında gramatika ilişkilerini annamaa çok önemliydir, bu spezialistlerin fikiriydir. Eer gramatika formaların maanasını uşak annamarsaydı, o ideyayı da, cümlelerin maanasını da kavrayamayacak. Gramatika maanasının annayışılması insanı düşündürer.

Yakın kırk dildä gramatika strukturaların asimilâtiya yolları uşaan tarafından aaraştırıldı, hep o çıkışları yapıp: uşak dilin sistematika karakterini bilgidä duyêr da *gramatika kurallarını genelleştirer* (örnek: laftan *топором* olêr *ложечком; лопатом*, yada - *Се-і асееа?.- Fus. - А іан fuseşte dintr-însul...; am adunat, am mâncat* variantından *fugat, scotat* olêr (14, s.105).

Biliner, ki herbir dilin sistemasında kurallar var, angılarına lafların çoyu baalı, ama kural dışı da var. Uşak kuralı genelleştirer da kural dışı laflarında kullanêr (*şeker - şekerlär, tuz – tuzlar; человек – человеку; vânt-vânți, sânt-sânți* (analogiaya görä *cînt-cânți*).

O ezberlämeer bir bölük laf çokluk sayısında, ama aklında tutêr morfemayı, angısının yardımınnan çokluk sayısını kullanêr (romın dilindä: *-le, -i*; gagauzçada: *-lar/-lär*). Hem cümlelerin dâ kurulmasında bununnan karşı geleriz: uşak çok laf hem sintagma aklında tutamêer, sade shemaları (yardımcı lafları), buna temellenip, bir bölük cümlä kurabilir. Örnek: *üüredicinin gelmesi, üüredici geldi, üüredici gelip* h.b. sade bir „iç (intern) yapımına” (subyekt + iş) uygundur, angısı başka komunikativ situatıyalarında başka “dış rubalarını giinâbilir”: *çocuk okuyêr, aaç eşerer* h.b.

Okulöncesi uşaklar gramatika kurallarını üürenmeerlär, adlık, nişannık, hallamak h.b. nedir bilmeerlär, ama lafetmektä bu kuralları izleer, çünkü dolayında model lafetmeyi işider, oyun sınışlarında kullanêr, yanniş variantları doorudêr.

Gramatika bilgileri iki bölümdän düzülü (biri-birinä baalı hem diil her zaman biri-birindän sınırlı), angıları dilin, gramatikanın iki uurunda uygun:

- morfologiya, neredä *fleksiya birciklerin uuru* saalanêr, angısı sintaksis birciklär kurulmasının lâzımınnan istener (Örnek: *copilul, copiii, florile, dulapulul* h.b.);
- sintaksis, neredä *sintaksis birciklerin uuru* saalanêr (örnek: *Uşak resim yapêr*). Sintaksis üürener, nicä cümlä, fraza kurulmasında laflar hem lafların formaları kullanılêrlar, ki fikirleri dooru, annayışlı açıklamaa.

Bunnar fleksiyalardan dışarı kullanamazlar (örnek: *Copilul - copil* lafindan geler; *merge-şindiki zaman, III üz, birlik sayı, infinitiv formasından – a merge* h.b.).

Dilin paralel gelişmesi hem asimilâtiyası obyektiv olarak bakılmêêr, angısı romın yada gagauz dilindä sade özel çalışmaklar yapêr, ama bütün üüretmâk – terbiyetmâk proşesinin çalışmakların hem bitnik faktorların yardımınnan realize olêr. Örnek: *Ne üülendä iyeriz? yada Resimdeki imekleri yazdırın.*

Bu fikirä görä nişannayalım, ki gagauz/romın dili yaşamak situaşiyalarında dilin literatūra kurallarına görä läüzim olsun.

Lafetmäk açık olêr, açan cümledä lafların birleşmäk genel kuralları izlener.

Fleksiyalamak - lafların bitimnerini soya (romıncada), sayıya, hala, üzä görä diiştirmäk.

Örnek: romıncada: *băiat-băieți* - sayı; *o bunică – un bunel – soy; cartea prietenei, trandafirul vecinului* – hal; *eu desenez, el desenează, noi desenăm...* - üz h.b.). Gagauz dilindä: *çocuk – çocuklar* – sayı; *arkadaşımın kiyadı* – hal hem saabilik kategoriyası; *băn giderim, o gider, biz gideriz...* – üz; gagauz dilindä soy kategoriyası yok.

Gramatikanın en büyük bölümneri (morfologiya hem sintaksis) biri-birinnän sıklıkta bulunêrlar: lafların forma diişilmekleri türlü sintaksis ilişkilerini hem funkşiyalarını annadêr, ama lafbirleşmeleri söz payların gerçekteşirmesini saalêr. Gramatika strukturasız sözlük yok nicä olsun, Al. Graur söleêr: ilk insannar da, lafedärkän, fikirleri açıkladılar, ayırı annamakları, lafları kullanmadılar. Bu üzerä, nişannêrız, ki gramatika sözlüktä kullanıldı.

Gerçekteşirili bir dil için lafetmää deyni, herbir insan, uşak ta, söz paylarını dooru kullansın.

Gramatika kompetenşiyası gramatika kurallarına, normalarına hem dil sözlerinä baalı.

Dillerin paralel üürenmäk proşesindä läüzim adlıklardan çekedelim, angıları obyektleri adlêêrlar. Obyektler olarak, annêêrız: hayvannar (*ayı, tavşam*), obyektler (*kiyat, masa*), eşillik (*salkım, gül*), fenomennär (*lüzgär, kısmet*), iş (*kıpırdamak, girmäk*), durum (*şennik, küsü*), ilişkilär (*baalantı, serbestlik*), özellikler (*iilik, gözellik*) h.b. Onnar sayıya görä diişerler (birlik, çokluk), hal (temel, saabilik, doorudak, gösterek, erlik, çıkış) hem saabilik formasına görä (*benim gülüm, senin gülün, onun gülü* h.b.). Sora da başka söz paylarına geçiler.

Söz paylarının forma diişilmesi, nicä adlıın örneendä gördük, romın dilinin *gramatika özelliklerinin* olduunu gösterer da üürediciler bunnara dikatlı läüzim olsunnar. Çünkü romın hem gagauz dillerini paralel üürenecez, aşadaki tablişada dillerin gramatika özelliklerini teklif ederiz.

Romın dili	Gagauz dili
Adlıın soyu (<i>feminin, masculin hem neutru (orta), bir soy formalı adlıklar.</i>)	Soy kategoriyası yok
Adlıkların çokluk sayısı (türlü fleksiya - <i>copaci, flori, mese, dulapuri, case, päsările, ochi</i>)	Çokluk sayının afiksi: <i>-lar/ -lär: uşak – uşaklar;</i> çokluk afiksi kullanılmêêr, açan adlıın önündä sayılık yada işhallık kullanılır: <i>iki kedi (două pisici), çok kedi (multe pisici), kaç kedi var? (câte pisici sunt?)</i>
İşliklerin fleksiya (urgu nişannanmêêr, kimi formaların omonimiyası – işlik hem aderlik, işlik-işlik, yardımcı işlikler h.b.)	Gagauz dili aglutinativ bir dildir. Laf diiştirän hem laf kuran afiksleri (ekler) lafın sonuna eklenerler: <i>av-avcı-avcılık-avcılıkta-avcılıktan</i> h.b.

Romin dili	Gagauz dili
Cümlä paylarının topikası h.b.	İşlik cümleinin sonundadır
	Nışannık adlın önündädir: gözäl çiçek (<i>floare frumoasă</i>)

Uşakların tarafından lafetmenin gramatika strukturaların üürenmesindä semnifikaçıyalı olannara görä gerçekteşer. Lafların formaları, konkret maanası uşakların logika düşünmesinnän ilişkilendirilmeer, annaşılı diil, onnarın üürenilmesindä büyük zorluklar yaradılêr.

Dilin oluşturmada uşak ilktän lafları ayırı söleer, nicä, adlıkları. Sora adlıklar işliklêrlän birliktä kullanılêrlar da kısa, sadä cümlelêr kurulêrlar.

Taa sora adlıkların yanında nışannıklar peyda olêr, işliklerin yanında başka laflar. Bölä, uşaklar geniş cümlelêr kurêrlar. Eer uşakları ii yola doorudarsaydı, onnar kendileri lafları logika sırasına erleştireceklêr da geniş cümlelêr hem tekstlêr kuraceklar.

1 Figura. Dil oluşması [13]

Büük grupalarda uşaklar üürenilän dilin hepsi özel söz paylarının kullanılmasını lâzım üürensinnär; obyektlerin hem fenomenlerin arasında ilişkileri açıklayabilsinnär, cümlelerin strukturasını sadä cümlelerdän (dar hem geniş) frazalara dalsız hem dallı zorlaştıırıp (örnek: - *Anam yıkêêr. Ne yıkêêr? – Anam rubaları yıkêêr.- Kimin rubalarını yıkêêr? – Kardaşımın rubalarını yıkêêr. – Rubaları neylän yıkêêr? h.b.*)

Gramatika kooptençiyasının oluşturmak strategiyaları

Uşakları gramatika strukturalarınnan tanıtmaa deyni, türlü çalınar var. Kär bir dä gramatika fenomeni olarak, birkaç metoda var nicä danışalım. Kimär kerä olur iki-üç metodu birleştirelim uşak grupalarına baalı olarak, angıları üürenerlêr üüredicinin istediklerinä görä.

1. İmitaşıyalamak – aklında tutmak – okulöncesi uşaklara birkaç lafbirleşmesi, sadä temel cümlelär veriler, angılarını läüzim aklılarında tutsunnar.
2. Model strukturalarını çalıştırmak
3. Söz oynunarı
4. Alıştırmaklar h.b.

Örneklär

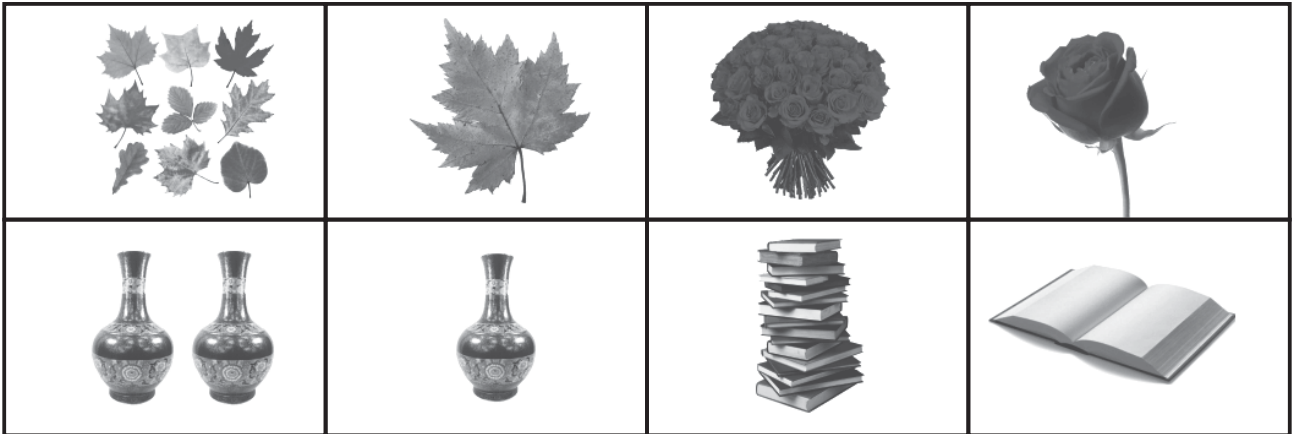
1. çalışma Bän bir söleerim, sän çok sölä.

Model: *skemnä – skemnelär*

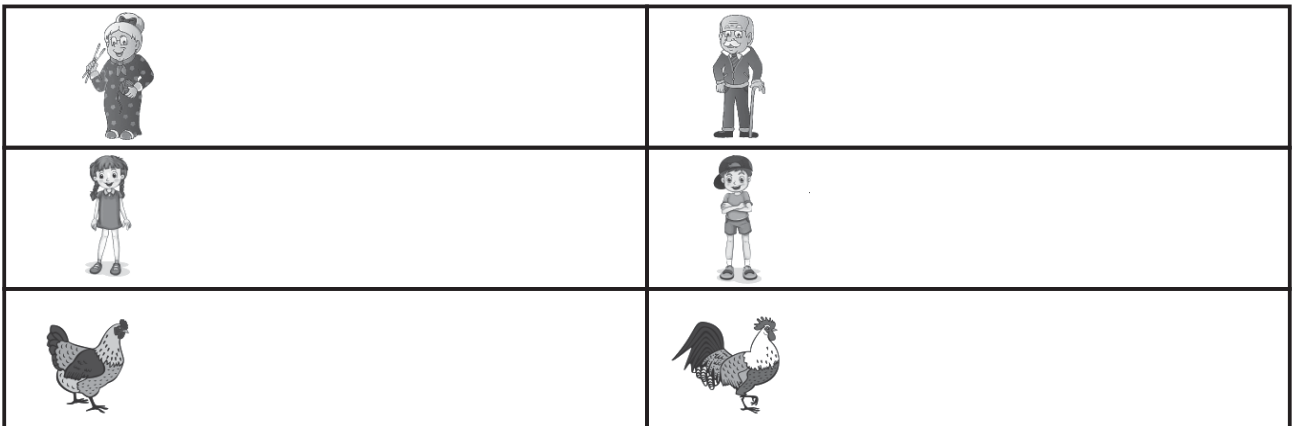
2. çalışma Bän çok söleerim, sän bir sölä.

Model: *yapraklar - yaprak*

3. çalışma O yada un? (bu romın dilindä)

Model: *o bunică – un bunel*

4. Çalışma (Al, a, ai, ale) cui?

Model: *al cui?*

Bunun neeti saabilik halında adlıkları dooru kullanmak becermeklerini oluşturmaa hem d genitiv artiklisini kullanmaa, sayıda hem soyda adlıklan uygunnaştırmaa.

Uşaklara obyektlerin görüntüleri teklif ediler, obyektlr, angıları türlü soyu hem sayıyı gstererlr. Bir uşak grupası soruş kurr (rnek: *Al cui este pixul?* (Kalem kimindir?) *Ale cui sunt caietele?* (Teftlerlr kimindir?)). Uşak, angısı söleer, soruşların kurulmasının dooru olduuna komentariya verer hem soruşları cuvaplr. Panoda fragmentli grntlr veriler (*gaga, kuyruk, tekerlek, kanat* h.b.). *Kimindir?* soruşuna uşaklar dolu cevap verelr (rnek: *Kuyruk horozundur.*) da görüntüyü erinç koyr.

5 Çalışma. Grntlrdn obyektleri/ kişileri yaraştırın:

Model: *Bk kalem – küçük kalem*

6 Çalışma. Kim ne yapr ?

Model: *Kız düzer.*

7 Çalışma. Soruşları cevapla. Manim ne yapr? Kiminnn lafeder? Neçin lafeder? Ne lafeder? Onunna lafetm istersin mi? Ona ne slem istersin?

Model: *Manim telefonda szleşer.*

8 çalışma. Doldur

Uşaklara situatıyalar teklif ediler, angılarını laflarlan, frazalarlan, resimnärln dolduraceklar da sora sözleşecekler.

Model: *Hepsi*

düşülär.

Çiçek kurudu, çünkü ..., Açan uşak başçasına geldim, Vani... Güz. Hepsi ____ düşülär. Aaçta sade bir ____ kaldı. Alma aacında çok ____ var, alma aacın altında sa ____ var.

Tekst panoya erleştirilecek, uşaklar sa, angıları yannışlıkları doorudêrlar, resimneri adlıkların birlik yada çokluk olduuna görä erleştirerler.

Dillerin paralel üürenilmesindä uşaklar kimi terminnerin annamasını hem kullanılmasını üürenerler: ses, kısım, laf, cümlä, tekst h.b.

VII. PARALEL (EŞZAMANNI) ÜÜRENMÄK PROJESİNİN METODOLOGİYA ASPEKTLERİ

Anatar annamaklar: *paralel üürenmök projesi, birleşmeli (integratıyalı) çalışmalar, paralel üürenmesinin prinıptleri, paralel üürenmök çalışmalarını kurmak*

7.1. Konteptiya nişannarı

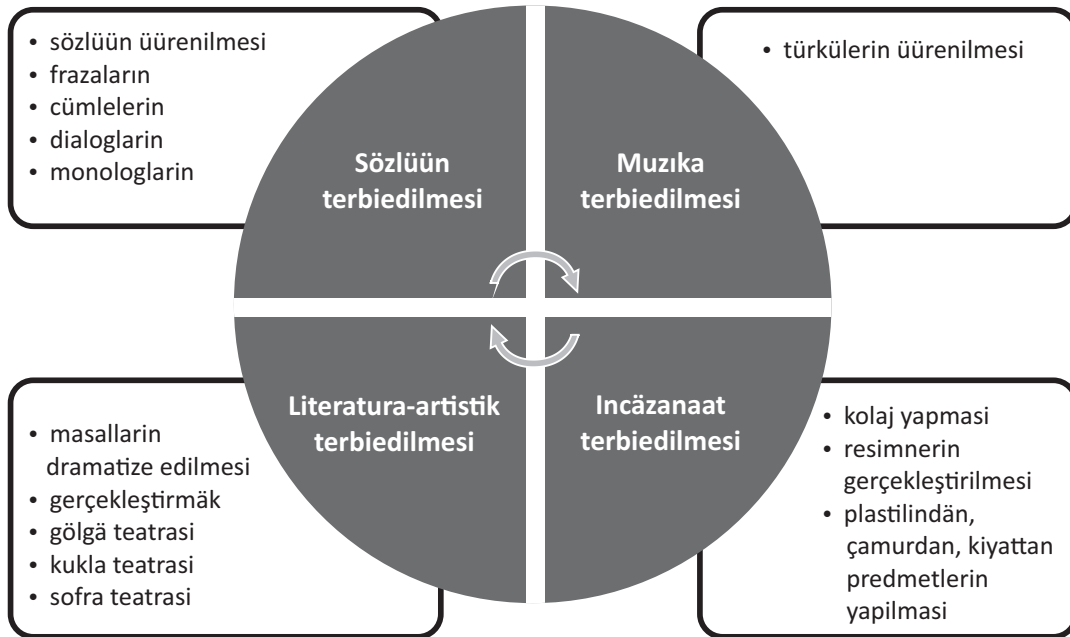
Okulöncesi uşaklarda paralel üürenilmesindä çalışmalar läözim çeşitli hem yaratıcı olsunar, özelliklär, aktiv hem interaktiv çalımnarına temellensin, çünkü uşaklar taa hızlı hem kolay üürenelär, açan üürenmök projesinä hepsi katılär: uşak – terbiyeci, uşak – ana-boba, birkaç uşak.

Spezialistläer sayêlar, ki uşak dili söz çalışmaların yardımınan taa ii üürenelär. Uşak mimikayı kullanêr, dramatize eder, türkü çalêr, resim yapêr, türlü obyktleri, kıyattan figuraları, plastilindän realize eder. Bölä praktika çalışmalarınan gagaz yada romın dillerindä uşaklar "sesleyip, görüp, imitaşıya edip hem çalışmalarını gerçekteşirip", dili üüreneceklär.

Uşaklar sesleyip, görüp, imitaşıya edip hem çalışmalarını gerçekteşirip üürenelär.

Üüredici formal, diil formal hergünkü situatıyalarında uşaklarla sade üürenilän dildä lafedecek, üürenilmiş lingvistika fenomenlerini nişannayacak, üürenän dildä kolay izinneri verecek h.b.

Paralel üürenmök **birleşmeli** yada denemök **çalışmalarınan** gerçekteşer. Bu çalışmaların çerçevesindä **sözün hem sözleşmenin terbiyilmesinä** urgu koyulacak, **literatura-artistik terbiyilmesi, muzika terbiyilmesi, incäzanaat terbiyilmesi** çalışmalarında genişlenecek.

2 figura. Paralel üürenmök projesinin strukturası

Hepsi bu söz çalışmaları uşaklara üürenän dilin sözlerini taa kolay edinmäk için yardım edecek, üürenmäk proşesini hoş hem şen yapacak.

Yabancı dildä **sözün hem lafetmenin gelişmesi** proşesindä 5-7 yaşında uşak yakın 500 laf üürenäbilir. O lafetmektä sözlüün birciklerini tanıyabilecek hem sayımayacak, angıları adlêêlar: obyektlerin hem yaratmaların adlarını, ev hem yaban hayvannarın, zanaatların, renklerin hem tonların, güüdä parçaların, natura fenomenlerin, işin hem durumun, kalitenin hem derecenin adlarını h.b. söyleyebilecek; üürenilän dildä sesleri, kısımnarı, frazaları annayabilecek hem söyleyebilecek. *Kolay cümlelär* dä kurabilir (örnek: *Bu ayı. Ayı daada yaşêêr.*); *soruşlar* (örnek: *Bu kim? Masa neredä?* h.b.); *dialoglarda* nişannara görä, 3-4 cümleli *monologlarda*, kısa sözleşmelerdä pay alabilir.

Hep bu zaman uşak karşımaanalı lafları läözüm üürensini hem dooru kullansın: *küçük - büyük, kısa - uzun, kolay - zor* h.b.; adlıkların formalarını, işliklerin hem çokluk sayısında aderlikleri; bellisiz hem belli artiklilerin formalarını (örnek: *Acesta este un măr. Mărul este roşu. (Bu bir almadır. Alma kırmızıdır.)*); ardlafaların sayımını (romıncada): *sub, pe, lângă* h.b.; ardlafaların sayımını (gagauzçada): *ev önündä, masa altında, ev yanında* h.b.; işhallıkları: *aşaa, yakında, yukarı, sola, saaya* h.b.; biliner, ani romın dilindä nişannık adlın yardımınnan belliediler (örnek: *floare albastră, cer albastru* h.b. (*maavi çiçek, maavi gök*)).

Önemli, ki uşak läözüm annasın, ani hem sözleşmäk, hem dä sözleşmenin formaları situatıyaya, erä hem zamana baalı, läözümni durumnarda seslemäk dikatlıını hem fonetika işitmesini bellieder, yazdırêr, açıklêêr hem soruş koyêr, annadêr. Uşak sözün yardımınnan duygularını, emotıyalarını, fikirlerini, istediklerini läözüm açıklasın, saygılı danışma kompetenşalarını bellietsin (yalvarmak, şükür dememezlii, sıkıntı h.b.). Örnek: romın dilindä: *Te rog, dă-mi o ciocolată. Îmi plac bomboanele. Nu-mi place terciul* h.b.; gagauz dilindä: *Yalvarêrim, sıcak giyin, çünkü bu gün dışarda suuk.*

Sözlü sözleşmäk sözsüz sözleşmäk araçların yardımınnan mimika hem jestlär mutlak läözüm gerçekleştirilsin. Butürlü, uşak üürenilän dilin sözlüünü taa tez hem kolay üürenecek.

Romın hem gagauz dillerinin üürenmäk proşesi türlü **literatura-artistik terbiyilmesi** çalışmaları genişler, angıları şiirlerin, bilmeycelerin, masalların, dastannarın, annatmaların üürenilmesini neetleer.

Dastannar hem masallar annamayı hem işbirliini kolaylaştıırêr, çünkü teatr pyesalarına hem dä rollü oynanara işlenmiş olabilir.

Uşak bölä çalışmalarda verili teksti taa dikatlı sesleyecek (demekli söylenmiş, okunmuş, annadılmış) hem terbiyedicidän sora tekrarlayacak (individual yada horda); duygulu mesajlan soruşları cevaplayacak (şiir, masal, annatma); kısa masalların, annatmaların içindekiliini soruşlu yada soruşsuz enidän annadacak; küçük, kolay şiirleri demekli annadacak, terbiyedicilän yada kendibaşına, resimnerä temelleneräk, kısa masallar, annatmalar, bilmeycelär h.b. kurabilecek. Bölä, literatura tekstlerindä gözäl literatura söz örnekleri var, angılarını okulöncesi uşaklar läözüm üürensinnär.

Tekst içindekilerini kaaviletmäk için hem dä uşakların sözünü çalıştırmak için iş tipleri kullanılabilir: masalın, annatmanın, olayların içindekiliini dramatika kolaylıkların yardımınnan açıklamak, tekstlerin annadılmasını izleyip yada diştirip; dizilerin realize olması kukla teatras, gölgä teatras, sofrateatras yardımınnan.

Dili oluşturmak için birleşmeli çalışmalıkalar **muzika terbiyilmesi** dizisindä dä gerçekleştiriläbilir.

Yabancı dilin üürenilmesindä türkü efektif hem faydalı instrumenttir.

Yabancı dilin üürenilmesindä türkü önemli instrumenttir. Sözün terbedilmesi çalışmaklar çerçevesindä muzikanın kullanılması araştırmacıların hem üüredicilerin taa sık dikatını çeker.

Yabancı dilin üürenilmesindä türkülerin kullanılması için en görümnü motivlär bunnardır: aklında tutmayı kolaylaştırmak hem sözlüünü kaaviletmäk, söylenmeyi çalıştırmak, lingvistika strukturalarını türkülerin tekrarlı kullanması yardımınnan üürenmäk, duygulu katılmasınnan motivaşiyalamak. Bu söylenmişä görä türkölär seslemäk becermeklerinin iileşmesini saalêêr, uşakların emoşiyalarını hem gütmelerini etkileer hem motivaşiyaya üzerinä pozitif efekti var.

Aklında tutmak için:

Dillerin paralel üürenilmesi çalışmaklar çerçevesindä türkülerin kullanılması:

- "atmosfera" yaradêr şaka üürenmäk durumunu;
- uşak grupasını uslandırmak yada çalıştırmak çalıımıdır;
- üürenilecek dildä söylenmesinin hem intonaşiyanın çalıştırması için çok ii bir çalımdır;
- kullanılan sözlük türkü çerçevesindä taa kolay ezberlener, uşaklara bilinän halk dilinä yayılêr;
- gramatikanın hem sözlüün zevkli hem raatlı üüretmesine üüredicilerä yardım eder ;
- türkü sıraları kolay ezberlenerlär ;
- uşaklar türkü tekstlerini evdä hısımnara, ana-bobalara okuyabilirler;
- türküylän uşaklar üürenilän dilin kultasının türlü aspektlerini üürenäbilirler.

Türkü intonaşiyalanması zamanında uşaklar dans edäbilirler, tekstin mesajına ilgili güüdä demekliini hem muzikanın diişikliini belliederler. Muzıka tekstlerindä lafların yada şiir sıraların tekrarlanması sözlüün, lafbirleşmelerin, cümlelerin ilin kaavilenmesine yol açêr.

Örnek: *Yortu türküsü*

KOLADA

Yolcaazlar ne aydını!
Yolcaazlar ne aydını!
Krêçun—Dädu, ol yakını,
Getir bizä baaşısını.
İçerdä kim oturêr?
İçerdä kim oturêr?
Çorbacılar oturêrlar,
Sofra başında durêrlar.
Koladayı bekleerlär,
Koladayı bekleerlär.
Koladacılar gelerlär,
Kısmet sizä getirerlär!

Nişannayalım, ki başlangıç etapta uşaklardan sade imitasyonlasınar, göstereyin, ne annadılar, türküyü sölämedään, istener, taa sora birkaç kerä çalışmanın tekrarlamasından hem enilenmesindän sora uşakların çoyu türkü sölemää başlêrlar.

Başka bir faydalı çalım dilin oluşmasında **plastika terbedilmesi**.

Uşaklardan teklif ediler, ki kimi obyektlerin adlanmasını, tekstlerin özünü resim yardımınan açıklasınar da sora resimnerini annatsınar. Olabilir uşaklara teklif edelim, ki türlü formalı, strukturalı, renkli obyektleri resimnesinär; obyektlerin modellerini yapsınar; kolaj, aplikasyonlar düzsünär h.b.

Örnek. Tema "Meyvalar hem zarzavatlar". Meyvaların hem zarzavatların renkli resimnemesi yada plastilindän yapılması sözlüün birciklerini aklında tutmasına yardımnaacak (*alma, armut, sepet, armut aacı, erik aacı* h.b.), lafların formasını (*alma – almalar/iki alma, kırmızı alma/iki kırmızı alma* h.b.) hem dâ incâzanaat terbedilmesine baalı lafları aklında tutsun (*albom, fırça, kalem, yaprak, resim, resimnemäk, renk, renkli, renklemeäk* h.b.), belirli izinär (*Albomu kapayın! Bir alma resimnäyin! Renkläyin! Dikat olunuz! Kırmızı rengi kullanınız* h.b.).

			
Bir alma	İki alma	Kırmızı alma	İki kırmızı alma
			
Bir çadır	İki çadır	Kırmızı çadır	İki kırmızı çadır

Uşaklara teklif ediler tekrarlansınar, ne yaptıklarını annatsınar, soruş koysınar, biri-birinnän lafederäk meraklansınar. Örnek: *Bu ne?, Ne söledi?, Tekrarla, Tekrarlêrız, Ne yapêrsın?, Ne resimnersin?, Burayı gel!* h.b. Butürlü durumda uşaklar zorluksuz dili bir zamanda dil „duygusunnan“ kaavilederlä.

Uşaklara pazzla, dolay obyektlerin artistik-sanaat çalımnaar arasında ilişkilär, türlü demekli kolaylıkları (forma, struktura, renk; nokta, çizgi, incâzanaat kompozitiyası) hem incâzanaat yaratmaların içindekiliini gerçekteşirsinär teklif ediler.

Rejim çalışmalarında paralel üürenilmesi

Uşak başçasında uşakların türlü alıştırmaları var, onların yardımınan uşak üürener, davranışları, annamakları, becermekleri hem baalantları oluşturêr. Paralel üürenmesi lingvistika üüretmeğ proşesini rejim çalışmalarında genişletmesini isteer, angısına gün geçişleri girer: *uşakların varması, sabaa gimnastikası, sabaa buluşması, sabaa imeeyi, personal temizlik alışkannı, distiplina*

hem düzennik alışkannı, üülen imeeyi, dışarda gezi yapması, gün uykusu, uykudan sora gimnastikası, sertleştirmä/proçeduraları, avşam imeeyi, evä dönmesi. Hepsi bu çalışmaklar "günkü dildä" realize olmalı, üürenelecek dilin biri – romın yada gagauz.

Örnek:

Gün çalışmakları	Romın dili	Gagauz dili
Uşakların varması	Bună dimineața! Mă bucur să vă văd! etc.	Sabaa hayır olsun! Buluştuumuza sevinerim! h.b.
Sabaa gimnastikası	<i>Gimnastica veselă</i> (Copii arată ambele mâini și execută mișcările sugerate de text. În timp ce arată mâinile și degetele copii fac mici rotații.) Mâinile am ridicat Sus-jos, sus-jos Și din palme batem Unu-doi, unu-doi Apoi capul îndreptăm Unu-doi, unu-doi Apoi spatele-aplecăm Unu-doi, unu-doi Tropa, tropa, mai viori Jos-sus, jos-sus Noi vom crește mare.	<i>Şennik gimnastikası</i> (Uşaklar iki elini dâ göstererlär da tekstä görä oynadêrlar. Ellerini hem parmaklarını gösterärkän, uşaklar dönerlär.) Ellerimizi kaldırdık Yukarı-aşaa, yukarı-aşaa Auçlarımızı düüyeriz Bir-iki, bir-iki Kafamızı doorudêriz Bir-iki, bir-iki Sora arkayı yannadêriz Bir-iki, bir-iki Topa, topa, taa uyanık Ayaklarımızı düüyeriz, Aşaa-yukarı, aşaa-yukarı Büük uşaklar oluz.
Sabaa imeeyi Üülen imeeyi Avşam imeeyi	Mergem la masă. Nu vorbim la masă. Mâncăm totul din farfurie. Eu mânânc. Eu beau suc. Supa este fierbinte. Supa este rece. Ceaiul este fierbinte. Ceaiul este rece. Ciorba este gustoasă. Terciul este gustos. Eu am mânâncat tot din farfurie. Eu am băut laptele din cană. Mulțumesc. Mulțumesc pentru masă. etc.	İmää gideriz. İyärkän ses çıkarmêêriz. Çinilerimizi boşaldêriz. Bän iyerim. Bän meyva suyu içerim. Çay haşlak. Çay suuk. Çorba tatlı. Bän çanaamı boşalttım. Çaşkadan südü içtim. Saa olun. h.b.
Personal temizlik alışkannı	Spălăm fața. Spălăm mâinile. Ştergem fața cu prosopul. Fața este curată. Mâinile sunt curate.	Üzümüzü yıkêêriz. Ellerimizi yıkêêriz. Üzümüzü peşkirlän sileriz. Üzümüz temiz. Ellerimiz temiz.

Gün çalışmaları	Romin dili	Gagauz dili
	<p style="text-align: center;">* * *</p> <p>Mama mea m-a învâtat Ca să fiu mereu curat Serile și dimineața Să mă spăl pe mâini și fața Pe urechi mă spăl, pe gât E destul numai atât? Nu-i destul, căci peste zi Mă pot iarăși murdări.</p>	<p style="text-align: center;">Tertiplik</p> <p>Paklık sevärsä bir uşak. Üstü-başı temiz, parlak, Yıkanmadık o hiç gezmöz, Kulaa, tırnaa kir hiç bilmöz! (N.Arabacı)</p>

Dilin üürenmök proşesi uşak başçasında bütün programasına läüzüm yayılsın, hem evdä dä. Bu üzerä ana-bobalar dili üürenmök için çevreyi kullanabilirler. Faydalı olur, ki analar uşaklaran lafetsinnär, panayırdän, magazindän ne aldılar; kümestän, saraydan, auldan hayvannarı, kuşları adlasınar; içerdä obyektleri erleştirsinnär hem ne yapêr açıklasınar h.b.

Ana hem boba uşaklan birliktä läüzüm oynasınar, interesini göstereşinnär, başarılari üreklerisinnär, üürenilecek dildä sözleşip.

7.2. Dilin paralel üürenilmesinin printipleri

Dilin paralel üürenilmesinin temelindä uzmanlık literatürasından printip sırası durêr.

- **Uşak - üürenmenin başıdır.**

Küçük yaştan yabancı dilin üürenilmesindä uşaan istedikleri urgulanêr.

Uşak - üürenmesinin başıdır.

Terbiyeciyada üüredici uşakların istediklerini/läüzümlüklerini läüzüm bilsin hem esaba alsın da buna görä emoşional, soşial hem ilerledici becermelerini kabartsın. Üürenmök neetleri, temaları, içindekileri, formaları hem strategiyaları bölä tamannandırılı, ki läüzüm uşaan yaşamasına baalı olsun. Onnar uşaan hergünkü yaşamasında läüzüm önemli hem faydalı olsunar. Kullanılmış tedarıklar uşaan yaş hem gelişim uurunaya görä läüzüm seçilsinnär.

Yabancı dilin hem kültürasının üürenilmesindä intensiv üürenmektän kaarä, “usluluk” ta läüzüm teklif edilsin, meditaşiya hem dikatn gelişmesi için. Uşak zorlu diil hemen lafetsin, çünkü o sesleer, annêr, üürener da reaksiyasını gösterer sade bir vakıttan sora, üürenilän dildä lafların, sintagmaların, frazaların imitaşiyasınan yada onnarı cümlelerä, dialoglara, küçük tekstlerä katêr.

Dilin üürenmök proşesinä örneklerin hem resimnerin yardımınan läüzüm yardım edilsin, çalışmalar logika, seçmeli hem individualize edilmiş läüzüm olsun, nicä yaklaşım, kendini gütmök, çalım hem çalışmak kullanılmış, ki annamak hem kullanmak proşesini yardım etmök için.

Dil bilgilerini geliştirmä proşesindä yanlışlıkların var olması normaldir da feedback strategiyaların yardımınan läüzüm alınsınar. Söz gösterimnerini diil läüzüm kestirelim yada takta görä doorudalım, ki uşaklar sıkınmasınar, kapanmasınar.

- **Sözleşmâk yolunun yardımınnan üürenmâk.**

Pedagoglar hem psikologlar sayêrlar, ki yabancı dilin taa kolay üürenilmesi sözleşmâk yolunun yardımınnan tamannanêr. “Bir yabancı dil daymalı sözleşmenin yardımınnan üüreniler. Bu üürenmenin temeliydir, da diil o strukturalı, klasika metodu, açan dersi başlêêrız da sonuna kadar götüreriz. Uşak dayma üürener, çok iş yapıp – gider, bişeyâ bakêr, oynêêr. Hepsi bu kıpırdamalar üürenilân dildâ sözlüydür da o dilin kabul etmesinâ yardımnêêr” (Aurelia Stănkulescu).

- **Bir insan – bir dil (bir ana (ya boba) – bir dil)**

Bu prinçip terbiyecilârlân, ana-bobalarlan, hısımnanlarlan gerçekleştiriler. Önemliydir, ki hepsi situaşiyalarda bir lafetmâ dili kullanılsın – eni dilâ bütündân dalmak. Eer uşaklan üürenilân dildâ (romın yada gagauz) lafetmââ başladiysadıñız, başka dilleri sözâ karıştırmayınız. Büüklâr yabancı dildân ana dilinâ lafları saburlu lâázım çevirsinnâr, eer görünârseydi dâ, ani uşak ne için laf gider pek annamêêr. Açıklamalar genâ dâ üürenilân dildâ yapılêr. Buna görâ uşak iki dilin arasında farkları taa tez annayacak, dillerin lingvistika birciklerini taa siirek karıştıracak.

Terbiyeci yada üüredici sade üürenilân dildâ sözleşecek, ama uşakların ana dilindâ danışmaklarını inkâr etmeyecek.

Soşial hem aylâ ortaklı şüpesiz uşaan kişilik gelişmesini etkileer. Paralel üürenilmesindâ dil terbiyilmesi için, ayledâ üürenilân dildâ lafedân makar bir kişinin olması önemliydir. Bu motiv uşaa zorladêr dili/dilleri üürensın, avantajlı durum olêr, özelliklân, açan aylâ kişilerin arasında sözleşmektâ bu eni „instrument” kullanılêr.

- **Oynayarak üürenmesi**

Üürenmâk proşesi taa kolay geçer, eer iilenceli, komik, duygulu gerçekleştirilârseydi. Nekadar çalışmaklar taa iilenceli, şen, türlü-türlü yaratıcı işlârlân, okadar uşakların havezi işitsinnâr hem üürensinnâr var.

Üürenmâk lâázım olsun uşak yaşamasının bir payı, raatlı, stressiz realize edilsın, ama zor/katlı da lâázım olsun.

Üüredicilâr uşaklara deyni uygun, korkusuz bir atmosfere lâázım kursunnar, da uşakların havezi, stimulu olsun türlü-türlü çalışmalara katılsınnar.

Okulöncesi uşakların üürenmâk proşesi lâázım oyun formasında geçsin. Oyun kullanarak, uşaklarda emoşional baalantılı yaradılêr, emoşiya sa üürenmenin kapusuydur.

Emoşiya üürenmenin kapusuydur.

Oynnarın yardımınnan üürenmâk proşesi uşaklara da, büyüklerâ dâ (terbiyeciyâ, üürediciyâ, ana-bobaya) iilenceli, şen olêr.

Oyunun yardımınnan uşak bilgi kabul eder, imitaşiyâlêêr, dolay dünnesini kendisinâ deyni açêr (deduktiv üürenmesi), kuralları hem ilişikleri açêr.

Paralel üürenmâk proşesindâ büüklâr uşaa zorlatmayacaklar, düşünmeyâ kendilerini urmayacaklar, eer uşak suskunsaydı yada yavaş üürenârseydi, başka uşaklan yaraştırmassın, çünkü herbir uşak individualdır. Uşakların çoyuna iki dili çalıştırmâa deyni taa çok zaman lâázım, nekadar bir dil, da bekleerlâr taa güvenni olmadaan, ki lafetmââ başlayacak.

80 % üürenmök problemlerinden stresä baalı.

Büüklär läözım esaba alsınnar, ki uşak üürenilän dili "yutsun" zaman läözım, da sade sora lafetmää başlayacak.

- **"Teklifli ortalıkta" üürenmök**

"Teklifli ortalıkta" üürenmesi gerçeklener, uşaan üürenmesine uygun olarak. "Teklifli ortam" duygulu havezlendirmeyi saalêêr: resimnär, renklär, oynunar, oyuncaklar, pazzlılar h.b..

Uygunsaydı, dilin üürenilmesi bir ortamda geçirilir, deyelim, hep o odada yada terbiyetmök zalında, ki uşaklar dikatlı olsınnar hem kendilerini sıksınnar uygun bir meydan läözım kuralım.

Üürenmök eri läözım ölä donadılmış olsun, ki läözımın material uygun olsun hem kullanması kolay olsun, da üürenmenin gidimi engelsiz olsun, hem ne uşaklarda, ne dä üüredicilerdä raatsızlık hem emoşiya başlamasın.

Romın hem gagauz dilini paralel üürenmesindä üüretmök proşesi maasuz donanmış erlerdä läözım gerçeklensin, angıları gagauz hem romın halklarının kulturasını, adetlerini hem tradişiyalarını gösterecek, butakım, uşak bu eri üüretmök proşesine baalêr.

Vakıdın düşünceli plannanması (konkret zaman içindä çalışmakların geçirilmesi), annayışlı strukturalar, kimi alışkannıkları katması yada uşakların erlerini koruması üzerinä üürenmök proşesini mehanikçä yapêr hem uşaan güvenni olmasını yardım eder.

- **Eksperimental üürenmesi**

"Sölä bana da bän unudacam, üüret da aklıma getirecäm, çalıştır beni da üürenecäm".
Çin söleyişi

Üürenmök metodu praktikayı, rezultatın kabul edilmesini, rezultatın interpretaşiyalanmasını hem taazä kabul edilmiş bilgilerin kullanılmasını gelecek çalışmalarda saalêêr. Haliz üürenmök sayılêr o, angısını sän kontrol edersin, praktika yapıp. Herbir bilgi denemeklärilän başlêêr. Eksperimental üürenmesi paralel üürenmesindä dilin oluşmasına deyni uygun bir çalım olêr.

İnsannar informaşiyayı aklında tutêrlar:

- 10% ne okuyêrlar;
- 20% ne işiderlär;
- 30% ne görerlär;
- 50% ne işiderlär hem görerlär;
- 70% ne sözlüü tekrarläêrlar hem yazêrlar;
- 90% ne sözlüü tekrarläêrlar hem *eksperiment yapêrlar*.

Dilin bütün fazaların üürenmök etaplarında läözım nekadar taa çok üürenmök kanalları kullanılsın, ki üürenmök işitmä, görmä, dokunma, kokma hem davranma kolaylıklarınnan duygulu/birleşmeli realize edilsin.

Üürenmenin baş yolları: göreräk, işideräk, dadarak, duyarak, kokarak hem yaparak üürenmäk.

• **Yaparak üürenmäk**

Makar ki tradişional terbedilmesi uşakları oturarkan üürensinnär üreklendirir, ama şindi biliner, ki taa çok üüreneriz, açan erimizdän kıpırdanêrız – *akılı hem güüdeyi hep bir zamanda kullanêrız!* Bunun için önemliydir, uşakları üreklendirelim, dili üürenärkän, erindä durmasınnar, kıpırdasınnar, işlerini mimikaylan göstersinnär, personajları imitaşiyalasınnar, dans etsinnär h.b.

İşlärkän üürenmäk - ölä üürenmäk, angısının yardımınnan uşak "yaparak üürener" – "yapêrim hem ne yaptıklarımı üürenerim". Verili çalışmaklar türlü rollü oynunnarın, yarattıkların, yapmışların, dramatize etmäk yardımınnan gerçekleşer. Örnek: satıcı – alıcı (*Meyva hem zarzavat magazinindä*), medik – hasta (*Dokorda*), ana – uşak (*Kufnedä (imäk hazırlêêrız)*) h.b.

İşbirlii sırasında uşak üürenilän dildä sözleşmää üürener.

Aaraştırarak

Dokunarak üürenmäk

Dadarak üürenmesi

Kokarak üürenmesi

Uşak eni lafları taa kolay üürener, eer obyektleri aaraştırarsaydı, dokunarsaydı, dadarsaydı, kokarsaydı. Bölä, obyektä karşı reaksiyası gerçekleşer, lafın içindekiliini hem formasını ilişkiler.

Bunun için uşakları läüzim üreklendirelim obyektleri aaraştırsınnar, dokunsunnar, koksunnar, datsınnar hem duygularını açıklasınnar. Örnek: Uşaklara obyektlär, imeklär, meyvalar teklif ediler da onnarı aaraştırsınnar/dokunsunnar, datsınnar, koksunnar hem dä eni üürenilän dildä ad versinnär.

- Uşak obyektü aaraştırêr, dokunêr da söleer, ne görer, duyêr. – *Bu bir erik. Erik sarıydır.*
- Uşak dadêr. – *Erik datlıydır.*
- Uşak kokalêêr. – *Erik gözäl kokêr.*

Not: Oyun açık ya kapalı gözlärlän geçiriläbilir.

7.3. Paralel üürenmäk çalışmaklarını proektlemäk

Didaktika proektlemesi kompleks öncelemä çalışmasıydır, ani üüredici uşaklarlan barabar bir üürenmäk çalışmakların, temaların çerçevesindä gerçekleştirmää ister.

Didaktika sıralıın proektlemesi kimi etapların tamannamasını, soruşları cevaplayıp, ister:

Etap	Soruş	Cuvap
I Etap	Ne yapacam?	Neetlerin, kompetençiyaların kurulması hem identifikaçıyalanması üürenmæk çalışmalarında gerçekeştiriler (konkret iřlär, angıları läözüm gerçekeştirili olsunnar). <ul style="list-style-type: none"> • Neetlär läözüm annayışlı açıklansinnar, çalışmak işliklerin kullanması yardımınnan. Neetlär göstereceklär uşak <i>ne bilecek, ne yapabilecek</i> hem <i>ne becermeklär belliedecek</i> çalışmaktan sora.
II Etap	Neylän yapacam?	Neetlerin realize edilmesi için läözümni material hem terbiyetmæk kaynakların erleştirilmesi : <ul style="list-style-type: none"> • üürenmenin <i>içindekiliini bellietmæk</i>; • <i>insan kaynakları</i> (uşaklar, ana-bobalar, musaafirlär h.b.: onnarın önceki üürenmæk becermekleri, annamaları hem alışkınnıkları, üürenmenin motivaçıyası h.b.); • <i>material kaynakları</i>: meydan, tedarıklar, üüretim kolaylıkları h.b.; • <i>serbest zaman</i> terbiyetmæk için.
III Etap	Nicä yapacam?	Optimal üüretmä-üürenmä metodologiyasının identifikaçıyalanması : <ul style="list-style-type: none"> • uşaan läözümniklarına baalı <i>uygun metodların hem tehnikaların seçilmesi</i>; • <i>üüretmæk organizaçıyası adekvat formaların kurulması</i> (individual, grupada, frontal) hem onnarı kurikuluma göre üüretmesini gerçekeřtirmää deyni birleřtirmæk (individualize edili/farklanmış).
IV Etap	Nasıl bilecäm, eer ne yapmaa läözümseydi, gerçekeştirildiseydi?	Kantarlama sistemasının kurulması, angısı uşakların üürenmektä ilerlenmesini belliedecek : <ul style="list-style-type: none"> • becermeklerin, neetlerin yardımınnan <i>kantarlama metodların hem tehnikaların özetlemesi</i>, uygunlukta bulunan uşakların yaş özelliklerini esaba alarak.

Paralel üüretmesi okulöncesi etapında hep o proektlemä tiplerinä okulöncesi kurumuna deyni danışer:

- yıllık (semestra) proektlemesi;
- tematika proektlemesi;
- paralel üürenmæk çalışmasını proektlemæk.

• *Yıllık (semestra) proektlemesi* ilk iş, angısını üüredici üüretmæk yılın başlantısında realize eder. Bu üüretmä-üürenmä-kantarlama çalışmaktara genel bakış, hem becermekleri, içindekilikleri

üürenmök bölümnerinä (temalarına) daadarak hem seçeräk gerçekteşer, angıları sıraycasına erleştirili hem onnarın semestra yada üüretmök yılın uzunnuunda kabul edilmesi izlener.

Yıllık proektini hazırlarkan, beş önemli adım var:

- I. Becermeklerin hem içindekiliklerin arasındaki ilişkilerini gerçekteştirmök.
- II. Üürenmää temalara içindekilikleri paylaştırmak.
- III. Üürenmää temaların sırasını seçmää.
- IV. Üürenmää temaları tamannamak için uygun zaman seçmää.
- V. Tematikaya görä üürenmök-üüretmök-kantarlamak stratejilerini bellietmää.

Romin hem gagauz dillerin paralel üürenilmesi kurukulumu yıllık proektlemesinä izmet edecek. Kurikulumda beliedili becermeklär (işitmä hem lafetmä becermekleri) realize edilmesinä deyni läazımnıydır, içindekiliklär orientativ, teklifli karakterliydir, angıları uşak grupalarına, grupadaki duruma, üüredicinin bakışına, ana-boba tekliflerinä görä doldurulêrlar.

Yıllık didaktika proektlemesi administrativ dokumenti gibi sayılêr, angısı kurikulumun elementlerini (becermeklerini hem içindekiliklerini) kişileştirilmiş şekildä birleştireler, bir üürenmök-üüretmök yıl uzunnuunda üüredicinin tarafından optimal zaman seçilmesinnän, didaktika stratejilerin speşifikaşyalamasınnan, angıların yardımınnan didaktika gidimi gerçekteleler.

Yıllık proektin modeli:

A.

Becermeklär		Üürenmä bircikleri	İçindekilär		Saatların sayısı	Vakit	Üürenmä çalışmaları/ didakti	Notlar
İşitmä becermesi	Sözleşmök		Komunikativ	Lingvistika				

B.

Becermeklär		Üürenmä bircikleri	İçindekilär		Saatların sayısı	Vakit	Vokabular bircikleri	Verbal modelleri	Komunikativ neetleri	Didaktika stratejiaları
İşitmä becermesi	Sözleşmök		Komunikativ	Lingvistika						

C.

Becermeklär		Üürenmä bircikleri	İçindekilär		Saatların sayısı	Vakit	Sözlük bircikleri	Söz modelleri	Komunikativ neetleri	Strukturalar/ Cümlelär	Didaktika stratejiaları
İşitmä becermesi	Sözleşmök		Komunikativ	Lingvistika							

- *Tematika proektlemesi* didaktika sıralı, angısı bir temaya/subyektä görä temellener, gün/afta içindä oluşturulêr, angısının bakılmasına hem realize edilmesinä deyni çok kurikulum dalı läazım katılsın.

Romin hem gagauz dillerinin paralel üürenilmesindä butürlü tematika proektlerini teklif ederiz: *Uşak başçası (uşak oyuncakları hem oynunnarı), Aylä (hısımnar hem onnarın zanaatları), İnsanın dış*

durumu (giyimnär, ayakkabı, güüdä payları), Ev, İmeklär, Meyvalar hem zarzavatlar, İnsanın dostları: ev hayvannarı hem kuşları, Yıl zamannarı.

Tematika proektlerin sayısı uşakların, ana-bobaların, terbedicilerin läazımnıklarına, intereslerinä, becermeklerinä görä saalanacak. Herbir proektä 1-3 afta, maksimum 5, seçilecek.

- *Paralel ürenmäk çalışmasını proektlemäk*

Aaraştırıcılar sayêrlar, ki paralel ürenilmesinin protesindä dil bilgileri ilerlenerlär, dilin ürenilmesi dä işbirliinnän, diştiplinaarası olarak gerçeklener, angısı dilin ürenilmesini onun türlü situaşiyalarında kullanılmasına sıkı baalêêr.

Bölä, paralel ürenmesindä uygun didaktika proektlemesi işbirlii yolun yardımınnan gerçeklener. Bütünneştirili didaktika proektü bir üretmäk yoluudur; becermeklär, dilin terbedilmesi protesinin özel neetleri hem yabancı dil sözleşmesi strukturalı çalışmalara baalı, angıların yardımınnan onnar optimal durumnara görä gerçekleştirilerlär.

Carol Read sayêr, ki bir yabancı dilin kabul edilmesi gerçekleşer ozaman, açan iş/ders, kontekstli hem aslı olayın payı olarak, halizliinnän geçiriler; zevkli hem iilenceli; uygun; soşial; uşak tarafından yapılan hem uşaan olan annayışlı neeti olêr (uşak için); uşaan tarafından bilinän işlerin temelindä gerçekleşer; adekvat debreştirmeli (uşak için); yardım edän hem üreklendirili; logikalı; duygulu; aktiv hem unudulmaz yaşamak olayları var; özel, farklı cuvaplar saalêêr; akıl terbedilmesini esaba alêr; raatlı hem sıcak atmosferalı hem eer uşakta gerçekleşmä, başarı duygusu varsaydı, o ürenmää isteer. [18, sayfa 24]

Paralel ürenmesindä, özelliklä, işitmä hem lafetmä dili uygulanacak nicä ürenilän obyekt.

Birleşik proektlerin modelleri:

A. Üretmäk olayların temelindä didaktika proektin kurulması

ÜRETİM GELİŞMELERİ	ÜRENMENİN ÖNDERİLMESİ		DİDAKTİKA STRATEGİYALARI
	ÜREDİCİNİN İŞİ	ÜRENCİNİN İŞİ	
1. Dikatin çekilmesi. 2. Neetlerin haberlenmesi. 3. Bilgilerin aktual edilmesi. 4. Ürenmäk davalarının hem situaşiyaların haberlenmesi. 5. Ürenmäk protesinin önderilmesi. 6. Başarıların kazanılması hem feedback'ın gerçeklenmesi. 7. İlerlemenin formativ kantarlaması. 8. Tutma hem transfer saalaması (evdeki işin verilmesi).			

B. Proiectarea în baza evenimentelor instruirii

TERBİ ETMÄK GELİŞMELERİ	İŞİN İÇİNDEKİLİİ	DİDAKTİKA STRATEGİYALARI			KANTARLAMAK
		Metodlar/ teknikalar	Material	Organizația formaları	
Organizația momenti					
Dikatın çekilmesi					
Bilgilerin enidän aktualize edilmesi					
Temanın hem neetlerin haberlenmesi					
Üürenmenin önderilmesi					
Kantarlamak					
İşin sonu					

C. Üürenmä hem düşünmä çerçevesindä proektlemäk

Hatırlama/Annayıñın gerçekteşmesi/Düşünmä/Genişletmä

Didaktika sıralıın etapları	Üüredicinin işi	Uşaan işi
HATIRLAMA		
ANNAYIŞIN GERÇEKLEŞMESİ		
DÜŞÜNME		
GENİŞLETME		

Olur nişannayalım, paralel üürenmäk çalışmaların gelişmesi hem proektlemesi zor bir protes, angısında hepsi elementläer önemliydir, bişey önemsiz sayılmaz, düzensiz olamaz: *üüredicinin profesional kompetențiyası, uşak grupaların menecmenti, çalışmakların vakıdı hem sıralıı, uşak grupasının büyüklüü, didaktika kaynakları hem materialları, tedarıklar hem kabinetin düzennenmesi lingvistika üüretmäk çalışmaları için, üüretmäk – üürenmäk – kantarlamak kullanılan strategiyaları olêlar.*

➤ *Üüredicinin profesional kompetențiyası*

Paralel üürenmäk didaktika proektlemesinde baş pozitiyayı terbedici/üüredici tutêr. Onun lâazım becermekleri hem insannık, pedagogika, profesional kaliteleri olsun: uşak grupasını hem herbir uşaa ayırı ii bilsin; grupaya hem herbir uşaa deyni gelişim neetlerini kararsın, anaya hem bobaya da, angıları paralel üüretmesine katılêlar; kurikulumun isteyişlerini uşakların hem büyüklerin özelliklerine göre erleştirsın, uygunnaştırsın; uygun kaynakları kullansın hem analize etsin hem eni kaynakları aaraştırsın, bulsun; programanın ilerlenmä neetine göre terbietmä meydanını düzennesin; ana-bobaylan hem başkalarından da ortak olmasını havezlendirsın; üüretmäk/üürenmäk çalışmalarında raatlı hem pozitif klimat kursun; hepisinnän efektif sözleşsin – uşaklarlan, ana-bobaylan, administratıyaylan, başka üüredicilêrlên, terbedicilêrlên.

Paralel üürenmesinde romın dili üüredicisinin hem gagauz dili üüredicisinin arasında lâazım verimni, faydalı işbirlii olsun. Ačan neetläer, kompetențiyalar hem içindekilikläer bir türlüydür, üüredicilêr dayma lâazım lafetsinnär lingvistika üüretmäk protesini sinhronize etmäâ deyni.

Terbiedici/üüredici, ani lingvistika terbiedilmesini geliştire, sayısız hem çeşitli bilgileri distiplinada, angısını götürer, hem üüsek pedagogika kulturasi, taktı, önemli becermeklär läüzım olsun, angıları didaktika gidimin gelişmesi ustalıında konkretize olêr. Uygun bir üüredici olmadaan, üürenmâk başarısı istenilân beklemeکلerä getirmeyäbilir.

➤ *Uşak grupalarının hem büyüklerin menecmenti*

Uşak grupaların menecmentini oluşturmaa deyni, läüzım uygun bir atmosferayı kurmaa. Son rolü terbiedicinin/üüredicinin, angısı lingvistika üüretmesini saalêêr, bunun için läüzım:

- uşaklar hem ana-bobalar arasında olumnu ilişkilär kurulsun;
- annayışlı sınırlı kurallar teklif edilsin, ama motivleri, angılarına deyni läüzım kullanılsın, hepsi annasın;
- çalışmakların gelişmesindä herbir uşak/büüyü läüzım bilsin, ne onu bekleer, ne läüzım yapsın yada yapmasın;
- haklar hem sorumluklar olsun, angıları her zaman açıkça okulöncesi yaşta kurulmêêrlar, baalantılar hem davranışlar dolayı, terbiedici yada üüredici annayışlı yapêr ne uşaklarda kantarlamaa isteer hem ne dâ gerçekteşmesi için istämeer;
- uşaklara/büüklerä saygı göstermää läüzım, herbir insanın, angısı üüretmâk proşesindä pay alêr, individual özelliklikleri üüretmâk proşesindä zorlukları esaba alınsın;
- baaşış sistemasi olsun, angısı uşakların davranışlarını geliştirecek hem kaaviledecek, onnara läüzım baaşlanılsın "yıldızçıklar", "gülân suratçık" , „noktalar", „notalar", h.b. [18, 27 sayfa]

Shelly Vernon nişannêêr *problemaları*, angılarının üüredicilerin hem terbiedicilerin çoyu karşı gelerlär, ani okulöncesi uşaklarla işleerlär, açıklayıp, ki uşaklar: kısa bir zaman dikatlı oldular; tez unudêrlar; ana dili bilgilerine saabi olmêêrlar; üürenmâk, bilmâk için läüzım motivaşıya olsun; kimileri çok utancak, korkêrlar insan önündä (başka da uşakların, terbiedicinin, üüredicinin önündä) fikirlerini açıklasın; farklı ritim içindä gelişerlär, benzeyân grupalarında farklı gelişim uurunda uşaklardan oluşêr hem başka da. Bu maanada läüzım kullanılsın faydalı üüretmâk teknikaları, metodları hem üürenmâk çalışmaları, ama diil ölä çalışmaklar, angılarını geçirmää deyni sade zamanı doldurmaa läüzım, bişeylân zanaatlı olsunnar deyni. [18, 25 sayfa].

Speşialistlär, bu problemaları çözdürmää deyni, bir çözümler dizisi açıklêêrlar: her 5-10 minut içindä dil üürenmesi gidimi çerçevesindä işleri läüzım diştirmää; dinamika hem şamatalı çalışmaları kullanmaa statika hem suskun işlerin erinä; lingvistika birimlerini läüzım tekrarlamaa, kontrol etmää hem devamnı kaaviletmää; iş instruktıyalarını da h.b. Örnek, läüzım kısa oyunlar kullanılsın, ki üürenilmiş lafları hem sözleri tekrarlamaa; çok türkü kullanılsın; rifmalı sıralar hem şiirlär; modellemä hem rollü çalışmaklar teklif edilsin h.b.

Atmosfera läüzım raatlı hem dostlu olsun, uşakları läüzım baaşlamaa hem üreklendirmää, büyükleri dâ.

Çalışmaklar läüzım taa çok uşak oyunlarına benzesinnär hem davranışlarla dolu olsunnar. Teklif ediler, ki oyunlar dikatlı seçilsinnär, angılarında baaşışlanacak diil bir kişi, ama hepsi kazanacak, ki uşakların arasında konkurentıyayı, stresi, üürenmeyä havezsizliini yoketmää.

Lingvistikada terbiyetmä dersleri läüzım bakılsinnar nicä türlü denemeklär hem çalışmaklar, ani annamak, saburluk hem çetinnik üstlener. Bu maanada uzmanlar teklif ederlär taa ilk çalışmakların geçirilmesindä uşaklara deyni temel kurallar kararlansın, kurallar üürenilân dilinin

kullanılması bakımında, resursların (kaynakların) kullanılması hem pay edilmesi, genel davranış, odada kurallar.

Üürenmök çalışmaklarında okulöncesi uurunda yazmak hem okumak diil läözüm urgulansın, bu becemeklär taa geç, sora gelişeceklär, taa büyük yaşta, läözüm koñtentre edelim seslemeyä, işitmeyä hem annamaya, sözlüün gelişmesinä hem sadä cümlelerin kabul edilmesinä. Hep bu sırada, sözleşmenin gelişmesinä läözüm koñtentre edelim, başlayıp bir laftan, cümledän yada kısa lafbirleşmelerindän, geneldän soruş - cümlä formasından başlayıp; abstrakt koñteptiyalar kullanılmasınnan da konkret işlerä hem yaptıklara dikat verilsin.

Örnek olarak, aylä için temalardan başlayabiliriz nicä selemneşmök hem cuvaplar, zaman, afta günneri, renklär, sayılar, formalar, hayvannar, meyvalar, iyecek hem içecekklär, güüdä payları, giyimnär, günnük lafetmemizdä kullanılan cümlelär hem lafbirleşmelär (*Saba hayır olsun, Kalın saalıcaklan, Saa olun, Saygılı üüredici* h.b.). Önemlidir, işlerin pozitif tarafı üzä çıkarılsın.

Uşaklara taa ii söleñsin, ne ötää dooru läözüm yapsınnar, ne dä yapmasınnar. Üüredicilär läözüm ii hazırlansınnar herbir çalışma çeşidinä. Eer derstä bişeylär ters gittiseydi, beenmärseydi, meraklı diilseydi, läözüm durgunsun da başka bişeylär yapsın; utancak uşakları çalışmaya katsın, yardım edip ona, kendi açıklasın; “real obyektlär” kullanılsın nicä giyimnär, maskalar hem başka da läözümni obyektlär rollü oynannarını geçirmää deyni, dramatizaţiyalamalar yada masallar. Açan üüredici dersä real obyektleri getirämeer, odada bulunan obyektleri kullanêr, yada görüntülär, fotolar getiriler, genellikle, renkli real obyektlär.

Hepsi gelişmiş çalışmalarda romın hem gagauz dili üüredicisi läözüm nekadar taa çok lafetmektä üürenilän dili kullansın, angılarını kontekstli situaţiyalarında uşaklar anayabileceklär.

➤ *Çalışmaların vakıdı hem sıralı*

Yapılı aaraştırmalar açıkladılar, ki pozitif rezultat kabul etmök için paralel üürenmesindä bütüneştirili didaktika çalışmaları hergün 25 minuttan maksimum 45 minuda kadar läözüm gerçeklesinnär. Grupanın uuruna, uşakların individual özelliklerinä, teklif edilän içindekiliklerä, izlenän neetlärä görä üüredici, terbiyecici karar alacak, nekadar zaman läözüm, ki üürenmök çalışmalarını geliştirmää. Fizika hem psihika yorgunnuunu öngörmää deyni, teklif ediler 10-15 minut dinamika pauzaları, fizika işlemleri geçirilsin.

Romın hem gagauz dillerinin paralel üürenilmesindä teklif ediler, ani çalışmaklar hergün realize olsunnar, diişip, bir gün – romın dili, öbür gün – gagauz dili. Üürenmök neetleri hem içindekiliklär iki dilä dä birtürlü olaceklar. Bu çalışmaların zamanında uşaan kompleks gelişimi herbir bölümdä izlenecek: kognitiv, soţial-afektif, psihomotor.

➤ *Uşak grupaların büyüklüü*

Optimal dil üürenmesini organize etmesindä önemli, ki uşaklar läözüm individual hem farklı bakılsınnar. Bu üzerä, uşak grupaları kalabalı. Speţialistlerin bakışına görä grupada läözüm 12-15 uşak olsun. Grupalar, neredä az uşak yazıldı, üürenmök için pek uygun diildir, çünkü azlık üürenmök proţesini zorladêr, deyelim, oyun gelişmesindä, komunikativ situaţiyaların realize edilmesindä h.b. Eer grupalar kalabalısaydılar, uşakların çoyu çalışmalarda çift-çift läözüm işlesinnär..

➤ *Lingvistika üüretmesinin çalışmaları için tedarıklar hem odanın düzennemesi*

Önemli bir problema terbiyetmök proţesindä küçük yaşlılarda odanın düzennemesi, neredä plannanmış çalışmaklar geçirecek. Odanın donatması läözüm lingvistika terbiyedilmesi için natural hem diri olsun, uşaa deyni yakışıklı, güvenni hem duygulu ortamı olsun, ama hep o zaman

terbiyecilerin hem üüredicilerin dâ yaratıcılığını, uygununu hem profesyonel becermelerini esaba alıp.

Odada kullanılan materialların içindekilii uşaa her zaman mesajlar lâazım göndersin. Eer uşaklar efektif çalışmalara katılsaydılar, mebel da düzgün lâazım olsun ölä, ki gelişmeyi uygunnaştırın. Genelliklän, mebel düzennener, ani uşaklar kendi arasında hem dâ üüredicinin hem uşakların arasında sözleşmeyi saalasınar.

Çalışmaların oluşturma eri okulöncesi uşaklara deyni - masa yanında yada parkettä, palacın üstündä oturup. Skemnelär lâazımını manipulativ çalışmalarda, ama bir masal seslemää yada türkü çalmaa deyni, erdä yastık üstündä oturup, taa faydalı geçer. Uşak başçası odalarında masaları da kullanabiliriz, türlü-türlü işlerä görä onnarı erleştirip. Uşaklar türlü obyektleri, oyuncakları elindän geçirerler, resimneerler, model yapêrlar yada masa üstündä obyektleri yapêrlar da paralel üürenilän dili sözleşmektä kullanêrlar.

➤ *Didaktika materialları hem kaynakları*

Önemli bir adım, ki didaktika materialların hem kaynakların listesini kurikulumda saalanan herbir temaya görä hazırlamaa hem identifikeyalamaa. Paralel üüretmök-üürenmök projesindä ilustrativ yardımcıları kullanılabilirler (görüntü, planşet, poster, muläj, fişalar h.b.), hem tehnika tedarıkları: magnitofon, kompyuter, televizion, proektor h.b.

Hep ölä türlü material kaynakları tematika dekorlarda kullanılabilir. Örnek, „*Doktorda*” temasına görä var nasıl odayı bölä donadalım: enserä halat hem şapka asıp, oyuncakları *doktorda* kullanılabilir (fonendoskop, ilaçlar, termometr h.b.) yazal, yaprak h.b.

Diil taa az önemli integratıyalı çalışmaların oluşması için lâazımını materiallar. Örnek, türküyü üürenmää deyni, CD hazırlamaa lâazım; incäzanaat terbiyedilmesini oluşturmaa deyni, lâazım renkli kalemnär, fırçacıklar, boyalar, plastilin h.b. hazırlansın.

7.4. Paralel dil üürenilmesindä gelişim strategiyaları

Dilin terbiyetmök projesi paralel üürenmesindä aktiv hem interaktiv metodlarında lâazım temellensin, didaktika oyununu urgulayıp, angısının hakı olacek üürenilän dili kullansın.

Önemli, ki üüretmök strategiyaları kişinin hem uşak grupaların özelliklerine dayansınar, havezlendirsinnär hem kişinin arasında ilişkileri uygunandirsinnar hem denemäk üürenmeyi üreklendirsinnär. Farklılaşmanın hem individualizatıyalamasının lâazımını durumu: lâazım herbir uşaan individual özelliklerini bilmää: yaş uurununu, angı hastalıkları geçirdi, nicä görer, nicä iyer h.b.

▲ Didaktika oyunu

Didaktika oyunu - aktiv bir metod, angısına uşaklar terbiyetmök karakterli oyunlarına katılêrlar. Oyunu üürenmök pek hoş, zevkli olêr, havezli hem yımışadıcı atmosfere yaradêr.

Üüredici didaktika oyunun gerçekleşmesi için butakım *durumları* lâazım esaba alsın:

- oyunlar lâazım öncedän planlı olsunar, ama oyun zamanında spontan iş tã lâazım esaba alınsın hem önetilsin;
- didaktika neetleri annayışlı olsun;
- oyunlar yaş özelliinä hem oyuncuların sayısına görä olsunar;
- oyunun açıklaması için belirli bir sırası saalansın;
- resimnär kullanılsın, terbiyetmök projesindä „davranmak örnää” uygunansın;

- oynunlar lââzım çekici, iilenceli sonuna kadar olsunlar;
- oynunlar lââzım her zaman oyun situaşiyalarına baalı olsunlar, uşaklar duysunlar, ki oynêêrlar, ama üürenmeerlär;
- oynunlar lââzım emoşiya, merak duygularını uyandırırınlar.

Didaktika oyunun **strukturası** kaplêêr: oyuna *hazırlanmak situaşiyası; oyun situaşiyası; üüretmâk işi hem oyun; oyun kuralları; oyun işleri; üüretmâk – terbiyetmâk rezultatı hem oyunun rezultatı.*

Okulönceki etapında dilin terbiyedilmesindä türlü **oyun tipleri** kullanılabilirler butürlü kriterielerä görä:

a) sözleşmä formasına görä, raport vermesi yolunna sözleşmä uurunda:

- ✓ *yazılı/sözlü didaktika oynunları: İzinsiz laf, Nasıl ....., Bozuk telefon, Kim ne iş yapêr (zanaatlar), uygun resimnän doldur, Bil, kim gelir, Hatırlar ..... masaldan, h.b.*
- ✓ *sözsüz didaktika oynunları (jest, mimika, bakış, ön h.b. – kolay imitaşiyalı oynunlar): Mim, Mim yapmaktan sora ne obyekt/kişi/ hayvan olduunu çözdürün, yapmayı çözdürün, Bilmeycä (Pazzlalar) davranışlarlan/jestlärän, Ne yapêr, Personajı tanıyın h.b.;*
- ✓ *karişık didaktika oynunları: Ekranısız (bozuk) televizyon, Geziyä gideriz, Hiç da, hiç tä diil, Kim davetsiz musaafir?, Gülümsemä örnää, Darsıklık örnää h.b.*

b) Üürenmenin içindékiliinä görä:

- ✓ **sözleşmä didaktika oynunları:** *Nicä selemneşeriz?, Nicä saalicaklaşêriz?, Soruşları cuvapla, Obyekti/görüntüyü yazdır, Ne bän görerim? İki görüntü arası diişiklikleri bul h.b.*
- ✓ **lingvistika didaktika oyunu** dil bölümünä görä seçili;
  - **fonetika/fonologika oynunları:** *Ne işittin?, Benimcä sölä, Benimcä tekrarla, Ses oyunu, Ses evi, Nasıl yapêr...? İlk ses angısıdır...?, Obyektleri/görüntüleri bul, angıları butürlü seslän ... başlêêr, Kısım oyunu, Bozuk telefon h.b.;*
  - **leksika oynunları:** *Lafaları nazlandıracez, Oyun/Cücaların dünnesi/Dev adamnarın dünnesi, İlk yaz/yaz/güz/kış sözlüü, Zeedä lafı bul, Onun aylesi ..., Çift bul, Büülü korobka, Seslä hem uydur h.b.*
  - **morfologiya oynunları:** *Bän bir söleerim, sän çok sölä, Bän çok söleerim, sän bir sölä, Kimindir?, Nasıldır...?, Kim yapêr?, Ne yapêr?, Zaman tekerlää/Bu gün, dün, yarın..., Nezaman yaptın/yapêrsın/yapacan?, Kiminnän?, Neylän?, Obyektleri yaraştrın h.b.*
  - **sintaksis oynunları:** *Cümleleri devam ediniz, Ne neredädir?, Kim ne yapêr, Var, yok h.b.;*
- ✓ **literatura didaktika oynunları** – *masallara/fıkralara/literatura tekstlerä danışêr: Dädunun kızı hem babunun kızı, Hoca Nastradin için fıkralar, Masalı/personajı tanı, Angı masaldan personajdır?, Görüntüleri masaldan düzennä h.b.;*

c) İş kurulmasına görä:

- ✓ **individual didaktika oynunları:** *Görüntüleri uydurun, Dolaşık görüntüler, Pazzlılar, Loto, Bingo, Masallar/resim/karişık panolar h.b.;*
- ✓ **kolektiv/frontal didaktika oynunları:** *Bän bir söleerim, sän çok sölä!, Başka türlü sölä, Yabanı hem avcı, Kayıp obyektler, Davetsiz personaj, Kelebekleri tutêriz h.b.;*

✓ **grupada didaktika oynunarı:** *Masal kuralım, Dostlarımızı dolaşalım, Devamna, Kartoçkalari erleştirelim h.b.;*

d) üüretim-terbietmäk gidimin etapına görä, funkşional sayımnın ilerlenmesine görä vardır:

✓ **eni bilgileri açmak didaktika oynunarı:** *Adı nedir?, Kimdir? Nasıldır? Var..., yok...;*

✓ **dikatını çekmök didaktika oynunarı:** *Neredädir? Sölä kim...?, Mim, Büülü sopacık, Ne bileriz ... için? h.b.;*

✓ **öncedän asimile edilmiş bilgilerin (enidän) aktualize edilmesi, kaaviletmä, (enidän) sistemneştirmä didaktika oynunarı:** *Kimindir?, Nazlandır..., Erleştir, Uygun renk kullan, Akvarium h.b.;*

✓ **kantarlama didaktika oynunarı:** *Sor, adla, cuvapla!; Küçük terbedicilər oyunu, Da – diil, Yannişlı doorut, Beyaz top – kara top – boz top h.b.*

e) Kullanılmış didaktika materialına görä (yada diil):

✓ **intuitiv/didaktika materialarlan oyun:** *Görüntüyü cannandırmak, Loto, Pazzlılar, Büülü kesecik, Dekorlu teatra oyunu h.b.;*

✓ **didaktika materialsız oynunar:** *Da hem/yada diil, Nicä bir ..., Sölä nasıldır, Sölä ne yapêrlar, Bozuk telefon h.b.;*

f) üüredicinin katılmasına görä:

✓ **önderli oynunar** (terbedicinin/üüredicinin tarafından): *Benimcä tekrarla, Yannişlı doorut, Dooru lafedelim, Tekerlek neredä durdu? h.b.;*

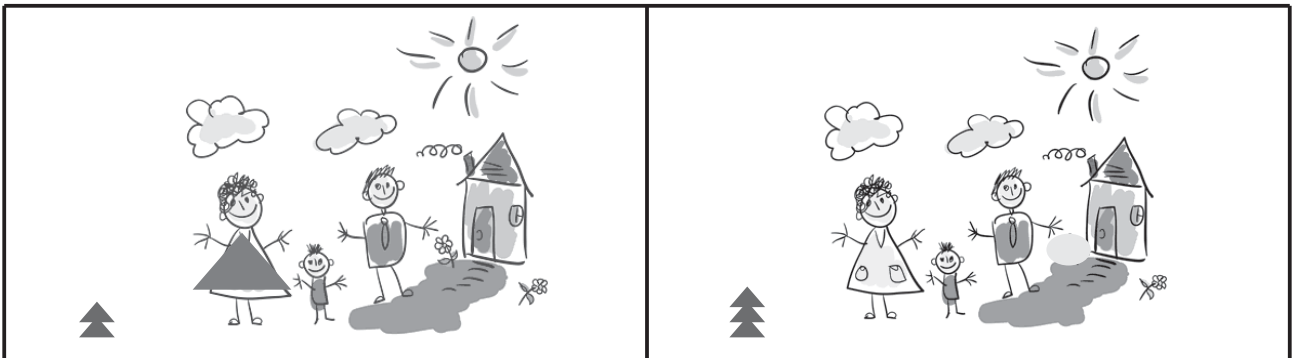
✓ **yariönderli oynunar:** *Ne bilersin ..... için?, Oynacaklan torbacık, Sölä tez hem ii, sölä taa tez, Personajı/masalı tanı h.b.*

Oynunarin önderilmesi butürlü **etaplara** görä saalanêr:

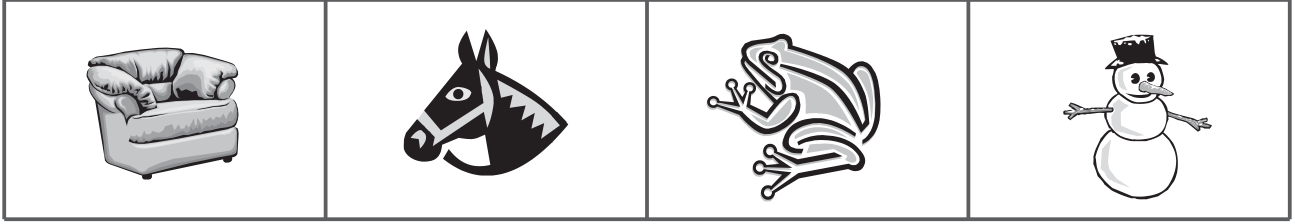
- **tanıtıcı-hazırlık** – uşakların dikatını çekmök neetleer, oyun yapmaa havezlendirer;
- **funkşional** – didaktika oyunun hepsi strukturalı komponentlerin funkşiyalarının gerçekleştirilmesini saalêr: uşakları oyun elementlerine alıştırmak hem oyunun düzgün örümesini ilerlemek (öncedän "örnek oyunu");
- **final** – didaktika oyunun sonunu hem rezultatlarını genelleştirmök.

Örnek:

- **1 oyun. Büülü kesecik.** Sölä, büülü keseciktä ne var? Çıkarılan obyektı adla/yazdır.
- **2 oyun. Kim taa tez?** İzläyin hem yaşaştırın. Aşaadaki resimnerdä beş farklık bulun.

- **3 oyun. Loto.** Lafı sesläyin da sölenmiş obyektin üzerini biyaz yapraklan kapadın.

▲ Söleşmäk

Söleşmäk bilgilerin ilerlenmesi dartaşmaların, dialogun yardımınan (soruş-cuvap), ki belirli içindekilikleri kabul etmäk, kaaviletmäk, kantarlamak, didaktika metoduudur. Üürenciyä fikirini açıklamaa, kazanılmış bilgileri kullanmaa yardım eder.

Söleşmenin iki forması var: *katehetik hem evristik*.

Evristik söleşmesi eni bilgilerin düşünceli kazanılmasını saalêêr. Bu forma bilgilerin aaraştırılmasına hem annamasına kolaylık verir. Dialoglu söz uşaklara fikirlerini açıklamaa havezlendirir.

Katehetik söleşmesi uşakların aklında tutmasına, belirli bilgileri enidän açıklamak becermeklerinä danışêr.

Okulöncesi etapında *söleşmä-oyun* sık kullanılêr. Uşak türlü situaşyalarda, komunikativ kontekstlerindä, angılarında o pay tutêr hem dä soruş alıcısı gibi (büüklerdän yada uşaklardan) bu söleşmä formasını gerçekleştirir. Söleşmä metodun kullanılmasında soruşların kaliteli olmasına, içindekilik hem dä forma tarafından läüzim dikatlı olalım. Soruşlar annayışlı, kısa, logika (kolay soruşlar – zor soruşlar; reproduktiv soruşlar – produktiv soruşlar; genel soruşlar – detalli soruşlar; içindekili soruşlar – yardımcı/genişlemä soruşlar h.b.); uşaan yaş özelliinin sözlüünä, kişilik özelliklerinä, romın hem gagauz dillerin literatúra normalarını saygılarak, dooru intonaşıya konturlarınan, läüzim uşaklara deyni model gibi olsunar.

Örnek:

1 çalışma: Görüntüleri izläyin. Verili modelä görä dialog kurun.

Model:

- *Resim derslerindä kalem sana läüzim mı?*
- *Da, läüzim. Ya sana?*
- *Da, bana da resim derslerindä kalem läüzim.*

2 Çalışma: Soruşları cevaplayın.

Model:

- *Sabaa imeesindä ne iyersin?*
- *Sabaa imeesindä sütleş hem ekmek piinirlän iyerim.*
- *Ne içersin?*
- *Sabaa imeeyindä çay içerim.*

sabaa imeeyi

üülen imeeyi

avşam imeeyi

▲ Denemä

Denemä reğteptiv-duygu proęesindä obyektlerin speşifika özellikleri, yarattıkları, natura fenomenleri, proçesi, durumu, işi h.b. identifikaşiyalama metodudur. Denemä özelliklerin, informaşiyaların, içindekiliklerin açıklanmasını neetleer.

Denemä butürlü gerçekleşebilir: *önderili, yarıönderili yada kendibaşına*. Üüredici uşaklara bir informaşiyanın denemesindä hem açıklamasında yardımneer.

Bu metodun sayımnı uşaklarda "araştırma" becermesini gerekleştirer (obyektlerin, yarattıkların, fenomenlerin h.b. belirli elementlerini açmak) hem dä meraklı uyandırer, dikatlı olmasını konkret işlerä/içidekiliklerä geliştirer, saburlu olmaya, denemäk duygusuna üüreder h.b. [10, 141 sayfa].

Verili zaman uşakların kişilik hem yaş özelliklerine läüzüm uygun olsun.

Denemä metodu okulöncesi etapında belirli elementlerin identifikaşiyalamasını ister, deyelim, renk, ölçü, forma, dat h.b., da diil denemeklän ilgili hepsi karakteristikaları. Läüzüm nişannayalım, ki obyektlerin, yarattıkların, görüntülerin çokduygulu denemesi önemlidir. Deyelim: *Denä (sölä), bu alma mı osa armut mu?*; *Denä (sölä), nicä bän yapêrim, nicä bän lafederim*; *Denä (sölä), içerdä ne var*; *Denä hem sölä obyektler neredädir* h.b.

Denemenin önderilmesi sözlän (soruşlar, urgular, fikirlär h.b.) hem dä sözsüz (mimika, jest) elementler sayımnın yardımınan gerçekleşer.

▲ Yazdırma

Yazdırma - obyektlerin, yarattıkların, natura fenomenlerinin elementlerini sistemalı, düzeni prezentaşiyalanması didaktika metodu.

Yazdırma denemäk (görmäk) temelindä gerçekleştiriler. Uşak yada büüklär gördüklerini, duyduklarını, işittiklerini h.b. sözleştirer. Hem obyektleri, real görüntüleri, hem resimneri, filmaları, çizgi filmaları yazdırabiliriz. Deyelim, *Kiřiyi, hayvanı, obyekt, gördüün eri yazdır*; *meyva suyunu içärkän, ne duyêrsın* h.b. Ařaada yazdırma "algoritmasının", yazdırma etaplarını teklif ederiz.

Örnek. *Gör, dokun hem topu yazdır.*
(bir top gösteriler)

Model.

- Bu nedir ?
- Bu top.
- Top nasıldır ?
- Top renklidir (tombarlak, büük, küçük, eni, eski, gözäl, çetin, yımışak).

Benim topum

Bu top.
Top küçük, renkli, yımışak.
Top yukarı fırlêr.
Top oyununu pek severim.

– Top ne yapêr ? – Top yukarı atlêêr/fırlêêr (setka içinä girer). – Top oyununu seversin mi ? – Da, bän top oyununu severim.	

▲ Annatma

Annatma - annatmak yolunnan elementlär dizisini prezentaşiyalamak didaktika metodu.

Okulöncesi etapında dili terbiyetmäk çalışmalarında annatma metodun kullanılmasında butürlü printiplär izlensin teklif ediler: *uygunluk printipi* (kullanılan sözlük, tekstlerin, epizodların uşakların yaş özelliinä, gelişim uurunda läüzüm olsun); annadıcının hem sesleyicinin "annatma" önderilmesinä *aktiv, subyektiv katılma printipi* (annadılı yaşadıklar, genel/yaradılı ruh durumu); *açıklık printipi* (annatmalı analiz, interpretaşiyalamak, personajları, epizodları yaraştırmak h.b. çalışmaların realize edilmesinä yardımneêr). [11, 58 sayfa].

Annatma metodu türlü çalınların yardımınan gerçeleşebilir: *uygun annatma, enidän annatma* (resimnerä, obyektlerä, sözlü cümlelerä h.b. görä), *verilän başlantıya görä annatma; enidän annatma* (kimi subyekt/personaj elementlerini diiştireräk).

▲ Resim

Resim sözlü dili grafika olarak gösterilmesi didaktika metoduydur.

Bu metod uşaklara deyni açıklama kolaylı olarak kullanılan bir alternatif lafetmäk formasıdır.

Resimnerin kullanılması üüretmäk-terbiyetmäk çalışmalarında stresi azaldêr, motivaşiyalêêr, uşakları üürekendirer resim yardımınan kendilerini belirtsinnär, duyduklarını, düşünmeklerini açıklasınar (bu iş ilk etapta pek önemlidir, çünkü uşakların dili okadar gelişmeli taa diildir). Örnek: *Sevimni personajı/masaldan istediin görüntüyü resimnä; ana için kutlama; alma/aaç/alma acı; er/sevdiin yıl zamanı* h.b.

Resim dili kantarlama kolaylı gibi dä kullanılabilir diil sade nicä bir çalışmak, ama nicä bir iş, angısı uşaa deyni türlü informaşiyayı verer (kendini sıkmak becermesi, dikat olmak uuru, annamak, istedikleri, gerçeekli göstermäk için manerası h.b.). [10, 103 sayfa].

VIII. PARALEL/EŞZAMANNI ÜÜRENMÄK PROJESİNDÄ BECERMEKLERİN KANTARLAMASI

Kantarlama üüretmesi projesin önemli komponentiydir, karar almaa, uşaan işini iileştirmää hem doorutmaa izin verer. Olay dizisinin final (son) noktasıdır: 1) neetlerin nişannanması, 2) programanın kurulması hem gerçekleşmesi, 3) rezultatların ölçülmesi, 4) onnarın kantarlanması. Kantarlama temelindä terbetmäk neetlerin gelişmä projesi enilenecek, bölecä, kantarlamanın ilişkilik rolü, ters baalantılık, operativ feed-back vardır, geçmiş hem soradaki etap arasında. Kantarlama diil läüzim bakılsın sade nicä bilgilerin kontrolü yada obyektiv ölçümü kolaylı gibi, ama nicä ilerlemäk, gelişmäk yolu gibi.

Kantarlama üürenmesi projesinä üst üstä gelmeyän etapydır, ama pedagogikanın bütünneşik çalışmalar aktıdır. Okulöncesi uşakların çalışmalarını kantarlarkan, läüzim speşifikayı esaba alalım:

- kantarlama işin genişlenmesi kontrol etmektän hem rezultatların kantarlamasından projesin kantarlamasına, strategiyalarına kadar, angıları kimi sonuçlara getirdi; diil sade uşakların becermeklerini kantarlamaa, ama içindekilikleri, metodları, neetleri, üürenmäk situaşiyalarını;
- esaba almaa başka nişannarı da, nicä kendini gütmää, uşaan kişilii, baalantıları h.b.;
- pozitif rezultatları kantarlamak hem negatif olannarı takazalamamak;
- avtokantarlama, biri-biri arası kantarlama hem kontrollü kantarlama yardımınnan uşaa döndürmää, ki terbedicinin ortaa olsun;
- belliedilän neetlerä hem insan topluluun gelişmesine deyni sonuçlara raport yapması h.b.

Okulöncesi kantarlaması, becermeklerin kantarlaması hem ölçülmesi yanında, ani uşakların kazanılmış sözlüünü saalêêr, paralel üürenilmesindä üüredici işin formativ aspektlerini izleer, diişirmäk için kolaylıkları, üüretim projesi içindä uşakların baalantılarını hem davranışlarını konkretize eder. Bir bölük işin kantarlaması açıklêêr, angıları kurikulumda koyulu neetlärän belirliydür. *Terbedicinin* bakışına görä kantarlama funkşiyaları saalêêr:

- koyulu neetlerin gerçekleştirilmesini esaba alarak, informaşiyanın toplanması;
- yapılan işlerin kontrol edilmesi;
- organize edilmesinin, yapılmasının, içindekilii olur olduunu uygun kurulması, grupaya yada grupadaki kişilere görä adekvat (uygun) startegiyaların seçilmesi;
- kimi boşlukları, zorlukları, geeri kalannarı bulmak, çünkü onnarın temelindä bilgileri enidän kazanmak için programa kurulêr (bütün grupada, küçük yada individual grupalarında);
- öncelemäk, proektlemäk, organize etmäk hem bilimi öndermäk, başka üüretim paylarına uygun olarak.

Okulöncesi uşaa deyni kantarlamanın speşifika funkşiyaları bunnardır:

- belirtsin, kaaviletsin yardım eder, bilgileri tekrarlayarak hem pozitif çetinneräk aklında tutsun, angılarını kantarlamak bellieder, hem onnarı sistemalara integre etsin;
- kendi kuvedinä inansın negatif davranışlarından atılsın;
- üürenmeyi öndereräk hem stimül vereräk, bilgi kazanmaya interesinä yardım eder;
- avtokantarlama becermeklerin kurulmasını saalêêr hem kendini göstermää hevezlendirer;
- aylä hem uşak başçası arasında ilişiklerin çetinnermesini, kaavilenmesini saalêêr.

Didaktika situaşiyalarının, kantarlama neetlerinin türülülüü kimi strategiyaların katmasını söleer, angıları kantarlama projesinä kantarlamak yapêr. Bölä, uşak başçasında butürlü kantarlama formaları läüzim kullanılsınnar:

1) *İlk kantarlama*, başlangı üürenmök etapında uşaan dil bilgilerini genel uurda kantarlaması, uur, angısı terbiyetmeyä yol gösterer. Didaktika gidimin proektlemesinde belirli şartları, argumentleri hem onun başarılı olmasını kurêr. Hep o zamanda ilk kantarlama sonuçları sırasında kazanılmış rezultatlar başlangı uurunnan yaraştırma uuru da olêr. Önemlidir, ki hep o neetlerin gerçekteşmä uuru yaraştırılsın.

Kantarlama sözlüü yada grafikayı gerçekteştiriler hem gerçekteş, obyektiv diagnostika kurêr.

2) *Formativ (devamnı) kantarlama* üürenmesinde, afektiv kaynaklardan peydalanıp (belirsizlik, dooruluksuz inan, gamsızlık), diıştırırmeleri öngörmök yardımneêr. Formativ kantarlamasının hem üüredicinin, uşakların işlerine katılması vardır. Uşak taa ii üürenecek, eer kantarlama sonuçlarını uygun kullanırsaydı hem kantarlama maanasını annarsaydı. Bu bir devamnı kantarlamaştır. Butürlü kantarlama formasını hepsi şindiki uşak başçası çalışmalarında buluruz hem onnar çeşitlidir:

- uşaan tutumunu devamnı izlemök, türlü isteklerinde reaksiyelerini ansızdan kavramak, bir iştan başka işä geçärkän, ilerlemä başarılarını nişannamak;
- uşakların kazanılmış başarılarını her zaman butürlü laflarla başlamak: *bravo!, çok ii!*;
- üürenmektä engelleri hem zorlukları aşmaa deyni, bölä lafları kullanarak, etmök, üreklendirmök: *taa ii dä yapabilirsin!, taa bir kerä denä!*

Kantarlama - üürenmök proçesinin payıdır hem uşakları üürenmeyä havezlendirir.

3) *Sonuç kantarlaması*, kantarlama yardımınnan başarı uuru belliedilmiş istediklerinnän ilişkidä nişannanêr, angıları uzun bir üürenmök period başında kuruldu (tema, semestra, yıl). Rezultatlar uşaklara verilän kalifikaşiyalarda, klasifikaşiyalarda yada yardım etmeklerinde açıklanêr. Uşak başçasına gelärkän, ilk kantarlama için lafedecek, onun duvarlarından çıktı zaman, final kantarlama için söz gidecek, açan final psiho-pedagogika fişasını (kişilik profili, bilgi bagajı, intereşlär hem üürenmä kolaylıkları) okula yazılmasını teklif etmök için doldurmalı.

Hazırlık grupasında kantarlamanın geçirilmesinde esaba alınacak :

- a) uygun atmosferayı gerçekteştirmök;
- b) başarıların minimum uurunu erleştirmök, semestra sonunda minimum uurunu esaba alarak;
- c) kantarlama tipini hem kullanılan item kategoriyalarını seçmök.

Herbir terbiyetmök bölümünde üüredici kimi promgramadaki neetlerini alır da uşakların özelliklerine hem üürenmök şituaşiyalarına göre uygunlaştırır, onnarı didaktika logika yazılmasına deyni sıraya hem ierarhiyaya göre erleştirir.

Kantarlama kolay olsun deyni, üüredici:

- ✓ kendi hem uşak için çalımnarı yazdıracak, angılarında beklenen davranış belli olacak, kolaylıklar, angıların yardımınnan edinmiş başarılar uuru (minimum, orta, maksimum) üzä çıkacak;
- ✓ bilgi toplama instrumentlerine hem metodlarına danışacak, angıları kaliteli sonuçlara getirer;

- ✓ neetlerä danışarak, bilgileri kaliteli kantarlamak;
- ✓ egoğentrizma, subyektivizma belirmesinde, arkadaşların yada kendi sonuçları saburlu olaceklar.

Okulöncesi uşaklara kantarlamakta nota koyulmêêr.

Çünkü romın hem gagauz dillerinin üürenilmesine danışılêr, **çalışmaların** çoyu sözlü olacek: dialog, sözleşmêk, rollü oyun, çeşitli lafetmêk situaşiyaların düzülmesi h.b. Taa siirek bölä iş olabilir, nicä: *Renkläyin resimi, angısı ...., Resimnäyin ..... hem ..... komentariya yapın, Aşadaki resimnerdä ... çevreläyin* h.b., ama kantarlama neetini „açıklamak uurunu ölçmêk” unutmayacez, da işin grafika yada yazılı gelişmesine dikatlı olacez. Renklämedään öncä, uşak lääzım lafları sölesin, çünkü bu aspekti kantarlêêriz.

Uşaan yaş özelliinä görä hem dillerin (romın hem gagauz) paralel üürenilmesini esaba alarak, butürlü kantarlama metodları olabilir:

Sözleşmä (önderili yada yarıönderili) bizi meraklandırın problemalarına dayanêr, angısının rezultatlarına sora enidän kantarlamak yapılêr hem sistemaya koyulêr.

Örnek: Tema: „En ii annadıcı”

Uşaklara butürlü soruşlar danışılêr:

- Kim yazdı masalı „Dädunun kızı hem babunun”?
- Taa angı halk masallarını bilersiniz?
- Masaldan „Dädunun kızı hem babunun” personajları söläyin.
- Kaç kız var masalda?
- Dädunun kızı nasıldır? Ya babunun?
- Kiminnän yolda karşı gelirlêr?
- Pozitiv personajlar için annadınız. Neçin onları pozitif sayêrsınız?
- Kim negativ? Neçin? h.b.

Test - standartlı iş, angısı çeşitli plannar üzerinde psihofizika özellikleri için informaşıya verer.

Örnek: Tema: „Ev hayvannarı”

Çift seçimni itemnär

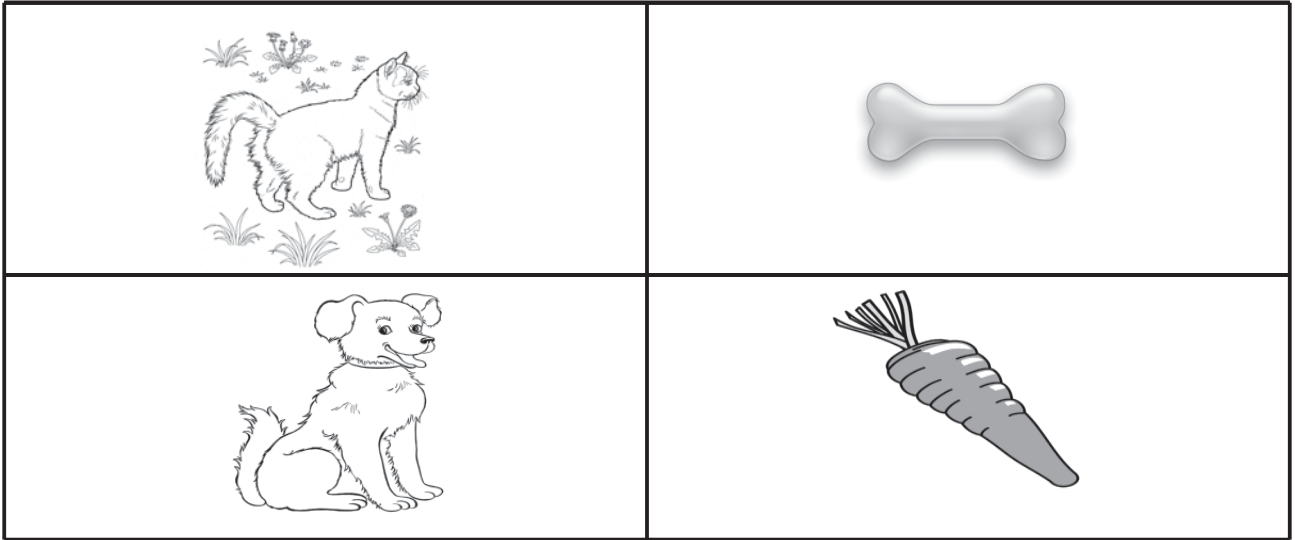
Nasıl dooru ?

- İki tavşam gördüm. yada İki tavşamnar gördüm.
- Bir resim izleeriz. Üüredici iki cümlä kurêr. Bir cümlä resimäbaalı, öbürü diil. Uşak dooru variantı seçer. h.b. örneklêr.

Çoklu seçimni itemnär

Herbir hayvanın imeesini bul. Birleştire.

Dooru mu osa yanniş mı?

Tema: „Meyvalar hem zarzavatlar”

Eer doorusaydı - eşillän boya, eer dooru diilseydi - kırmızıylan boya.

1. Alma meyvadır.		
2. Salatalar eşildir.		
3. Patlacannar aaçta büüyerlä.		

Olay çalışması

Tema: „Ana hem sırnıklär”

„ – Ana, oynama sırnıklärlän! söleer anası. Zerä çok korkunçlu. Yanabilirsın. Uşaklara onnarlan oynamaa olmaz! Ama kız anasının laflarını hiç seslemää istemäzdi. Okadar merak edärdi, nicä bir sırnık sopası yanacak! Ne korkunç olabilir? düşünürdü kızcaaz. Onnar büüktür, uzundur. Tutuşturacam birisini, biraz yandıktan sora, tez süündürecäm, sırnii erinä koyacam, da mamu hiç annamayacak, ki onnara dokundum. Mamusu içeri girdiynän, ne görer! Perdeleri ateş kaplamış. Üstlerinä su tez attı da ateşi süündürmää etiştirdi. Kız korkudan anasının nasaatlarını seslemää söz verdi.”

Soruşlar:

- Ne için annadılêr?
- Mamusu kızına ne nasaatladı?
- Ana ne yaptı?
- Perdeyi ateş içindä gördüynän, mamusu nasıl davrandı?
- Neçin düşünersiniz, ani perdä yanmaa başladı?
- Kız yanıldı mı osa yanılmadı mı? Neçin?
- Eer anası gelmeyäydi, ne olabilirdi?
- Başka bir sonucu düşünün.
- Neçin ana-bobaların nasaatlarını läüzim sesleyelim?

Başka metodlar da geniş kullanılabilirler:

Denemäk metodu, alışık durumlarında davranışları gözleyerek, uşak için verileri üürenmää kolaylaştırêr (kimär kerä dä provokaşiyalı, maasuz kurulan durumnarda, ki belirsiz aspektlerin üzerinä oluşturmaa).

Sözleşmäk, plannı soruşlara hem interpretaşiyalı cuaplara görä terbiyecinin hem uşaan arasında dialogtur.

Uşak hem ana-boba arasında dialog, psikologika hem fizika gelişmesini, bilgi uurununu, uşakların alışkannıklarını tanımaa deyni.

İş sonuçların üürenilmesi. Resimnär, yapılı obyektler, kolajlar, modeller h.b. yorumnanêr.

Oyunlar hem uşakların işleri. Başka çalışmaklaran kantarlanêr, çünkü zordur belliedelim, nekadar uşakların başarılarından herbir iş formasına borçlu.

Yukarda nişannanmış işler, kantarlamayı olumnu yapêrlar, terbiyetmäk proşesini düzeneştirir.

Çünkü alıştırmalar uşak başçasında formativ-terbiyetmäk harkterlidir, perspektiv sonuçlu, ani kısa bir zamanda konkretize edilmöz, sade adım-adım olarak, başka faktörlerle birlikte (aylä, okul, ortalık, insan topluluu). Özelliklän, iki dilin paralel üürenilmesindä kantarlamak fragmentlidir, tamannanmamıştır, kimi rezultatların da taa geç peyda olması için.

Okulöncesi uşakların kantarlanması zordur da kısa zamanda sade prognozlara izin verir, ama üüredicilerä hem uşaklara pek önemlidir, ki bilgi uurununu kişilik gelişmesindä, individual olmasını hem iştä faydalını bilsin, kristal olmasına ama uzaktır.

Uşaklar birär-birär läözüm kantarlansın, üüredici uşaan laflarını läözüm aklında tutsun, yannışıkların doorudulması alınmêr nicä yazılı işlerdä. Yaratıcılı, spontannı, serbestlik, kritika duygusunu, avtokantarlama çalımını obyektiv kantarlamaya baalamaa taa zor.

Önemlidir, ki herbir işin sonunda uşaklar kendi rezultatlarını üüseltsinnär, annaştımız kurallara görä davransınar. Bölä, hepsi bu kantarlamak formalarına hem sonuçların kantarlamasına görä, uşaklar yavaş-yavaş kendi-kendilerini kantarlasınar, dooru, ii yapılı işlerini açıklasınar, ne eni edindiler, becerikli olêrlar, ama yoklukları da läözüm doldursınar. Ana-bobalar periodika buluşmalarda, uşakların çalışmalarına katılarak, resimnerin, fişaların, kutlamaların, kartınaların yardımınan uşakların rezultatlarını üürenebilirler, bölecä terbiyetmäk çalışmalarına ilgilendirmesini arttırarak hem ana-bobaların terbiyetmektä ortak olmasını çekeräk.

Hazırlık grupalarında uşakların sözleşmesini hem dil gelişmesini kantarlayarak, I klaslarda terbiyetmäk proşesinin optimaşiyasına hem yol göstermesinä läözüm yardımnaaa.

TEKLİFLÄR

Nasıl üüredicilär hem ana-bobalar uşaklara dillerin paralel üürenilmesindä yardımnaabileceklär?

1. **Romın hem gagauz dilinä hodulluk hem pozitif baalantılarını göster.** Bakmayarak ona, angı çevredä uşak gelişer, önemliydir, ki ana-bobalar, üüredicilär hodulluk hem pozitif tutumunu üürenilän dillerä gösterebilirler.

2. **Uşaannan hergün lafet.** Uşaklan hergünkü lafetmek dilinin gelişmesine üreklendirir.

3. **Ana dilinä saabi olsun yardımna.** Evdä uşaklan ana dilindä konuş. Ona örnek ol, ana dilindä lafedärkän. Nekadar taa ii uşak ana dilinä saabi olacek, okadar taa kolay ona olacek yabancı dili üürensinsin.

4. **Saburluunu göster.** Hiç bir dâ dil kısa zamanda üürenilmeer, olur, ki uşak çok az yada hiç lafedämâz kısa zaman periodunda. İşidilmiş lafları hem frazaları uşak yavaş-yavaş annamaa başlêr. Sora, kısa cümleleri kurmaa becerer, kâr ii kurulu olmasa da.

5. **Herbir denemektä, herbir situatıyada uşaa üreklendirmää yardımna.**

6. **Üürenilän dili her zaman uşak işitsin kolaylıklar teklif eder.** Bir uşaa deyni, ki iki dili bol-bol kullansın, nekadar taa sık onu işitsin hem lafetsin, fikirini açıklasın kolaylı olsun.

7. **Romın hem gagauz dillerindä masal oku.** Dilin üürenilmesindä bu faydalı bir metod.

8. **Dillerin üürenilmesinä yardım et.** Açan hem ana, hem dâ boba hep o dildä lafederlär, bilingvizmaya yardım etmää deyni planı iş hem kuvet lâazım. Ana hem boba stratejyaların kullanılmasında bir fikirä lâazım gelsinnär, angıları uşaa başka bir dil üürensinsin üreklendirecek. Deyelim, avşam imeeyindä ingliz dili kullanılêr, vannada yıkanarken, anası romın dilindä sözleşer, bobasınan sport oynanarı gagauz dilindä geçerlär. İi olur uşaklan lafedärkän, dillär bir cümledä karışmasınnar.

9. **Soşial işlererindä, birlik olaylarda** hem başka da işlerdä **pay al**, angıları insannarı, romın hem gagauz dillerindä lafederlär, birleştirer. Bu uşak lâazım praktika yapsın hem annasın, ani bu iki dil faydalı hem önemli, yardım edecek.

10. Çeşitli **situatıyalarda** romın hem gagauz dilindä **lafetsin üreklendir, havezlendir**, deyelim, doktora, bibliotekaya, teatraya gidärkän, bu sözleşmeyi kolaylaştırarak. Nekadar taa çok **kommunikativ kolaylıklarını** teklif ediniz. Araştırmak kolaylıklarını teklif ediniz.

11. **Romın hem gagauz dilindä birliktä kıyat okuyunuz, muzıka sesläyiniz, film izläyiniz.** Butürlü işlär lingvistika becermeklerini iileştirecek hem kulturaarası annamasına yardım edecek.

12. **Musaafirlää hem geziyâ git.** Hısımnanı dolaşın, angıları romın hem gagauz dilindä lafederlär. Aylä insannarınan bu iki dili kullanmaa deyni, başka erlerdä kalmakları organize edin.

13. **Uşak nekadar taa çok lafetsin üreklendirin, kâr yanniş lafedärsä dâ**, utanmasın. Uşaklar yanılmaa korkêrlar, da bol-bol lafetsin deyni, nekadar taa çok o dildä sözleşsin.

14. **Tekrarlanan fonun seslemäk metodunu kullan** – üüretmektä yıl denemekleri gösterdilär, ki tekrarlanan fonu evdä seslemää o bir iş tertipi, angısı dili üürenmää yardım eder. *Tekrarlanan fonun seslemäk* annaması becermekleri istämeer. İltän uşak pek annamêr, ne işider, bunu o iyärkän, oynarken, yıkanarken yada uyumaya hazırlanarken sesleyecek. Butürlü fikir devamını çalıştırılêr. 7 yaşına kadar neuronnu yollar oluşturulêrlar, fikirin uuru üüsektir, bu üzerä küçüklär yabancı dili hep okadar kolay üürenebilirler, nicä dâ ana dilini.

BIBLIOGRAFIYA

1. *Anul European al Limbilor 2001: Celebrarea diversității lingvistice. Raport al Consiliului Europei*, 2001.
2. Bocoș, M., *Teoria și practica instruirii și evaluării*, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2003.
3. Bidu-Vrânceanu, A., Călărașu, C., *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, Editura Științifică, București, 1997.
4. *Cadrul european comun de referință pentru limbi: învățare, predare, evaluare*, Strasbourg, 2003.
5. *Cartea educatoarei, Instrucție și educație*, Garamond, Cluj-Napoca, 2000.
6. Constantinovici, E., Cucu L. et. al., *Predarea și învățarea limbii prin comunicare. Ghidul profesorului*, Chișinău, 2003.
7. Cucuș, C., *Pedagogie*, Iași, Polirom, 2006.
8. Cummins, Jim, *Bilingvismul și însușirea unei a doua limbi*. <http://altera.adatbank.transindex.ro/pdf/15/002.pdf>
9. Ferréal, Gilles, Jucquois, G., *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Iași, Polirom, 2005.
10. Hobjilă, A., *Elemente de didactică a activităților de educare a limbajului (etapa preșcolară)*, Iași, Institutul European, 2008.
11. Ezechil, L., *Prelegeri de didactică generală*, Paralela 45, Pitești, 2003.
12. Ichim, O., Olariu, F., „La Charte Européenne du plurilinguisme – moyen de préserver les identités nationales”, în *La francophonie et la nouvelle identité européenne*, Editura Universității „A.I. Cuza”, Iași, 2008.
13. Ghid metodologic de evaluare a elevilor din clasa pregătitoare (<https://profesoriiitineranti.wordpress.com>.)
14. Lavric, M., *Metodica dezvoltării vorbirii preșcolarilor*, Lumina, Chișinău, 1985.
15. Little, D., Perclova R., *Portofoliul European al Limbilor. Ghid pentru profesori și formatori ai cadrelor didactice*, Tipografia Centrală, Chișinău, 2003.
16. Negrescu-Babuș, I., *Bilingvismul precoce, un fenomen de limbi în contact* (<http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A6601/pdf>)
17. Parea, E., “Specificul psihopedagogic și psiholingvistic al formării vorbirii”, revista *Limba Română*, nr.4-6, anul XIV, 2004
18. Popoiag-Olaru, G., *Varietatea situațiilor de învățare și diversificarea metodelor de instruire în predarea limbii engleze în cadrul învățământului preșcolar. Teză de doctor (rezumat)*, Universitatea din București, 2009
19. *Procesul de predare-învățare a limbii române ca limbă maternă în ciclul primar*. Coord. E. Platon, D.V. Burlacu, I.S. Sonea, Casa Cărții, Cluj Napoca, 2011.
20. *Programa școlară pentru disciplina COMUNICARE ÎN LIMBA MATERNĂ MAGHIARĂ pentru*

şcolile sau clasele cu elevi aparținând minorității naționale maghiare care studiază în limba română în clasa pregătitoare, clasele I – a II-a (<http://programe.ise.ro/Portals/1/Curriculum/2015/Noutati-05/>)

21. *Româna ca limbă străină – între metodă și impact cultural*. Coord. L. Braniște, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008.

22. Șerbănescu, A., *Cum gândesc și cum vorbesc ceilalți. Prin labirintul culturilor*, Polirom, Iași, 2007.

23. Tremblay, Ch., „Plurilinguisme et langue maternelle”, în *Români majoritari / Români minoritari: Interferențe și coabitări lingvistice, literare și etnologice*, Alfa, Iași, 2007.

24. Voiculescu, E., *Pedagogie preșcolară*, Aramis, București, 2001.

25. Vrânceanu, M., Turchină, T. et al., *1001 idei pentru o educație timpurie de calitate*. Ghid pentru educatori, Chișinău, Centrul Educațional Pro Didactica, Chișinău, 2013.

26. Vrăsmaș, E., Guranda, O. et al., *Educație timpurie individualizată. UNICEF – Moldova*, Chișinău, Editura Cartier, 1999

27. Лосева А.А., *Особенности речевого развития двуязычных коммуникантов дошкольного возраста* (www.pglu.ru/lib/.../VII/uch_2010_VII_00042.pdf)

28. Протасова Е., Родина Н., *Методика обучения дошкольников иностранному языку* (www.mgu-russian.com/download.php)

29. Baboglu, N., Baboglu, I., *Dicționar găgăuz-român / român-găgăuz*, Lumina, Chișinău, 1998.

30. Cebotari, P., Dron, I., *Dicționar găgăuz-rus-român*, Pontos, Chișinău, 2002.

SÖZLÜK

gagauzça	rusça
ayarlamaa	выбирать
belirtmäa	bellietmäa
çaadaş	современный
denemäk	попытка, проба, опыт
erginnik	зрелость
eterli	достаточный
etkilemäa	влиять
geliştirmää	развивать
geliştirmäk	ilerlemäk
gerçekleştirmää	осуществлять
gösterim	представление
güvenni	доверительный
iilenceli	развлекательный
ilişki	развлекательный
işbirlik	сотрудничество
kaynak	источник
olay	событие
oluşmak	формирование
ortam	среда, обстановка
öncül	предпосылка
öngörmää	предусмотреть
özet	итог, резюме
özetlemää	суммировать
realize etmäa	реализовать
saalamaa	обеспечивать
verimni	плодотворный
yorumnamaa	интерпретировать

**Editura
„GraficDesign“ SRL
Tel,: 022-53-61-03; 068 444447**